

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

ఆంధ్రనామ శేషము

సాంబ నిఘంటువు

(స తీ క ము)

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

అడిదము సూరకవి

కస్తూరి రంగకవి

Acc. No: 24282

© 73444

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్, రాజమండ్రి-1

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము
పై డిపాటి లక్షణకవి

ఆంధ్రనామ శేషము
అదీదము సూరకవి

సాంబ నిఘంటువు
కస్తూరి రంగకవి

ప్రథమ ముద్రణ : 1995
ద్వితీయ ముద్రణ : అక్టోబరు-1997

మూల్యం : రూ. 45/-

ప్రచురణ :

ఫోన్ : 73444

రోహిణి పబ్లికేషన్స్
మెయిన్ రోడ్, రాజమండ్రి-1

ముద్రణ :

వంశీకృష్ణా ప్రింటర్స్
విజయాటాకీస్ వెనుక
విజయవాడ-2

ఫోన్ : రెసి. 482935

విషయ సూచిక

I అంధనామ సంగ్రహము

దేవవర్గు	11 వ పేజి
మానవ వర్గు	34 వ పేజి
స్త్రావర వర్గు	67 వ పేజి
తిర్యగ్వర్గు	79 వ పేజి
నానార్థవర్గు	87 వ పేజి

II అంధనామ శేషము

నానార్థములు	98 వ పేజి
	122 వ పేజి

III సాంఖ నిఘంటువు

దేవవర్గు	126 వ పేజి
మానవవర్గు	150 వ పేజి
స్త్రావరవర్గు	195 వ పేజి
తిర్యగ్వర్గు	208 వ పేజి
నానార్థవర్గు	221 వ పేజి

ప్రకాశకుల విజృంభి

నర్వశ్రీ పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన “ఆంధ్రనామ సంగ్రహం”, అడిదము సూరకవి రచించిన “ఆంధ్రనామ శేషము”, కస్తూరి రంగకవి రిఖించిన “సాంబ నిఘంటువు” - అనే ఈ మూడు గ్రంథాలనూ కలిపి ఎప్పుడో 1929 సంవత్సరంలో వావిళ్ళవారు ప్రచురించారు. నాటినుంచి నేటిదాకా - ఈ 66 సంవత్సరాల్లోనూ మరెవరూ ఈ గ్రంథాలనిలా సమీక్షగా ముద్రించలేదు.

తెలుగు వారికి, వారి తల్లి దాస ఏమిటో పనికి వినిపించి అబ్బి రాంతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులు చేయించే ఈ మూడు పొత్తాలనీ-తిరిగి యిన్నాళ్ళకి, యిన్నేళ్ళకి — తెలుగు చదువుకునే కుర్రాళ్ళకోసం, తెలుగు మాటలని తెలుసుకోవాలనుకునే తెలివిమంతులకోసం, అన్నిరకాల చదువరులకోసం - ఉమ్మడిగా అచ్చువేపే సరి మా “రోహిణి పబ్లికేషన్స్”కు దక్కినందుకు ఎంతగానో సంతోషపడుతూ, తెలుగు చదువురులీ పలుకుల బొత్తిని గౌరవిస్తారని నమ్ముతూ, కోరుతూ మనవి చేసుకుంటున్నాం.

*

*

*

సంస్కృత భాషాపాండిత్యానికి అమరకోశం యెంత ప్రధానమైనదో, తెలుగు భాషా జ్ఞానానికి “ఆంధ్రనామ సంగ్రహము” అంతటి ముఖ్యమైనది.

“యస్య జ్ఞాన దయాసింధో” అని ప్రారంభించి - అమరాన్ని

క్షుణ్ణంగా చదవనిదే ఎవరూ సంస్కృత పండితులు కాలేరు. అందు “అమరం నెమరు వేస్తే కావ్యాలెందుకురా —” అనే నానుడి పుట్టింది.

అలాగే కొందరు-“మన మాతృభాష తెలుగేకదా! మళ్ళీ ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం ఎందుకు” అంటారు.

అందరికీ మా విన్నపం ఏమిటంటే—మన మాతృభాష తెలుగే అయినా మనకి తెలుగురాదు. ఎవరైతే నా సుత్తమైన తెలుగులో మాట్లాడితే మనకి ఏమీ ఎఱుక పట్టదు. మనం మాట్లాడే మాటల్లో కూడా నూటికి తొంభై శాతం “సంస్కృత-ఆంగ్ల-ఉర్దూ” వంటి ఇతరేతర భాషాపదాలే తప్ప-అన్నీ తెలుగు పలుకులు రావు. ఋజుకి-కొన్ని మాటలు చూద్దాం.

(1) రైలు (2) బస్సు (3) రోడ్డు (4)మొదలయిన వన్నీ ఇంగ్లీషు మాటలు

(1) వాయిదా (2) [అసలీ] ఫాయిదా (3) [సిగ్గు]. శరం (4) గానాబజానా (5) పైసా-ఇవన్నీ హిందీ, ఉర్దూ పారశీక భాషా శబ్దాలు.

(1) శివుడు (2) బ్రహ్మ (3) విష్ణువు (4) విఘ్నేశ్వరుడు (5) సరస్వతి-ఇవన్నీ తెలుగీకరించబడిన సంస్కృతం మాటలే కాని తెలుగు పలుకులు గావు.

ఇలా చెప్పుకుంటూపోతే-అసలు మనకి బాసేలేదేమోననిపిస్తుంది.

కాని, మనక్కడా బోలెడు జానుంది. బోలెడు మాటలున్నాయి. అవన్నీ ఎలా తెలుస్తాయి అంటే “ఆంధ్రనామ సంగ్రహం” చదివితే తెలుస్తాయి.

సంస్కృతంలో అమరకోశం కానివ్వండి, తెలుగులో ఆంధ్రనామ సంగ్రహం కానివ్వండి-కొన్ని వర్ణులుగా విభజింపబడి వుంటాయి.

(1) దై వవర్ణు = అంటే దీనినిండా దేవుళ్ళూ, వాళ్ళకి సంబంధించిన పేర్లూ వుంటాయన్నమాట.

“శివ, విష్ణు-ఇవ్వన్నీ సంస్కృత శబ్దాలని అనుకున్నాం గదా! మఱి ఆ దేవుళ్ళని తెలుగులో యేమనాలిట ? ఆంధ్రనామ సంగ్రహం ఏం చెబుతోందంటే-“శివ” శబ్దానికి తెలుగు మాటలు ఇవట !

సీ॥ ముక్కంటి, యరపది మోముల వేలుపు,

మినుసిగదయ్యంబు, మిత్తిగొంగ,

గట్టు విల్లుడు, గఱకంతుడు, మిక్కిలి

కంటిదేవర, బేసి కంటి వేల్పు

వలిమల్లుడు, మిన్నువాకతాలుపు కొండ

వీటి జంగము గుఱ్ఱవేల్పు తండ్రి

వఱరాజుసూడు, జక్కులతేని చెలికాడు,

బూచుల యెకిమీడు, పునుక తాల్పు

తే॥ విసపుమేతరి, జన్నంపు వేటకాడు,

బుడుతనెల తాల్పు వెలియాల పోతురౌతు

తోలుదులుపు ముమ్మొనవాలు దాల్చు

నాగఁ భవదాఖ్యలొప్పుఁ నందక విపక్ష ॥

ఇవంట “శివ”కి తెలుగు పేర్లు. మీకేమైనా అర్థమయ్యాయా, అవకపోతే వెంటనే మా “ఆంధ్రనామ సంగ్రహం”లో టీకా తాత్పర్యాలతోనహా చదువుకోండి.

ఇలా దేవుళ్ళంతా అయ్యక-మనుష్యుల గురించి చెప్పేది మానవ పేర్లు, మాతృదేవత నేమనాలి? -

“అమ్మనా, దల్లినా, నవ్వనా, కన్నది

యన మాతృవాఖ్యనా నభ్రకేశ ॥”

అమ్మ, తల్లి, అవ్వ, కన్నది - మాతృమూర్తికివీ తెలుగుమాటలు.

ఆదేవిధంగా-స్థాలూ, చెట్లూ, పుట్టలూ వగైరాల గురించి స్థావర పేర్లు అనీ-సంక్షుల గురించి చెప్పేది తిర్యగ్వర్ణు అనీ-ఒక పదానికి వివిధ అర్థాలని తెలియజేసేది నానార్థపర్ణు అనీ వుంటాయి. ఇదీ ఆంధ్రనామ సంగ్రహం.

పైడిసాటి లక్షణకవి వ్రాసిన ఈ గ్రంథములో చెప్పబడని ఎన్నో తెలుగు మాటలు “ఆంధ్రనామ శేషము”లో వుంటాయి.

ఉదాహరణ :- “ఆశ్చర్యా”నికి అచ్చ తెలుగు మాటలీ దిగువ విచ్చాడు చూడండి -

(1) వెలుగు (2) అచ్చెరువు (3) అబ్బురము (4) అబ్బం
ఇవట ! నిజమైన తెలుగు మాటలు.

ఇక సాంబ నిఘంటువు—తొలి రెండు పొత్తలా తేనివి— ఇందులో లభిస్తాయి. విఘ్నేశ్వరుడికి తెలుగుపేర్లు చెబుతాడు చూడండి -

(1) ముక్కంటి తొలిపట్టి (2) మొట్టికాయల మెప్పు (3) గొప్ప బొజ్జ గలాడు (4) గుజ్జువేల్పు (5) గబ్బుచెక్కిళ్ళ మెకపు మొగము గల సామి (6) కలుగులాయివు తేజి బయిసిపాయి-ఇలాంటి వింకో పదో పన్నెండు పేర్లున్నాయి ఇవి మచ్చుకే సుమా! అచ్చులో బోలెడన్ని మాటల్ని గుదిగుచ్చి మరీ పోశారు.

అందుకే-తెలుగువాళ్ళమే వుండి, తెలుగు తెలియదంటే ఎంత అవమానం ? రండి, రండి - విద్యార్థులకి కరదీపిక, జిజ్ఞాసువులకు ముంజేతి పలుకుచిలుకు అయిన ఈ మూడు పుస్తకాలనూ కొని చదవండి మరి....ఉండమా.... !

నిత్యం మీ సేవలో

ప్రకాశకులు

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

రాజమండ్రి-1.

శ్రీ రస్తు

ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము

సతీ కము

అవతారిక—పైడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామ సంగ్రహ మనెడి గ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁ బూనిన ఈ గ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై తన యిష్టదేవతా నమస్కార రూపమైన మంగళము నాచరించి, యికమీఁదను గ్రంథకర్త లాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యను తలంపుతో నా మంగళమును బద్య రూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవ పద్యములందుఁ గవి తన పేరును, గ్రంథ నామమును, ఆ గ్రంథ విషయములను, కృతిపతిని దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు.:-

క. శ్రీపతివంద్య విశాలా

శ్రీపతిని భజించి యిష్ట శ సిద్ధులు వరుసన్

బ్రాహ్మింపఁగ గణనాథుని

శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి శ చెందిన వేడ్కన్.

1

క. సతభక్తలోకరత్నా

రతికిం జంచత్కృపాత శ రంగితమతికిన్

2)

శతమఖముఖసురసుతినం

గతికిఁ మహిమోన్నతికిని శ గాశీవతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే శ శృరసి కూర్చి

గరిమతో నాంధ్రనామ సం శ్రగహ మనంగ

నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యే శ కామ్రమమంత్రి

సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ శ సుజనహీతుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి కుమారుఁడను, సజ్జనుల కిష్టుఁడను నై న పైఁడిపాటి కవిలక్ష్మణుఁడనునేను తలంచిన కోర్కెలు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగిన విశాలాక్షిపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగల పాదములకు మ్రొక్కిమిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి, తన్ను మ్రొక్కుడు భక్తులను గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును, దయారసముతోఁ గూడిన బుద్ధిగల వాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కారముల నంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడునై న కాశీవిశ్వనాథస్వామికి నంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్ళన్నియుఁజేర్చి యాంధ్రనామ సంగ్రహమను గ్రంథము నొనర్చెదను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నాఁడు.)

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథ మునందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు..

తే. దేవమానవస్థావర శ తిర్యగాఖ్య

వర్గు లొనరింతు నానార్థ శ వర్గుఁ గూడ

వర్గములు గాఁగ గూర్తు నా శ హ్యాయములందు

నిడుదు వివరించునెడల సం శ స్కృతపదంబు. 4

తా. నేను రచింపఁబోవు ఆంధ్రనామ సంగ్రహమందు దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అనునై దువర్గులను

రచించెదను. పర్యాయపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుటకై ఆ పర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృత పదము నుంచెదను. (అని గ్రంథకర్త చెప్పెను).

[దేవవర్గునందు దేవతలు, వారికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవ వర్గునందు మనుష్యులు, వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్థావరవర్గు నందుకొండలు, చెట్లు మున్నగు నచరములనుగూర్చి చెప్పఁబడినది. తిర్యగ్వర్గునందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించిన వానినిగూర్చి వివరింపఁబడినది. నానార్థవర్గునందు ననేకార్థములయిన పదములఁ గూర్చి వివరింపఁబడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి

శాలాక్షీ ప్రాణనాథ శ శతమఖముఖది

శ్వాలాభీష్టద సమధిక

శీలా కాశీనివేశ శ శ్రీ విశ్వేశా.

5

తా. లక్ష్మీనాథుఁడగు విష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీ విశాలాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కుల నీడేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నై న కాశీపురియందు వెలయుచున్న యోవిశ్వేశ్వర! నీవు నా గ్రంథము నవధరింపుము (అని గ్రంథకర్త, కృతిపతిని హెచ్చరించెను).

దే వ వ ర్గు

సీ. ముక్కంటి యరపది శ మోముల వేలుపు

మినుసిగదయ్యంబు శ మిత్తిగొంగ

గట్టువిల్లుఁడు గఱ శ కంతుఁడు మిక్కిలి

కంటిదేవర బేసి శ కంటివేల్పు

వలిమలల్లుఁడు మిన్ను శ వాకతాలుపు కొండ

వీటిజంగము గుఱ్ఱ శ వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జ శ క్కులతేనిచెలికాడు

బూచులయెకిమీడు శ పునుకతాల్పు

తే. విసపుమేతరి జన్నంపు శ వేటకాడు

బుడుతనెలతాల్పు వెలియాల శ పోతుకాతు

తోలుదాలుపు ముమ్మొన శ వాలుదాల్పు

నాగ భవదాఖ్య లొప్పు (నం శ ధకవిపక్ష) 6

టీ. ముక్కంటి=మూడు నేత్రములుగలవాడు, [బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపట్టెడి. బాల. సమా. సూ చేత'ముక్కంటి'యని యయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు=ఐదుముఖములుగల దేవుడు, మిను సిగదయ్యంబు=ఆకాశము జుట్టుగాగలదేవుడు, మిత్తిగొంగ=మృత్యువు నకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్లుడు=మేరుపర్వతము ధనుస్సు గాగలవాడు, [బా.సమా.సూ.చూ. ముక్కంటి] కఱకంతుడు=నల్లని కుత్తుకగలవాడు, [అర్య ప్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు" బాల. సంజ్ఞా 23 సూ. చేతనిదియనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలికంటిదేవర=హెచ్చునేత్రములుగల దేవుడు, బేటికంటివేల్పు=మూడు నేత్రములుగల దేవుడు, [మూడు అనునది బేసినంఖ్య] వలిమలల్లుడు=మంచుకొండ యొక్క (హిమవంతుని యొక్క) అల్లుడు, మిన్నువాకతాబువు=[మిన్ను =ఆకాశము, వాక=నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించువాడు, కొండ వీటిజంగము=కైలాసపర్వతము నివాసముగాగల భిక్షుకుడు, గుజ్జువేల్పు తండ్రి=పొట్టిదేవర యగు విష్ణేశ్వరుని జనకుడు, వలరాజు సూడు=మన్మథునికిఁ బగతుడు, జక్కులతేని చెలికాడు=[జక్కులు=యక్షులు, వారికి తేడు కుబేరుడు, అతనికి స్నేహితుడు.] కుబేరుని స్నేహితుడు. బూచులయెకిమీడు=పిశాచములకు అధిపతి, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మకపాల ధారి, విసపుమేతరి=విషముదిన్నవాడు, జన్నంపువేటకాడు=దక్షుని యాగము ధ్వంసముజేసినవాడు, [విసము+మేతరి, జన్నము+వేటకాడు

—కర్మధారయంబులందు మువర్ణమునకు వుంపులగు. డా. సంధి 32 సూ.
చేతఁ బుంపుగాగమము.]బుడుతనెలతాల్పు=బాలచంద్రుని శిరంబునఁదాల్చిన
వాఁడు, వెలియాలపోతురౌతు=తెల్లనియాఁతొతు నెక్కుయోధుఁడు, తోలు
దాలుపు=వ్యాఘ్రచర్మమును ధరించువాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు=మూఁడు
మొనలుగల యాయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవాఁడు, నాఁగన్=
అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష=అంధరాసురునికి శత్రుఁడా, భవత్
ఆఖ్యలు ఒప్పును=నీ పేళ్ళనఁదగు. (ఈ సద్యములోఁజెప్పిన ౨౨ను
ఈశ్వరుని పేర్లు.)

నీ. సాఁకుమూఁకలగొంగ ర చుట్టుఁగై దువుజోడు
పచ్చవిల్లునితండ్రి ర లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుత త్తడిరాతు ర వలమురితాలుపు
వెన్నుఁడు కఱివేల్పు ర వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపా ర నువునఁ బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి ర తమ్మికంటి
పదివేసములసామి ర పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
కఱ్ఱినచ్చలి తరి ర గట్టుదారి

తే. యాలకావరి వ్రేతల ర మేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కి ర డాలుతేఁడు
తేయుఁబవలును జేయుక ర న్దోయివాఁడు
మామమా మన హారీ యొప్పు ర (శ్రీమహేశ.) 7
టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ=రాక్షస సమూహములకు శత్రువు, చుట్టుఁ

() మూలములో నీకుండలయిన నుంచఁబడిన పదములు పర్యాయపద
ముల యర్థములకు సంబంధపడవని యెఱుఁగుఁడు.

గై దువుజోదు = గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును) దాల్చువీరుడు.
 [చుట్టు + కై దువు - చుట్టుగై దువు సమాసమున నుదంత స్త్రీసమంబులకుఁ
 బరుష సరళములు పరము లగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 24
 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి-జోదు.] పచ్చవిల్లునితండ్రి = పచ్చనివిల్లు
 గల మన్మథునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మికి భర్త, [లక్ష్మి. వికృ.
 లచ్చి.] పులుగుత త్తడిరౌతు = గరుడవాహనము నెక్కెడి వీరుడు, వల
 మురితాలుపు = పాంచజన్యమును శంఖమును ధరించువాడు, వెన్నుఁడు =
 [విష్ణుశబ్దభవము] అంతట వ్యాపించువాడు, కటివేల్పు = నల్లని మేనిఛాయ
 గల దేవుడు, వెన్నదొంగ = (కృష్ణావతారంబున గోపికలయిండ్ల యందు)
 వెన్న వపహరించినవాడు, * నునుగాడ్చుదిండిపానుపునఁ బందెడిమేటి =
 మృదువైన వాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర,
 బమ్మదేవర తండ్రి = బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = కమలములఁ
 బోలు కన్నులు గలవాడు, పదివేళములసామి = దశావతారములెత్తిన
 దేవుడు, [సామి-ప్రకృ. స్వామి. వేసము-ప్రకృ. వేషము.] పసిఁడి
 పుట్టముదాల్చు = పీతాంబరము ధరించినవాడు, కట్టినెచ్చెలి = అర్జునునకు
 ముఖ్య స్నేహితుడు, [నెఱ + చెలి = నెచ్చెలి.] తరిగట్టుదారి = కవ్వపుఁ
 గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాడు, ఆలకాపరి = పసులను
 మేపినవాడు, [అవు-బహు. అవులు-రేక అలు-బహువచనము పరంబగు
 నపు డావు ప్రభృతుల తుదియక్షరంబులకు రోపం బగు బా. అచ్చి. 21 సూ
 చేత అవు శబ్దమున కంత్యవర్ణరోపము] ప్రేతలమేలువాడు = గోపికా స్త్రీ
 లను రక్షించువాడు, పాలకడలల్లుడు = లక్ష్మిదేవికిఁ దండ్రియైన క్షీరసము
 ద్రున కల్లుడు, పక్కిడాలు తేడు = గరుడధ్వజము గలవాడు, రేయుఁ
 బవలును జేయుకన్నోయివాడు = నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు) నేత్ర
 ములుగాఁ గలవాడు * మామమామ = మామయగు సముద్రమునకు
 మామ—అనఁ (శ్రీమహేశ) హరి ఒప్పును. ఈ ౨౨ పదములును
 విష్ణువు పేళ్లు

* 'నునుగాలిమేత పానుపునఁ బందెడిదొర'—అని పాఠాంతరము.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు శ పొక్కిలి పసిబిడ్డఁ
డంచితేజీనెక్కి శ యాదురాతు

మనెడుప్రొద్దులనొస శ శ్శను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు శ జన్నిగట్టు

తెలిదమ్మిగద్దియఁ శ గొలుపుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు శ నేర్చుకాఁడు

కడుపుబంగారుబొ శ క్కనముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి శ పోతుతండ్రి

ఆ. నలువ తిమ్మిచూలి శ నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పు పెద్ద పలుకు శ వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి శ ధాతనామములొప్పు
(నఘవినాశ యీశ శ యభ్రకేశ).

8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు పొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజఁ డైన
విష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టిన చిన్నబిడ్డఁడు, అంచితేజీ
నెక్కియాడు రాతు = హంస వాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్ళను
వ్రాయుదేవర = మాసపుల జీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు,
చదువులవేలుపు = విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును
దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలుపుండురాయఁడు = తెల్లనితామర

* మామమామ ఎట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుకవిష్ణు
వునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన
గంగను సముద్రున కొనఁగొట్టచే సముద్రమునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

పువ్వు అనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండు ప్రభువు, విక్కపజగమేలు
 నేర్చుకాఁడు = సత్యలోకమును బాలించెడి ప్రభువు, కడుపు బంగారు బొక్క
 సముఁ జేసినమేటి = హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి =
 జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁదండ్రి, నలువ = నాలుగు
 నోళ్ళుగలవాఁడు, [నాలుగు జాతులుగలవాఁడు - నలువ. బహుప్రీతి - బా.
 సమా. 22 సూచేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది] తమ్మిచూలి = విష్ణువు
 నాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు = చతుర్ముఖుఁ
 డగు దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద = దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు, పలుకువెలఁదిమగఁడు =
 వాక్కులదేవియగు సరస్వతీదేవికి భర్త, తాత = పితామహుఁడు, బమ్మ
 [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౩ ను బ్రహ్మదేవుని పేళ్లు.

తే. గట్లరాయనిపట్టి ము శ క్కంటివెలఁది

యేనుఁగులగొంగత త్తడి శ నెక్కుదంట

సామిసామేనిఁ జేకొన్న శ చాన జగము

తల్లి యన గారిపే లోప్పు శ (ధర నుమేశ). 9

టీ. గట్లరాయనిపట్టి = పర్వతరాజగు హిమవంతునికూతురు, ముక్కంటి
 వెలఁది = త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగత త్తడి నెక్కుదంట = ఏనుఁగు
 లకు విరోధియైన సింహమునెక్కెడు ధీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్న
 చాన = భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించినయాఁడుది, [సామేను = సగ
 ముదేహము] జగముతల్లి = లోకముయొక్క తల్లి - అను ఈ ౫ ను పార్వ
 తికిఁ బేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు శ పచ్చవిల్లు

తల్లి కఱివేల్పునిల్లాలు శ తల్లిగల్లి

కడలిసూతురు సిరి లిబ్బి శ వడఁతి తమ్మి

యింటిగరి తన శ్రీయొస్స శ (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి [లక్ష్మీశబ్దభవము] కలుములజవరాలు = సంపదలుగలయాఁడుది,
 పచ్చవిల్లుతల్లి = మన్మథునితల్లి, కఱివేల్పునిల్లాలు = విష్ణుపత్ని, తల్లి తల్లి =

తల్లియైనగంగకుఁదల్లి, కడలికూఁతురు = సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీకృష్ణ భవము], లిబ్బిపడఁతి = నిధులం దుండుదేవత, తమ్మియింటిగరిత = కమలా నివాసిని యగునాఁడుది-అను నీ = యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు

పొలఁతుక పలుకల వెలఁది శ పౌ త్తముముత్తో

నలువపడఁతి కలుములపై

దలికోడ లనంగఁ బరఁగు శ (ధర)వాణి (శివా) 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక = శిరస్సునకు ద్వారమైన నోటి యందు నంచరించెడు శ్రీ, పలుకులవెలంది = వాక్కుల కధిదేవత యగు పడుచు, పౌ త్తము ముత్తో = పు స్తకములందు వెలయునట్టి ము త్తైదువ, నలువపడఁతి = బ్రహ్మదేవుని భార్య, కలుములపైదలికోడలు = సంపద కధి దేవత యగు లక్ష్మిదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మిపుత్రుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకు భార్య యగుటచేఁ గోడలు] ఈ x ను సరస్వతికిఁ బేర్చు.

పీ. ఇద్దరుతల్లుల శ ముద్దుబిడ్డఁడు పని

చెఱుపులదొర చేట శ చెవులవేల్పు

వంకరతోండంబు శ వాఁ జేనుఁగు మొగంబు

దేవర పాఁపజం శ దెములమేటి

మ్రొక్కువారలపనుల్ శ చక్కఁజేసెడుసామి

గఱికవూజల మెచ్చు శ గబ్బివేల్పు

ముక్కంటిపండుల శ మెక్కెడితిండిందు

ముక్కంటిగారాబు శ ముద్దువట్టి

ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు శ విభౌరి కుడుముల

తిండికాఁడు కొక్కు శ తేజరాతు

గుజ్జువేలు పొంటి శ కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ శ కాఖ్య(లీశ).

12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగా పార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపు బుత్తుఁడు, పనిచెఱుపులదొర = కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు. చేటచెవుల వేల్పు = చేటలవలె వెడల్పుయిన చెవులుగల దేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు = వంకరగానుండు తొండము గలవాఁడు, ఏనుఁగు మొగంబుదేవర = గజవక్త్రముగలదేవత, పాఁపజందెములమేటి = పాముగే యజ్ఞోపవీతము గాఁదాల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి = తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గణికపూజల మెచ్చు గబ్బి వేల్పు = గణికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కెడుతిండిఁడు = పెంకాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబు ముద్దుపట్టి = త్రినేత్రుఁడగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁడగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు = లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండి కాఁడు = కుడుములు దినువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనమె క్కుదేవుఁడు, గుజ్జువేలుపు = పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర = ఒకదం తముగలదేవుఁడు, వెనకయ్య-ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్ళు.

సీ. పెనుఁబాఁపక వణంబు శ దినువారువమురౌతు

గట్టులయోకిమీని శ పట్టిపట్టి

తెల్లుచూ లార్గురు శ తల్లులకొమరుండు

గాడుపుసంగడి శ కానికొడుకు

పుంజుదాలుపు వేలు శ పులతేనిదళవాయి

జంటముమ్మాముల శ దంటవేల్పు

కొంచగుబ్బలివ్రక్క శ లించినబలుదిట్ట

రెండాఱుచేతుల శ దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁక పేరిటి ర వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య ర వెనుకవాఁడు
కొమరుసా మన సేనాని ర కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాశిని ర వేశ యీశ)

13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁదినువారువమురౌతు = గొప్పనర్పములనెడు
కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కి యోధుఁడు (మయూరవాహనుఁడు.)
గట్టులయెకిమీనిపట్టిపట్టి = పర్వతరాజపు త్తి యగు పార్వతికిఁ బుత్తుఁడు,
తెల్లుమాలు = తెల్లనందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు =
షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయు
సఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్తుఁడు, పుంజుదాబుపు = కోడిపుంజు ధ్వజమునందు
థరించినవాఁడు, వేలుపులతేనిదళవాయి = ఇంద్రునిసేనాధిపతి, జంటముమ్మో
ములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములుగల దేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలి
వ్రక్కలించినబలుదిట్ట = కొంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు,
రెండాలుచేతులదండిమగఁడు = పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు,
[రెండాలులు = పండ్రెండనియర్థము. ఇట్లై, జంటమూఁడులు = రెండుమూఁ
డులు, ఆఱు అని యర్థము] వేలుపులమూఁక పేరిటివెలఁదిమగఁడు = దేవ
సేన యనుకాంతకు భర్త, [వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృ
తమునపర్యాయపదము. పద, తదర్థములకు నభేదము.] వేలుపుగమికాఁడు =
దేవతల సేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = వినాయకుని తమ్ముఁడు,
కొమరుసామి = [కుమారస్వామి శబ్దవికృతి] ఈ ౧౪ ను కుమారస్వామికిఁ
బేర్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క ర న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెర ర వింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెంఱ జిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చ ర విల్తుఁ డించు

విల్లుదాలుపు తుంట శ విలుకాఁడు తియ్యవి
 ల్కాఁడును జమిలిము శ క్కాలినారి
 విలుకాఁడు చౌవంచ శ ములుకులుగలదంట
 రాచిల్కనెక్కెడు శ రాయరౌతు

తే. మీను మొసలిసిడంబుల శ మేటి చంద
 మామయల్లుఁడు వలరాజు శ మరుఁడు లచ్చి
 కొమరుఁ డనుపేళ్ళ నొప్పును శ గుసుమధన్వి
 (విగతభవపాశ కాశీని శ కేశ యీశ).

14

టీ. అలరువిల్లుండు=పుష్పములు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నుల
 విల్లుఁడు=గణపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు=తియ్యనిధనుస్సు
 గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సుగలవాఁడు,
 చెఱకువిలుకాఁడు=చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్లుఁ
 డు=ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగుడు-ప్రాతాదిగను క
 నాద్యక్షర శేషము, కెం+చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుష
 మునకు సరళాదేశము. కెంజిగురనియాయెను.] వెడవిల్లుఁడు=చులకని
 ధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్లుఁడు=పచ్చనిధనుస్సుగలవాఁడు, ఇంచుశిల్లుదా
 లుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట
 విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యనిఫిల్లుగలవాఁడు, జమిలి
 ముక్కాలినారివిలుకాఁడు=ఆఱుకాళ్లుగల పురుగులు [తుమ్మెదలు]అల్లెత్రాడు
 గాఁగల ధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్ళు=రెండుమూళ్ళకాళ్ళు. ఆఱు
 కాళ్ళు] చౌవంచములుకులు గలదంట=ఐదుబాణములుగలయోధుఁడు, రా
 చిల్కనెక్కెడురాయరౌతు=శ్రేష్ఠమగుచిలుక నెక్కెడు మేటివీరుఁడు, మీను
 మొసలిసిడంబులమేక=చేపలు మొసళ్ళుధ్వజమునందుఁగల దిట్టరి, చంద
 మామయల్లుఁడు=చంద్రుని కల్లుఁడు, వలరాజు=ప్రేమలకు నధిపుఁడు,

మరుఁడు, [స్మరశబ్దభవము] లచ్చికొమరుఁడు = లక్ష్మీదేవియొక్క పుత్తుఁడు - అను నీ ౧ = యను మన్మథుని పేర్లు.

నీ. చలువలతేఁడు, వె న్నెలతేఁడు రేతేఁడు

జాబిల్లి రెవెల్లు న చందమామ

తమ్ములపగవాఁడు న కమ్మవిల్లునిమామ

కలువలతేఁడు సా న్ లకడలిపట్టి

జక్కవకవవిప్పు న ముక్కంటితలపువ్వు

చుక్కలదొర ప్రొద్దు న జోడుకోడె

తపసికన్నావ బి న్ తరిజింక తాలుపు

కటివేల్పుదాకన్ను న కడలివెన్న

తే. పంటపైరులయొకిమీఁడు న్ జంటదంట

చాకములసాళ్ళ తెలిముద్ద న చలివెలుంగు

వేలుపులబువ్వ చీకటి న్ వేరువిత్తు

నెల యనఁగఁ జంద్రుపేల్చొప్పు (నీలకంఠ). 15

టీ. చలువలతేఁడు = చల్లఁదనము గలరాజు, వెన్నెలతేఁడు = వెన్నెల కధిపతి, రేతేఁడు = నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను + బిల్లి) అందమైన బింబము, రేవెల్లు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్ర మన్ శబ్దభవము) తమ్ములపగవాఁడు = కమలములకు విరోధి, కమ్మవిల్లుని మామ = మన్మథునికిమామ, కలువలతేఁడు = ఉత్పలములకు రాజు, పొల్క డలిపట్టి = క్షీరసముద్రునిపుత్తుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథున మును వియోగపఱచువాఁడు, [రాత్రిపూట చక్రవాక దంపతులు గలిసియుం డవు] ముక్కంటితలపువ్వు = ఈశ్వరుని శిరోభూషణ మయినవాఁడు, చుక్కలదొర = నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె = సూర్యునితో సమా నుఁడగు వీరుఁడు, తపసికన్నావ = అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ బుట్టినచిన్నవాఁడు, బి త్తరిజింకతాలుపు = సొగసైనమృగంబునుదాల్చినవాఁడు,

కటివేల్పుడాకన్ను=విష్టువుయొక్క యెడమనేతము, కడలివెన్న=నము
ద్రమునందలివెన్న, [పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ష
మునుబట్టి వెన్న యని చెప్పబడియె] పంటపైరుల యెక్కిమీడు=సస్యము
లకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద=పదునాటు కళలుగల
తెల్లనిబింబము, [జంట=రెండు, దంట=రెండు, చౌకము=నాలుగు, రెండు
రెండులు నాలుగు-నాలుగునాలుగులు పదునాటు] చలివెలుంగు=చల్లనికిరణ
ములు గలవాడు వేలుపులబువ్వ=దేవతల కాహారమైనవాడు, [చంద్రుని
కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని
శ్రుతి] చీకటివేడువిత్తు=చీకటిని బోగొట్టువాడు, నెల-అను నీ 24ను
చంద్రుని పేళ్లు.

పీ. వెన్నునివలకన్ను శ వేడివేలుపు ప్రొత్తు

తొవలరాయిడికాడు శ వవలుసేయు

వేలుపు పచ్చగు శ జ్జాలవజీరుండు

వేడువెలుంగు రే శ వెల్లుజోడు

జంటాటుమేనుల శ సామి చీకటిగొంగ

యెట్టనివేలుపు శ నివముసూడు

చదలుమానికము ప్రా శ జదువుల పెట్టియ

యేడుగుట్టములతే శ రెక్కుజోడు

మువ్వేలుపులయిక్క శ మొక్కులదేవత

గాములతేడు జ శ క్కవలతేడు

వేయిచేతులతేడు శ వెలుగులయెక్కిమీడు

చెయ్యువులసాకిరి శ చాయమగడు

తే. మిటితెరువరి తమ్మివా శ ల్లంటిమగడు

పోరనీలెడు మొనగాండ్రు శ పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య శ జగముకన్ను

నాగ సూర్యునిపేళ్ళొప్పు శ (నాగభూష)

16

టీ. వెన్నునివలకన్ను = విష్ణువుయొక్క కుడికన్నెనవాడు, వేడి
వేలుపు తైత్త్యముగల దేవుడు, ప్రౌద్ధ, [బ్రహ్మశబ్దభవము] తొవలరాయిడి
కాడు = కలువలకువిరోధి, సవలుసేయువేలుపు = దినకరుడు, పచ్చగుఱ్ఱాల
వజీరుండు = పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కడిరాతు, వేడివెలుంగు = వేడికిరణములు
గలవాడు, రేవెల్గుజోడు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికి సమానుడు
జంటాఱుమేనులసామి = ద్వాదశాత్ముడు, చీకటిగొంగ = చీకటినిబోగొట్టు
దేవుడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు = ఎఱ్ఱనిదేహముగల దేవుడు, ఇవముసూడు = మంచు
నకుశత్రువు, చదలుమానికము = ఆకాశమునకురత్నము, ప్రాజదువులపెట్టి
య = వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోడు, మువ్వేలుపుల
యొక్క = త్రిమూర్తులకుఁ దావరమైనవాడు, మొక్కులదేవర = నమస్కా
రములకుఁ బ్రియుడయిన దేవుడు, గాములఱేడు = గ్రహములకురాజు,
జక్కవలఱేడు = చక్రవాకములకధిపతి. వెయిచేతులఱేడు = సహస్రకిర
ణుడు, వెలుగులయెకిమీడు = వెలుతురులకన్నిటికీఁ బ్రభువు, చెయువుల
సాకిరి = కర్మలకు సాక్షిభూతుండు, చాయమగడు = చాయాదేవికిఁ బెనిమిటి,
మింటితెరుపరి = ఆకాశమునఁదిరుగుబాటసారి, తమ్మివొల్గంటిమగడు =
పద్మినియనుకాంతకు నాథుడు, పోరనీల్గెడు మొనగాండ్లుపోవుదారి = యుద్ధ
మునఁజచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాడు, [యుద్ధము
నఁజచ్చినవీరులును, యోగులునుసూర్యమండలమును బేధించుకొని స్వర్గము
నకుఁబోవుదురని శ్రుతి] జగముచుట్టంబు = లోకబాంధవుడు, జమునయ్య =
యమునకుఁదండ్రు, జగముకన్ను = లోకమునకు నేత్రము అను ౨౯ యును
సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టుకుల్ దెగగల్గు శ గొప్పెడుజెట్టి నూ

అంచులవాలు చే శ మించుజోడు

దుగబొట్లపిఱిడి యై శ దుకనుంగవలవేల్పు

పాటుతపసియింటి శ పంచకోడి

యొడలిచూపొడయఁ దె శ క్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ

నిక్కువీనులజక్కి శ నెక్కురొతు

తెల్లయేనుఁగు నెక్కి శ తిరిగెడుదొర తూర్పు

మాగానియేలెడు శ మణియకాఁడు

తే. జమిలిచౌపంచపదులు జ శ న్నములు నేసి

నట్టివేలుపు సోమాసి శ పెట్టుఁజెట్టు

పొట్టితమ్ముఁడు గల్గిన శ యట్టివేల్పు

నాఁగ నిద్రునిపేల్లోళ్ళు శ (నాగభూష).

17

టీ. చట్టపల్ దెగగట్లఁగొట్టెడుజెట్టి=పర్వతములయొక్క తెక్కలను
 చేదించినదిట్టరి, నూఱుచులవలుచేమించుజోడు=నూఱుచులుగలవజ్రాయు
 ధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు, దుగబొట్లపిఱిడి యైదుకనుంగవలవేల్పు=
 సహస్రనేత్రుఁడు. [దుగబొట్లపిఱిడియైదు అనఁగా ఐదు నూలులు=రెండు
 సున్నలువెనుకఁగలఐదు=500, వానికవలు=వానిజత-500×2=1000
 వేయి] పాటుతపసియింటిపంచకోడి=గోతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూప
 మునె త్తినవాఁడు, ఓడలిచూపొడయఁడు=దేహమంతయుఁగన్నులుగలదొర,
 ఎక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ=మేఘములె వాహనములుగాఁగలనేర్పుకాఁడు,
 [[ప్రోడ-విక్ర.ప్రోడ.] నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురొతు=నిక్కుచెవుల వాహ
 నమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టిదిట్టరి, తెల్లయేనుఁగునెక్కి
 తిరిగెడుదొర=ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమా
 గానియేలెడు మణియకాఁడు=తూర్పుదిక్కును పాలించెడియుద్యోగస్థుఁడు,
 జమిలిచౌపంచపదులు జన్నములుపేసినట్టి వేలుపు=నూలుయాగములుచేసిన
 దేవుఁడు, [జమిలి=రెండు, చౌపంచ=ఐదు, రెండుఐదులు=పది, పదిపదులు=
 నూలు] సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు=సోమయాజులపాలిటి కల్పవృక్షము, పొట్టి

తమ్ముడు గల్గినయట్టివేల్పు = వామనుని దమ్మునిగఁ గలవాడు = అను నీ
౧౨ ను ఇందుని పేళ్లు.

ఆ. నీరుపాప గాల శ నెచ్చెలి యన్నింటి

తిండికాడు కప్పు శ దెరువుజాణ

యంటరానివేల్పు శ జంటమోములసామి

యగ్గి యనఁగ నొప్పు శ వనలుఁ (డీశ)

18

టీ. నీరుపాప = నీటియందుఁబుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి = వాయు
నఖుఁడు, అన్నింటితిండికాడు = సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుదెరువుజాణ = నల్లని
మార్గము కలవాడు (కృష్ణవర్మ) అంటరానివేల్పు = తాకుటకు వీలుపడని
దేవుఁడు, జంటమోములసామి = రెండుముఖములుగల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని
శబ్దభవము] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల శ సామి జముఁడు

ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు శ పోతుజక్కి

నెక్కియాడేడుబలురౌతు శ దక్కిణంపు

సామి యన నంతకుం యొప్పు శ (శ్రీమహేశ)

19

టీ. జమునసైదోడు = యమునకుఁదోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి =
పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముడు-వికృ. జముఁడు] ప్రొద్దు
కొమరుఁడు = సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు = గుదెనుధరించినవాఁడు. పోతు
జక్కినెక్కియాడేడుబలురౌతు = దున్నపోతునెక్కడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కి
ణంపుసామి = దక్షిణదిశనేలువాఁడు. ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. మూలతేఁడు సోఁకు శ మూఁకలతేఁడు రే

ద్రిమ్మరీఁడు పొలసు శ దిండిపోతు

రక్కసుండు నల్ల శ ద్రావువాఁ డనఁగను

నిర్మతివేళ్ళు సెల్లు శ (నీలకంఠ)

20

టీ. మూలతేఁడు=నిర్మతిమూల కధిపతి, సోఁకుమూఁకలతేఁడు= రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేఁదిమ్మతేఁడు=రాత్రులందుఁదిరుగువాఁడు, పొలసు దిండిపోతు=మాంసమును దినువాఁడు, రక్కసుఁడు [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు. ఈ ౬ ను నిర్మతికిఁబేర్చు.

ఆ. మేటిసీరుచూలి శ మెయితాలుపులసామి

వల్లెతాడుతాల్పు శ నీళ్ళరాయఁ

జేటిబోఁటిమగల శ యెకిమీఁడు పడమటి

దొర యనంగ నొప్పు శ వరుణుఁ (డీశ)

21

టీ. మేటిసీరుచూలిమెయితాలుపులసామి=విస్తారజలముగలసముద్ర మునందుఁ బుట్టిన దేహములుగల జలజంతువులకు తేఁడు, వల్లెతాడుతాల్పు =పాశమనెడు అయుధముఁ దాల్చినవాఁడు, నీళ్ళరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటి బోఁటిమగలయెకిమీఁడు =నదులకుఁబ రలైన సముద్రములకురాజు, పడమటి దొర=పడమ టిదిక్కు నేలెడిరాజు. ఈ ౫ ను వరుణునికిఁ బేర్చు.

సీ. వడిగలజంకత త్తడి నెక్కునెఱరౌతు

మేటిపాములమేఁటి శ నీటితాత

యొడలితాల్పులపిండు శ కును రగుబలియుండు

సోఁకుదయ్యము మింటి శ చూలి గాలి

కరువలి తెమ్మెర శ గాడ్పు పయ్యర యొంటి

మ్రాకులపెనుముప్పు శ మబ్బువిప్పు

సురటివీవులఁబుట్టు శ సుడిగొట్టు చలినట్టు

బక్కవాళలపెను శ బాద యాఁద

తే. అబ్బురవుఁదియ్యవిలుకాని శ నిబ్బరంపు

దెబ్బపోరుల నలయిక శ వ్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల శ యుబ్బడంచు

గబ్బినాఁ జను మారుతా శ ఖ్యలు (మహేశ) * 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును

భర వినుచూలి యన సోకు శ దయ్య మనం బ

య్యెర యన గొట్టని నీఁ దనఁ

గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగశగాలి యనంగన్. 23

టీ. పడిగలజింకత త్తడినెక్కునెఱరౌతు=వేగము గలలేడి యనువాహనము నెక్కెడినేర్పరి యగుదిట్టరి, మేటిసాములమేత=శ్రేష్ఠములగుసాములకు ఆహార మైనవాడు. నీటితాత=ఉదకములకుదాత, ఒడలితాల్పుల పిండు కుసు రగు బలియుండు=దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమిగలవాడు, సోకుదయ్యము=స్పర్శగుణముగలదేవుడు, మింటిచూలి=అశాశంఖునఁ బుట్టినవాడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యర, ఒంటిమాఁకుల పెనుముప్పు=ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధ గలిగించునది, మబ్బు విప్పు=మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటివీపులఁబుట్టు=సురటివీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు=గుండ్రముగా వీచునది. చలినట్టు=శీతమున కునికి పట్టయినది. బక్కవారలపెనుబాధ=కృశించినవారికి మిక్కిల బాధాకరుడు, ఈద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని విబ్బరంపు దెబ్బపోరుల నలయిక ప్రబ్బుబోట్లంగబ్బిగుబ్బల చెమటల యుబ్బడంచుగబ్బి=అశ్చర్యకరములై మన్మథుని బాణముల ప్రహారమువలన నలతనొందిన యువతులయొక్క

† ఈసీసపద్యమునఁజెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో రెండు పదములు మాత్రము చేర్పఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వానిని ఆర్థమునందు వ్రాయలేదు. కాబట్టి పర్యాయపదములు ౨౧ అనుటసరి. అందును ఒక ద్వీర సమాసపద మొక్కటి కావఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపద మనుట యుక్తముగాఁ దోచలేదు. పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

గొప్ప స్తనములమీదిఁ యెక్కువచెమటఁ బోఁగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి=అకా
శమున బుట్టినదేవుఁడు, గొట్టు-ఈ ౨౧ యును గాలికి చేర్చు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ

చక్కెలిక చాగకాఁడు శ జక్కులదొర బల్

రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి

నెక్కెడువాఁ డనఁగ జను ధ శ నేశుం (డభవా) 24

టీ. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి=ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడచక్కెలిక=ఉత్తరదిక్కు నేలెడిప్రభువు. † చాగకాఁడు=దనమొసంగు వాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కమెకిమీఁడు=ఎక్కువ కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కెడువాఁడు=నరవాహనుఁడు-ఈ ౨ ను కుబేరుని నామములు.

క. విడిముడి గల వేలుపుచెలి

జడముడిజంగంబు గడదె శ సం గాపరి యా

యొడయందు పాఁపతొడవుల

నిడియెడివేల్పునఁగ నొప్పు శ నీశానుఁ డిలన్. 25

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి=రొక్కముగల వేల్పునకు (కుబేరునకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడలను దాల్చినబిచ్చగాఁడు, కడదెపంగా పరియౌ, యొడయందు=కడపటిదిక్కుగునీశాన్యదిక్కునేలెడి ప్రభువు, పాఁపతొడవుల నిడియెడివేల్పు=నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు-ఈ ౪ ను ఈశానుని పేరులు.

క. దేవాలయాహ్వాయంబులు

కోవెల యన దేవళంబు శ గుడి నా వెలయున్

† తేగకాఁడు-అని పా.

దేవ శృన జేజేలనఁ

గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁగ్రతుభుగభిఖ్యల్ 26

టీ. కోవెల, దేవశంబు, (దేవాలయశబ్దభవము) గుడి, ఇవి ౩ ను దేవాలయములకుఁబేరులు: దేవశృ (దేనికి ఏకవ, దేవర) జేజేలు, వేల్పులు-అను నీ ౩ ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని బేళ్ళు దనగు శ సీద్రంపుఁబెద్ద బల్

పాఁవతెఁడు వెన్ను శ పాను పనఁగఁ

బుడమితాలు పనఁగఁ శ దడవులనిడుపఁడు

చిలువతెఁ డనంగ శ శేషునకును.

27

టీ. సీద్రంపుఁబెద్ద=కుటుసముగల గొప్పవాఁడు, బల్పాఁవతెఁడు= పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైన పాము, వెన్నుపానుపు=విష్టువుయొక్క సెజ్జ యైనవాఁడు, బుడమితాలుపు=భూమిని మోయువాడు, తడవులనిడుపఁడు= చిరకాలజీవి, చిలువతెఁడు=పాఁసరాజు-ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁబేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల

దొర పాములవేటకాఁడు శ తూరువునా డేల్

దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి

గరుటామంతుఁ డననొప్పు శ గరుడుల(డభవా) 28

టీ మరునయ్యతేజి=మన్మథునితండ్రియగు విష్ణునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=సక్షింధ్రుడు, పాములవేటకాఁడు=పన్నగశత్రువు, తూరువునాడేలుదొరబువ్వఁగొన్నలావరి=పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁడగునిండ్రునియాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతుని పేళ్ళు.

ఆ. నల్ల వలువతాల్పు శ తెల్లనిమైదంట

వెన్నదొంగయన్న శ వట్టిసీళ్ళ

మేలువాఁడు దుక్కి శ వాలుదాలుపు దాటి

పడగవాఁడనంగ శ బలుడు (రుద్ర)

29

టీ. నల్లవలువతాల్పు = నల్లవిబిట్టదాల్చినవాడు, తెల్లవిమైదంట = తెల్లవిదేహముగలదిట్టరి, వెన్నదొంగయన్న = కృష్ణుని యగ్రజుఁడు. వెట్టి నీళ్ళమేలువాడు = మద్యపానమునందానక్తిగలవాడు, దుక్కివాలు దాలుపు = నాగేలాయథముగాఁగలవాడు, తాటిపడగవాఁడు-ఈ = అను బలరాముని పేర్లు.

క. పడముడి యవఁగా గాడుపు

కొడు కన నివి రెండు బేళ్ళ శ గున్ భీమునకుం

బుడమిం గట్టి యనం గ

వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁడనంగ శ వానవి(యీశా) 30

టీ. పడముడి, గాడుపుకొడుకు = వాయుపుత్త్రుడు-ఈరెండును భీమునికిఁబేరులు, కట్టి, కవ్వడి = ఇరుగేలను బాణప్రయోగముచేయువాఁడు. [కవ+వడి-అందుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు, శాతసంధి. 42 సూ. చే విసౌతము] వివ్వచ్చుఁడు - [భీశత్సకబ్ధతనము] ఈ ౩ ను అర్జునునికిఁ జేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పర శ వీధి యాక

సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను శ చదలు నింగి

దివి మొయిలుదారి చుక్కల శ తెరువు బయలు

గాడ్పుతం ద్రన నభ మొప్పు శ (గరళకంత) 31

టీ. వేలుపులత్రోవ = దేవతలు సంచరించు మార్గము, ఉప్పరవీధి = పైనుండుమార్గము, ఆకసంబు, (ఆకాశశబ్దభవము) విను, విన్ను, మీను, మిన్ను చదలు, నింగి, దివి, (ద్యుశబ్దభవము), ద్యుహృచ్చబ్ధంబులకు దివి భువి యగు బా. తత్స. 84 సూ. చే "దివి"యని విసౌతము) మొయిలుదారి = మేఘ మార్గము, చుక్కలతెరువు = నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతండ్రి = సాయువుతండ్రి-ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ జేర్లు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ శ నలుఁగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన ది శ కాష్టకంబు
దనరు నీరై దుకడలు నా శ నశదిశలును
(మాళిధృతగంగ యంగజ శ మదవిభంగ). 32

టీ. నలుఁగడలు=నాలుగుదిక్కులకుఁబేరు, దచ్చికడలు=ఎనిమిది
దిక్కులకుఁబేరు. ఈరై దుకడలు-[ఈరు=రెండు, ఐదులు=పది]పది దిక్కు
లకునుబేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని శ తల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్ను నడుగుపాప శ మిన్ను వాఁక
వేల్పుటెఱు గడలి శ వెలఁదుక ముత్తోవ
ద్రిమ్మ రనఁగ నొప్పు శ (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి=తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురి
బిడ్డ=తనకూఁతు రగులక్ష్మికిఁ గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప=విష్టుపాద
మునఁ బుట్టినచిన్నది, మిన్నువాఁక=ఆకసమునందుఁబాటునది:వెల్పుటెఱు=
దేవతలనది, [వేల్పు+ఎఱు-కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్వాదికబ్బముల
కచ్చపరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. సూ. చే టుగాగ
మంబు]. కడలివెలఁదుక=సముద్రునిభార్య, ముత్తోవద్రిమ్మరి=మూఁడు
త్రోవలుగాఁబాటునది, త్రిపథగ-ఈ ౨ ను గంగానదికిఁ బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి శ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నై రావతంబున శ కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను శ వెల్లగుఱ్ఱ
మడఁగ నుచ్చైశ్రవం బొప్పు శ నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు=దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి=నాలుగుదంత
ములుగలది, వెల్లయేనుఁగు=తెల్లయేనుఁగు-ఈ ౩ ను ఐరావతమునకుఁ
బేరులు. వేల్పుదొరతేజి=దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=
తెల్లని గుఱ్ఱము-ఈ ౨ ను ఉచ్చైశ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు శ పులగిడ్డి వెలి మొద
 వనఁగఁ గామధేను శ వలరుచుండు
 గల్పకంబు దనరు శ వేల్పుఁజె ట్టివుల
 మ్రాను వెల్లమ్రాను శ నా (నుమేశ). 35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కులనొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనుపునకుఁ జేళ్లు. వేల్పుఁజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 నూ. చే“వేల్పుఁజెట్టు” అని రూపము. ఇట్లేపుడుకుఁదొడుకు] వెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈపులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁజేళ్లు.

ఆ. అవని గడుసుకై దు శ వనఁగ వేయంచుల
 కై దు వనఁగఁ జాట్టు శ గై దు వనఁగ
 బటువుఁగై దు వనఁగఁ శ బరఁగు సుదర్శన
 చక్రమునకుఁ బేళ్ళు శ (చంద్రమాళి). 36

టీ. గడుసుకై దువు=గుండనియాయుధము, వేయంచులకై దువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగై దువు=గుండమైనయాయుధము, బటువుఁగై దువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁజేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జాట్టు శ వాలుజో డనఁ గల్మి
 కొమ్మమగనిబూర శ గొమ్మనంగఁ
 దనరుఁ బాంచజన్య శ మునకు నభిఖ్యలు
 (ధృతకురంగ ధవళ శ వృషకురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁజిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది. కల్మి కొమ్మమగనిబూర గొమ్మ=రిక్షిదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁజేళ్లు.

ఆ. పుడుకుదొడుకు వేలు శ పులగిడ్డి వెలి మొద
వనఁగఁ గామధేను శ వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు శ వేల్పుఁజె ట్టివుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను శ నా (నువేశ). 35

టీ. పుడుకుదొడుకు=కోర్కులనొసఁగునట్టియాపు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయాపు, వెలిమొదపు=తెల్లనియాపు-ఈ ౩ ను కామధేనుపునకుఁ జేళ్ళు. వేల్పుఁజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 నూ. చే“వేల్పుఁజెట్టు” అని రూపము. ఇట్లేపుడుకుదొడుకు]దెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈపులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁజేళ్ళు.

ఆ. అవని గడుసుకై దు శ వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జాట్టు శ గైదు వనఁగ
బలువుఁగైదు వనఁగఁ శ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు శ (చంద్రమాలి). 36

టీ. గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బలువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁజేళ్ళు.

ఆ. వలమురి యనఁ జాట్టు శ వాలుజో డనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర శ గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య శ మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళ శ వృషకురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁడిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్మ=లక్ష్మీదేవిభర్తవూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁజేళ్ళు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు శ పులగిడ్డి వెలి మొద
వనఁగఁ గామధేను శ వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు శ వేల్పుఁజె ట్టిపుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను శ నా (నుమేశ).

35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కులనొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనుపునకుఁ జేళ్లు. వేల్పుఁజెట్టు=దేవతలవృక్షము, [వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత... బగు-బా. సంధి. 25 నూ. చే“వేల్పుఁజెట్టు” అని రూపము. ఇట్లేపుడుకుఁదొడుకు]దెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈపులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁజేళ్లు.

ఆ. అవని గడుసుకై దు శ వనఁగ వేయంచుల
కై దు వనఁగఁ జాట్టు శ గై దు వనఁగ
బలువుఁగై దు వనఁగఁ శ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు శ (చంద్రమాళి).

36

టీ. గడుసుకై దువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకై దువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగై దువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బలువుఁగై దువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁజేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జాట్టు శ వాలుజో డనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర శ గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య శ మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళ శ వృషతురంగ).

37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁదిరిగియుండునది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనమునకుఁదోడయినది. కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించెడివాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁజేళ్లు.

తే. రిక్కలనఁ జుక్కలనగను శ ఋక్షుములకు
న్యాఖ్య లై యొప్పుఁ దెఱఁగంటి శ యన్నులనఁగ
నచ్చర లనంగు వేలుపు శ మచ్చకంటు
లనఁగ నురకాంతలకు నాఖ్య శ లగు (గిరీశ) 38

టీ. రిక్కలు, [ఋక్షశబ్దభవము]. చుక్కలు-అను నీ-అనునక్షత్రము
లకుఁ బేళ్ళు. తెఱఁగంటియన్నులు=అనిమిషప్రీతి, అచ్చరలు, (అప్పర
శబ్దమునకు వికృతి.) వేలుపుమచ్చకంటులు=దేవతల ప్రీతి-ఈ 3 ను
అప్పరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేళ్ళొప్పు శ దివమునకును
రాత్రిపేళ్ళొప్పు రే రేయి శ రాత్రి రనఁగ
వలయుచుండును రేయెండ శ వెన్నె లనఁగ
జలద్రవకును సమాఖ్యలు శ (చంద్రమాళి). 39

టీ. పవలు, పగలు-ఈ 2ను దినమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాత్రి-
ఈ 3ను రాత్రికిఁ బేర్లు. రేయెండ=రాత్రులందుగాయునెండ, వెన్నెల=తెల్లని
చంద్రుడు గలది-[వెలి+నెల గలది] ఈ 2ను చంద్రకాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జలచలలకుఁ బేళ్ళు దనరు శ జలధరములు రా
ణించుం బలుకంగ మొయి
శృంచు మొగుశృంచు మబ్బు శ లంచున్ (భక్త). 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు-ఈ 2ను మెఱుపులకుఁ బేర్లు. మొయిలు,
మొగులు, మబ్బు-ఈ 3ను మేఘములకుఁ బేర్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాజదువులు
దొలుమినుకులు ప్రామినుకులుదొలుపలుకులు ప్రా
()

బలుకులు శ పెనుమినుకులు నా

వెలయున్ శ్రుతులకును దేళ్ళు శ (విశ్వాధిపతీ), 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాబలుకులు [ఈ యాణుపదములకును “అది వాక్యము” అని యర్థము.] పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు-అను నీ లను వేదములపేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గ దీనిం

జదివిన వ్రాసినను వినిన శ జనులకు నిత్యా

భ్యుదయంబు లొసంగుచుండును

వదలక కాశీనివాస శ వాసుడు పేర్కొన్.

42

టీ. ఈ దేవవర్గ నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుడు గరుణించి మోడతెగని సంపద లొసంగును.

దేవవర్గ సమాప్తము

—o—

మా న వ వ ర్గ

తే. పాఱుఁ డనగఁ బుడమివేల్పు శ బాఁపఁ డనగఁ

జన్నిగట్టన విప్రుండు శ జగతిఁ బరఁగు

నొడయఁ జేలిక యెకిమీఁడు శ పుడమిఱ్ఱేడు

తేఁడు దొర సామి యన నొప్పు శ నృపతిఁ పేళ్ళు 1

టీ. పాఱుడు, పుడమివేల్పు = భూదేవుడు, బాపడు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతము ధరించువాడు-ఈ ౪ ను బ్రాహ్మణునిపేర్లు. ఒడయఁడు ఎలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱ్ఱేడు = భూసాము, తేఁడు, సామి, [స్వామి శబ్దభవము] దొర-ఈ ౩ ను క్షత్రియునికిఁ జేర్లు.

* ‘పెనుబలుకులు’ అని పా.

సీ. కోమట్లు మూడవ శ కోలమువాండవ బేరు
 లన వై శ్యనామము శ ల్దనరుఁ గాఁపు
 వాండ్రు నా నాలవ శ వాండ్రు నా బలిజెనాం
 ద్రవఁ జను శూద్రనశమాహ్వయములు
 వడుగు నా గోచిబాఁ శ పడు నాఁగ బ్రహ్మచా
 రికిఁ బేళ్ళు నడుచు ధ శ రితియందు
 నాలుబిడ్డలు గలయతఁ డిలుతేడు గే
 న్నన నొప్పుఁ బేళ్ళు గృ శ హాధిపతికి

ఆ. నడవిమనికిపట్టు శ జడదారి యన వన
 వాసి యొప్పునిల్లు శ వాసితిరుగు
 బోడ తపసి కావి శ పుట్టగోచులసామి
 యన యతీంద్రుఁ డలరు శ (నలిక నేత్ర.)

2

టీ. కోమట్లు, మూడవకోలమువారు, బేరులు-ఈ ౩ ను వైశ్యునికిఁ
 బేళ్లు. కాపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు బలిజెవాండ్రు-ఈ ౩ ను శూద్రునికిఁ
 బేళ్లు. వడుగు, గోచిబాపడు-ఈ ౨ ను బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్లు. ఆలుబిడ్డ
 లుగల యతందు=పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాడు, ఇలుతేడు=ఇంటియజ
 మానుడు, గేస్తు, [గృహస్థశబ్దభవము.] ఈ ౩ ను గృహస్థునిపేళ్లు. అడవి
 మనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాడు, జడదారి=జడలను ధరించినవా
 డు-ఈ ౨ను వాన ప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లువాసి తిరుగు=ఇంటినివిడిచిపెళ్ల
 తిరుగునట్టివాడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోచులసామి = కావిరంగుగా
 పుట్టగోచులను బెట్టుకొనువాడు-ఈ ౪ ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా శ నవ్వ నాఁ గన్నది
 యన మాతృకాఖ్య లా శ (నభకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య ర యనఁ దండ్ర యన నప్ప
యన జనకాఖ్య లా ర (నగనివేశ)

తోడఁబుట్టనఁగ నై ర దోడు తోఁబుట్టన
సోదరాహ్వయము లా ర (నాదిదేవ)

భర్తృసహోదరు ర భార్యకుఁ డోడికో
డ లన నేరా లన ర నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁజెలె లనఁగను ర వెలయుచుండు

నాహ్వయములు కనిష్ఠక ర న్యకు (గిరీశ)

జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై ర క్షితిని వెలయు

నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జంక్రద్వార్దమకుట). ౩

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౩ ను
మాతకు బేరులు. అబ్బ, నాయన, ఆయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రీ,
అప్ప ఈ ౩ను తండ్రీకిఁబేర్లు. తోడఁబుట్టు-పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టు
వు, సైదోడు, తోఁబుట్టు-పా. తోఁబుట్టువు. తోఁబుట్టుగు-ఈ ౩ను సోద
రునికి బేర్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు=అన్యుని
భార్య [ఎరవు+ఆలు]. ఈ ౨ను తోడికోడలికిఁబేరులు. చెలియలు,
చెల్లెలు-ఈ ౨ను చిన్న ఆడుతోఁబుట్టునకుఁబేరులు, అప్ప, అక్క-ఈ ౨ను
పెద్దయాడు తోఁబుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్ళగు ర ముగుద యనన్ ముద్ద

రాలు నా గోల నా ర బేల యనఁగ

గట్టివాయి యనంగ ర గయ్యాళి యన తాఁగ

యన ధూర్తసతికి ర నాహ్వయము లమరు

నైదువ నాఁగ ము ర త్తయిదువ నా నయి

దువరాలు నాఁ బుణ్య ర యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య శ లెనఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జిక్కిని శసాధర్మితి

తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే శ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భారం దనరును దొత్తన శ బానిసె యన
వరపు డన దాసికాఖ్య లా శ (గరళకంఠ) 4

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు[ముద్ద+ఆలు-“పేటా
దిశబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం
బగు” అను బాల. సంది. 30 సూ. “చే” యి అని అగమము,] గోల, బేల-
ఈ : ను బిదునాఱునంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁబేరులు. గట్టి
వాయి=పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, తాఁగ-ఈ : ను దూర్తప్రీతిఁబేరులు.
బిదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదవ+ఆలు-అయిదువరాలు=
మంగళసూత్రము, పసుపు కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదు
వస్తువులు గలది],—ఈ : ను మమంగలియగుప్రీతిఁబేరులు. పేరంటాలు,
జిక్కిని-ఈ : ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు. [గేస్తు+
ఆలు.] ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు-ఈ : ను భార్యకుఁబేర్లు. తొత్తు,
బానిసె, వరపుడు-ఈ : ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె వా శ గన్యకుఁ బే ల్పొప్పు
జవరాలు కొమరాలు శ జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రోడ శ యనఁ గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చునీ శ యాహ్వాయములు
మునలి మిండలకోర శ మువ్విదియాతేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల శ నెనయు లోల

ముసలిది ముదుసలి శ ముదియ పెద్దన నివి
 యాఖ్యలై తనరు వృ శ ధాంగనకును
 ఆ. చెడిప టంకులాడి శ చెడ్డ తొయ్యలి వెలి
 చవిలుగనిన దనఁగ జార దనరు
 నిలను విటులదూత శ యెడకాఁడు కుంటెన
 కాఁ దనంగఁ దనరుఁ (గరళశంత).

టీ. కన్నియ, కన్నె-ఈను పెండ్లికావిపడుచుపేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని-ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు, ప్రోడ, [ప్రౌఢశ్చ వికృతిరూపము,] గట్టివయసుది=దిటవై నవయస్సుగలది-ఈను ముప్ప దేండ్ల వయస్సుగలదనిపేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియాఠేండ్లు చనినది-ఈ ౩ ను లోలప్రీతిఁబేరులు. ముసలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ ను వృత్తాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, టంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి=చెడు గుణముగలయాఁడుది, వెలిచవులుగనినది=పరపురుషుల వలని పొందుమఱ గినది. ఈ ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు=ప్రీ పురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటుని దూతపేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు శ వేడ్కక తై
 లంజె బోగముచాన వె శ ల్లాటక తై
 పడవుఁజెలి యాటచేడియ శ గడనక తై
 నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యలా శ (నగనివేశ)

టీ. వేల్పుబానిసె=దేశతలపనికి తై, వెలయాలు =రొక్కమునకు వచ్చెడిభార్య, [వెల+అలు=వెలయాలు-బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు సంధిరేదు.] వేడ్కక తై, [మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీ వాచకములకు క్రమముగా కాక త్రియలగు. బా. తద్ధీగిగసూ. చే వేడ్కక తైయనురూపము.] లంజె. బోగముచాన=అనుభవింతుటకై నస్త్రీ, వెల్లాటక తై-పా. వెల్లాటక తై=

ఎక్కువనాట్యము చేయునది, పడపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనము చేసెడిప్రీతి,
[పడపు+చెలి=(నుగాగమము) పడపుఁజెలి] అటచేడియ=అటాడునట్టి
యాడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయు ప్రీతి-ఈ ౨ యు బోగముదానిపేర్లు

ఆ. వెచ్చకాఁడు బొజుఁగు శ వేడుక కాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు శ మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధ శ రం జన్నుఁ బల్ల వ
నామధేయములు (పి శ నాకహస్త). 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు, వేడుక
కాఁడు=సౌగంధ్యము గలవాఁడు, మిండండు, ననుపుకాఁడు=మెత్తదనముగల
వాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజె గలవాఁడు-ఈ ౨ను విటునిపేర్లు.

ఆ. కొడెకాఁడనగ శ గోవాళ్ళు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు శ చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ శ నామ మా వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు శ (నంబికేశ) 8

టీ. కొడెకాఁడు=యౌవనవంతుఁడు, గోవాళ్ళు=యౌవనము గల
వాఁడు, [గోవ+వారలు-గోవాళ్ళు. నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౨ను
ప్రాయముగలవానికిఁ బేర్లు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁబేరు.

సీ. నలఁతుక శ్రాల్గంటి పొలఁతుక ముద్దీయ
వాలుఁగంటి మగువ శ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యు శ గ్గలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి శ నాతి గోతి
పూఁబోడి చిగురాకు శ బోడి పైదలి మించు
బోడి ముద్దుల గుమ్మ శ పొలఁతికొమ్మ
ప్రాయా లువిద తీగ శ బోడి చేడియ యించు
బోడి యన్ను వెలంది శ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక శ చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల శ కొలికి కలికి
తలిరుఁబోడి యలరుఁబోడి శ నలఁత పొల్లి
గరిత యతివ నాస్త్రీసమా శ ఖ్యలు (మహేశ) 9

టీ. నెలఁతుక, క్రొల్లంటి=ప్రకాశించెడి కన్నులు గలది, పొలంతుక, ముద్దయ, వాలుఁగంటి=వెడల్పు నేత్రములుగలది, మగువ, పడఁతి చెలి, మచ్చెకంటి=మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువకంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోడి=పూవువంటి శరీరము గలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబు మీఁదిమేనునకు బోడియగు. బా. సమాస. 23 సూ. ఇట్లె చిగురు బోడి మొదలై నవి] చిగురాకుబోడి=చిగురువంటి మేనుగలది, పై దలి, మించుబోడి=మెఱపువలెవెలిఁగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ=ముద్దులు మాటగట్టునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీగబోడి=తీగెవంటినన్నవి శరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరము గలది, అన్ను, వెలఁది, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కులవంటి కన్నుల కొనలు గలది, కలికి, తలిరుఁబోడి=చిగురువలె మెత్తని దేహము గలది, అలరుఁబోడి=పూవువంటి మెత్తనిదేహముగలది, నెలఁత పొల్లి, గరిత, అతివ-ఈ ౪౦ యును స్త్రీకిఁజేర్చు.

తే. చెలిమి నేస్తము పొందు నా శ స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి అనుంగు సంగాతి శ నేస్తకాఁడు
సంగడీఁడనఁ జెలికాఁడ శ సంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు శ (శ్రీమహేశ) 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు-ఈ ౩ను స్నేహమునకుఁ జేర్చు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మతుత్సృత్యయాంతములు.] ఈ ౩ను స్నేహితునికిఁ జేరులు.

నీ. దొంగ తెక్కలికాడు శ దొరకోలుసన్నాసి
ముచ్చెత్తుబరికాడు శ ముడియవిడుపు
తెరవాటుకాడు క శ తెరదొంగ చేవాడి
కాడు వల్లడికాడు శ కన్నగాడు
మునిముచ్చ గడిదొంగ శ యనఁ దసకరాఖ్యలొ
జెండిపోతు గరాసు శ మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు శ టక్కులాడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాడు శ తవళికాడు

తే. కల్లరియు గొంటు కై లాట శ కాడుచెడుగు
బేరజము కుచ్చితుడు దోస శ కారి చెనఁటి
పాలనుడు నాలిబూతంబు శ పలువ తులువ
గూఢ గడు సన వర్తిల్లు శ గుజనుపేళ్లు.

11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాడు=బందిపోటు వేయువాడు, దొరకోలు
సన్నాసి=వేషముదాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొనిపోవు
వాడు, ముచ్చు, ఎత్తబరికాడు, ముడియవిడుపు=ముడివిచ్చి యెత్తుకొని
పోవువాడు, తెరువాటుకాడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాడు,
క తెరదొంగ=క త్తిరించి దొంగిలించువాడు, చేవాడికాడు=చేతిపనితనము
గలవాడు, వల్లడికాడు=కొల్లపెట్టువాడు, కన్నగాడు = కన్నమువేసి
దొంగిలించువాడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమి తెలియ
నట్లుండువాడు, గడిదొంగ=ఆంతర్యము నెఱిగినవాడు-ఈ ౧ ౩ ను
దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు=మూఢబుద్ధి గలవాడు, గరాసు, మొండి
కట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాడు = కల్లలాడువాడు, పిసాళి,
టక్కరి, [మత్వర్థమందరి ప్రత్యయము.] ముడికాడు, తవళికాడు=
మోసము గలవాడు, కల్లరి=బొంకులాడువాడు, గొంటు, కై లాటకాడు=
మాయోపాయముల నెఱిగినవాడు, [కై లాటము+కాడు మువర్ణలోపము.]
చెడుగు, బేరజము, కుచ్చితుడు, [కుత్సితశబ్దభవము], దోసకారి=పాప

ములు చేయువాడు, చెనటి, పాలనుడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూక, గడుసు-ఈ ౨౪ ను కుత్సితునికీ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిటుత శ పట్టి సిసువు కందు

కూన నిసువు బిడ్డ శ కుఱ్ఱ బొట్టె

యనంగ శిశుసమాఖ్య శ లగుఁ గొమరుండు నాఁ

గొడుకు నాఁ గుమార శ కుండు వెలయు.

12

టీ. పాప, బుడుత, చిటుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము]కందుఁ కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె-ఈగల ను శిశువునకుఁ బేర్లు, కొమరు, డు, [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు-ఈ౨ను పుత్తునిపేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును శ వసుధలోఁ గొండిక

వాఁ డనంగఁ బడుచు శ వాఁ డనంగఁ

చిన్నవాఁ డనంగఁ శ జిన్న వాఁడనంగను

(వినుతగుణసనాథ శ విశ్వనాథ).

13

టీ. కొండికవాడు, పడుచువాడు, పిన్నవాడు, చిన్నవాడు-ఈ౪ ను బాలునికీ బేర్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱ్ఱుచ శ గిట్ట గుజ్జనంగ వా

మనుఁ డొప్పుఁ జను నవ శ స్మారిపేళ్లు

వెడఁగు వేదులు వెఱ్ఱి శ వీఱిఁడి వేఱిఁడి

వెంగలి వెంబర శ విత్తనంగ

జతురునకును బేళ్ళు శ జాణ దంట వలంతి

వెరవరి పొడ నే శ ర్పరి యనంగ

ప్రన్ననివాడు రూ శ పరి చూడఁగలవాడు

చక్కనివాడు నా శ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు శ సాగసుకాఁడు
 వన్నె కాఁడన శృంగారి శ వసుధ వెలయు
 నంధకునిపేళ్ళు చీకు గ్రు శ డ్డనఁగ మూఁగ
 మూవ యన మూకనామముల్ శ (దేవ దేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుటుచ, గిట్ట, గుజ్జు-ఈ ౫ ను పొట్టివానిపేళ్లు. వెడఁగు, వేఁదులు, వెట్టి, వీటిఁడి, వేటిఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు-ఈ ౬ను మూర్ధునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి=[వెరవు+ఆరి, మత్వ ర్థమునందరియగు]ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రొడ,[ప్రొడశబ్దవికృతి.]నేర్పరి=[నేర్పు+ఆరి-మత్వర్థీయకతద్దితాంతము.] నేర్పు గలవాఁడు. ఈ ౭ను నమర్ధునికిఁబేళ్లు. ప్రన్ననివాఁడు, రూపరి [రూపు+ఆరి]=అందముగల వాఁడు, చూడఁగలవాడు=ఇతరులచే జూడఁదగినవాఁడు, చక్కనివాఁడు. ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సాగసుకాఁడు [సాగసు+కాఁడు]=వేడుకగలవాఁడు, వన్నెకాఁడు=వన్నె గలవాడు-ఈ ౨ ను సింగరించు కొన్న వానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి — ఈ ౨ ను అంధునినామ ములు. మూఁగ, మూవ-ఈ ౨ను మూఁగవానిపేళ్లు.

క. కాయముపేళ్ళై వెలయును

మే యన నొడ లనఁగ మేను శ మెయి యన భోగ్య
 ప్రాయము పేళ్ళగుఁ బరువము
 పాయము జవ్వన మనంగ శ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను మెయి - ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామము లు. పరువము, పాయము, జవ్వనము[యౌవనశబ్దభవము]-ఈ ౩ను యౌవ నమునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా శ నెఱక లనంగఁ
 గొప్ప తుఱు మన వేనలి శ క్రొవ్వద యనఁ

గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ ర గీలుగంటు

క్రొమ్మడి యనంగఁ గేశబం ర ధమ్మగు (భవ). 16

టీ. నెలులు, కురులు, వెండుకలు, నెఱకలు- ఈ ౪ ను కేశముల నామములు. కొప్పు, తులుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, అద్యక్షర శేషంబగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.]-ఈ ౪ ను స్త్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు, కీలుగంటు, క్రొమ్మడి[క్రొత్త +ముడి—చూ-క్రొవ్వెద]-ఈ ౨ ను వెండుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెర న్నుదు రనంగఁ

దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ ర పనఁగ నొప్పు

నాహ్వయము లీక్షణమునకు ర నక్షి కాఖ్య

లలరుఁ గె గను కన్ను నా ర (సభ) శేశ). 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగ మునకుఁ బేళ్లు. చూడికి. ప. చూడ్కి, [చూచుధాతువుకృదం.] చూపు-ఈ ౨ను చూచుటకు పేళ్లు. కె, కను, కన్ను-ఈ 3 ను నేత్రములకుఁ పేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా

జానుగు లన నాహ్వయములు ర శ్రవణంబులకు

గౌ నన నడు మనఁగా నభి

ధానము లగు మధ్యమునకుఁ ర (దరుజేందుధరా) 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు-ఈ 3 ను చెవులకునామములు. కొను, నడుము-ఈ ౨ ను నడుమునకుఁ పేళ్లు.

తే. అక్కు తొ మ్మెద బోర నా ర నలరు వక్ష

మాస్యమున కొప్పుచుండు నా ర ఖ్యలు మొగంబు

మోర మో మనఁ బేల్చొప్పు ర నూరువునకుఁ

బెందొడ యనంగఁ గులుపు నా ర (నందివాహ) 19

టీ. అక్కు, తొమ్ము, ఎద, [హృదయము-విక్య.ఎద] బోరఈరను
వక్షస్థలమునకుఁబేళ్లు. మొగంబు, [ముఖశబ్దభవము] మోర, మోము [ముఖ
ము-విక్య. మోము]-ఈ ౩ ను ముఖమునకుఁబేరులు, పెండ్లిద, కుటువు-
ఈ ౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా ర వాయె యనఁగఁ

బల్లు పలు నాఁగ దంతింబు ర పేళ్లు వెలయుఁ

బెదవి వాతెఱ మోవి యరన్నేళ్లఁ దనరు

చుండు నోవ్దంబు [శీతాంశురఖండమాళి]. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు,
పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు, పెదవి, వాతెఱ, మోవి- ఈ ౩ ను ఓష్ఠ
మునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ

జెయి యనఁ జై నాగఁ జెయ్యి ర చే హాహస్త

హ్వయము లగు (నన్న పూర్ణా

ప్రియవల్లభ కాళికాపురరీవరనిలయా). 21

టీ. కయి, కై , కేలు, [కేలు-నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై,
చెయ్యి, చే-ఈ ౩ ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా

మది యనఁగా నెడఁ దనంగ ర మఱి యుల్లము నా

హృదయమునకు నిది యెఁసగును

విదితంబుగ నాహ్వయములు ర (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది, [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద-పా, ఎద, [హృ
దయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౫ ను మనస్సునకుఁబేర్లు.

క. లోఁజె య్యన నఱచె య్యనఁ

గాఁ జెల్లును బేళ్ళు రెండుశకరతలమునకున్

మీఁజె య్యన బెడచెయ్యయు

నాఁ జనుఁ గరచరమభాగశనామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్య=చేతియొక్కలోపటిభాగము, అఱచెయ్య=లోపలి చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్య=చేతియొక్కమీఁదిభాగము, (మీఁదు+చెయ్య=మీఁజెయ్య) పెడచెయ్య=చేతికివెనుకటిభాగము-ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట దొక్క కడుపు శ బొజ్జ బొట్ట యనంగ

నొప్పుచుండు నాఖ్య శ బుదరమునకు

నాభిబిలమునకునా శ నామథేయము లగు

బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ శ బొక్కి లనఁగ 24

టీ. పొట్ట, దొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొట్ట-ఈ ౫ ఉదరమునకుఁ బేర్లు, బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేర్లు.

తె. వెన్ననంగను వీపు సా శ వెనుకమేను

నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు శ నామములుగఁ

బుట్టె తలపాల నాఁ బునక శ పుటియ నాఁగఁ

ఫాలమున కాఖ్య లైయొప్పు శ (ఫాలనేత్ర.) 25

టీ. వెన్ను, వీపు వెనుకమేను=శరీరముయొక్క వెనుకటిభాగము-ఈ ౩ ను వీపుకుఁ బేరులు, పుట్టె, తలపాల, పునుక, పుటియ,- ఈ ౪ మ కపాలమునకుఁబేర్లు.

క. అదు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ

బుడమిఁ బదంబునకు నామశ్రములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తు కట్టు గొం తన

నడరు గళంబునకుఁ బే (శ్శనంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ ౩ ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు-ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు శ బోనంబు మెతుకు కూ

డోగిరము పసాద శ మోరె మనఁగ

నన్న మొప్పుఁ జేల శ మలరుఁ బుట్టంబు దు

వ్వలువ చీర కోక శ వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము, ఓరెము-ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ చీర-పా, చీరె, కోక, వలువ-ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణమొనర్చె శ మెక్కెఁ దినియెఁ

గుడిచె నారగించెను బసా శ పడియె నమలె

సాపడె ననంగ నొప్పు భో శ జనము నేసె

ననుట కివి యాఖ్యలై (యీశ శ యభ్రకేశ) 28

టీ. మెసవెను-పా. మెసఁగెను, అరోగిణమొనర్చెను-పా. ఆరోగిణ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, గుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియెను, నమలెను. సాపడెను-ఈ ౯ యును భోజనముచేసే ననుటకుఁ బేర్లు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి

నా నివి వ్రీడాపదంబు శ నామంబు లగుం

జానము నేయుటపెళ్ళగు

నానుట త్రావుటనఁ ద్రాగుటనఁ గ్రోలుటనన్ 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి-ఈ ౩ ను లజ్జకుఁబేర్లు. అనుట, త్రాగుట; త్రావుట, క్రోలుట [ఈ నాలుగును భావార్థకములు.] ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవ్యములఁ జానము నేయుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. తళియ పశ్చెరంబు ర తెలె హరివాణంబు

తట్టి కంచ మనఁగ ర దసరు బాత్ర

చెల్లు జవకమునకు ర బేళ్లు డబ్బుర కోర

గిన్నె యనఁగ (రజతరగిరినివాస).

30

టీ. తళియ, పశ్చెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము-ఈ ౩ ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేర్లు. డబ్బుర, కోర, గిన్నె-ఈ ౩ను పాన పాత్రమునకుఁ బేర్లు.

తే. నతికి బే లోప్పు జోత దండము జోహారు

మొక్కు జేజే యనంగ గేత మొగిచెగొలిచె

నెఱగె జేమోడ్చె నన నమరసక్పతి యొనర్చె

ననుట కివి యాఖ్యలకు (నీశరయభ్రకేశ).

31

టీ. జోత, దండము, జోహారు, మొక్కు, జేజే-ఈ ౫ను నమస్కారమునకుఁ బేర్లు. తెల్లొగిచెన్ = చేతులు జోడించెను, కొలిచెను-ఎఱగెన్-పా. ఎరగెన్, చేమోడ్చెను = చేతులు జోడించెను-ఈ ౪ ను నమస్కారము చేసే ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును జరన్నుండె బండె

బవ్వడించె బరుండెను ర బవ్వళించె

నత్తమిల్లెనన న్మఱి ర మెత్త పెజ్జ

పఱుపు పాన్పనఁ తగు శయ్య ర (ఫాలనేత్ర).

32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౫ ను శయనించె ననుటకుఁ బేర్లు. మెత్త, పెజ్జ, [శయ్య-విక్రమ పెజ్జ] పఱుపు; పాన్పు-ఈ ౪ ను శయ్యకుఁ బేర్లు.

తే. ఒప్పు ధ్వనిశబ్దంబు రొద యన ర నులిపు నాఁగ

సద్దనంగను గూతనాఁ ర జప్పు డనఁగ

నలుకు డన రోదనము నేసె న ననుట కాఖ్య.

లెనఁగు నఱచెను వాపోయె న నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రోద, ఉలిపు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూత, చప్పుడు, అలుకుడు-ఈను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్ళు నీరువ ట్టన

దగ దప్పిము దూప యనఁగ న దాహంబునకున్

నగవు నగు నవ్వు నవు నా

నగు నాఖ్యలు హాసమునకు న (నగజాధీశా). 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప-ఈ ౪ ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు- నగు, నవ్వు-ఈ ౪ ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా

నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ న నీవి యనఁగాఁ

దేగము నాఁ పెట్టుడు నాఁ

ద్యాగమునకు నాత్యు లగుచునధరఁబరఁగు(శివా.) 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి. [ఇచ్చుదా. కృ] ఇడుట, [ఇచ్చుదా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు-ఈ ౪ ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హ తై ననసె నదికెఁ జెందె

బొందె దొరసెఁ గూడె న నొందె చెనకె

ననఁగ స క్తమయ్యె న ననుటకు నివి యాఖ్య

లగు (గిరీశ యీశ న యభిశేష). 36

టీ. ఎలసె, బెరసె, హ తై, ఎనసె, అదికె, చెందె, బొందె, దొరసె, కూడె, ఒందె, చెనకె - ఈ ౧౧ను కలిసి కొనె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱు శ పడెఁ బురివిచ్చె నా
 నలరు తేద మయ్యె శ ననుట పేళ్ళు
 స్వవశ మయ్యె ననుట శ కవుఁ బేళ్ళు లోనయ్యె
 నగ్గమయ్యె ననఁగ శ (ననమనేత్ర).

37

టీ. ఎడసెఁ, పాసెఁ, వేఱుపడెఁ, పురివిచ్చెఁ-ఈ 4ను వియో
 గమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు, లోనయ్యెఁ, అగ్గమయ్యెను-ఈ 2ను స్వాధీన
 పడె ననుటకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. అగు గృహీతమయ్యె శ ననుటకుఁ బేళ్ళగ
 పడియెఁ జేపడియెను శ బట్టుపడియెఁ
 జీక్కుపడియెఁ దగిలెఁ శ జిక్కెఁ దగుల్పడె
 ననఁగ (నగనివేశ శ యుభకేశ).

38

టీ. అగపడియెఁ (అగ్గము + పడియెను) = అధీనమయ్యెను, చేపడియె
 ను (చే + పడియెను) = చేతజిక్కెను, పట్టుపడియెను = పట్టుజిక్కెను, చీక్కు
 పడియెను, తగిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను ఈ ౮ యును గృహీతమయ్యె
 ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడవ వక్కాణించె శ నాడెఁ జెప్పె
 వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ శ జను వచించె
 ననుట శాలించె నాలకిం శ చెను వినె నని
 నలరు నవధరించె నటంట శ కాఖ్య (లీశ).

39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, అడెను, చెప్పెను, వినిచె
 ను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను-ఈ ౮ యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు,
 ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ 3ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను శాంచెను

కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ శ గలయవి పేల్లె

చను వీక్షించె ననుటకు

(ఘనతరగోళాజగమన శ కా యజదమనా) 40

టీ. కనియెను, చాచెను, కాంచెను, కనుగొనెను, కన్గొనెను-ఈ యను దర్శించె ననుటకు బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు శ నవని నరిగెదన్
జనియెదఁ బోయెద నేగెద

పనినినియెద ననెడునట్టి శ పలుకులు (రుద్రా) 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏగెను, పనినినియెను-ఈ యను బలుకులదే ననుటకు బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య శ లగు తిబ్బ డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు శ జమిలి రెట్టి
యనుమడి యుగ మిధున శ మున కాఖ్య లగు జోడు
బోయి కవ యునంగ శ (ధూతకలుష) 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి-సా-రెంట, ఇనుమడి-ఈ యు రెండింతలకు బేర్లు. జోడు, బోయి, కవ-ఈ ౩ ను మిధునమునకు బేర్లు.

నీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొ శ కొం డన నగు నేక
మీరు రెం డిరు నాఁగ శ నెనఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగఁ శ దగు ద్రయ తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన శ నగుఁ జతుష్క
మొనఁగుఁ జౌవంచ యొ శ దే ననఁ బంచకం
బా టిరుమూఁడి తి శ గనగ నొప్పు

వట్కంబు ఋషిసంఖ్య శ సత చక్కువగడ యే
 డన నొప్పు నవ్వసం శ ఖ్యకును బేర్లు
 తే. డనరు నిరునాలు గెనిమిది శ దచ్చి యనగఁ
 బరఁగు నీరాటు వండ్రెండు శ బార యన గఁ
 ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు శ ధరణియందు
 (వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ శ విశ్వనాథ) 43

టీ. ఒండు, ఒక్కండు, ఒకటి, ఒక్కండు-ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు
 నామములు, ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ ౩ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ,
 మూడు, మూరు-త్రితయమునకుఁ బేర్లు, తీవంచ=మూడునొక్కటియు,
 నలు, నాలుగు, చౌ - ౪ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌవంచ=నాలుగు నొక్క-
 టియు, ఐదు-రూ. ఆయిదు, ఏను-ఈ ౭ను పంచసంఖ్యానామములు. ఆటు,
 ఇరుమూడు=రెండుమూడులు, ఇత్తిగ=[ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ] రెండు
 మూడులు - ఈ ౩ను షట్సంఖ్యానామములు, సత (సప్తశబ్దభవము.)
 చక్కువగడ=ఆటు నొకటియు, ఏడు-ఈ ౭ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు,
 ఇరు నాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది దచ్చి-ఈ ౩ను అష్ట సంఖ్యకుఁ
 పేరులు, ఈ రాటు=రెండాటులు, వండ్రెండు, బార-ఈ ౩ను ద్వాదశ
 సంఖ్యకుఁ పేరులు.

తే. జరిగె నూడెను జాతెను శ నుటికే వెళ్ళె
 బాతె బఱచెను దొలఁగె న శ వ్వులుకు లెల్ల
 నవనిలోనఁ బలాయితం శ డయ్యె ననుట
 కాఖ్యలై యొప్పు (జింద్ర రే శ ఖావతంస) 44

టీ. జరిగెను. ఊడెను, జాతెను, ఉటికెను, వెళ్ళెను, పాతెను, పఱ
 చెను, తొలఁగెను-ఈ ౮యుఁ బరుగెత్తి ననుటకుఁ పేర్లు.

క. వేంచేసెను నచ్చెం జను
 దెంచెను విచ్చేసె నరుగు శ దెంచె ననగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ

డంచుం బలుకుటకు నాఖ్యై శ్రీ (లంబరకేశా). 45

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను (చను + తెంచెను), విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను-రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను-పా. ఏగుదెంచెను-ఈను అగతుఁడయ్యెననుటకుఁ జేర్చు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు శ్రీ నాఁటఁగోలె

నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు శ్రీ నాఁగ నాహ్వా

యమ్ము లయ్యెఁ దదాగభ్య శ్రీయనుట కవని

(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ శ్రీ విశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు మొదలు-ఈను, అదిమొదలు=ఆదినమునుండి యనుటకుఁ జేర్చు.

తే. వై రమునకును ధర ససూ శ్రీ హ్వాయము లమరుఁ

గంటు పగ మచ్చరంబు నూ శ్రీ ఙ్గంటమి యన

వలపు కూరిమి మేలు నా శ్రీ నలరుఁ జేర్చు

మోహమునకును (శారదాం శ్రీ బుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము. (మత్సరకబ్ధవము.) నూడు, ఙ్గంటమి-ఈను విరోధమునకుఁ జేర్చు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.) కూరిమి-రూ. కూర్మి, మేలు-ఈను మోహమునకుఁ జేర్చు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం

బని బవరము కలను చివ్వు శ్రీ యాలము పోట్లా

టన దురము పోతు నాఁగాఁ

జను యుద్ధంబునకుఁ జేర్చు శ్రీ [చంద్రార్థధరా]. 48

టీ. పెనఁకువ, (పెనఁగు-కృదం.) జగడము, కయ్యము. (కలహశబ్ద భవము.) అని, బవరము, కలను, చివ్వ, అలము, పోట్లాట, (పోట్లాడు-కృదం.) దురము, పోరు-ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. నడమదంబు నేసె, శ జక్కాడె నుగ్గాడె,
జదిపెఁ బీచమడచెఁ శ జంపెఁ గెడపె
నుఱుమునేసెఁ ద్రుంచెఁ శ బరిమార్చె టెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ తునిమె శ మడిపే ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు శ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె శ మంచెఁ బ్రోచె.
సాఁకె నన నొళ్ళు నాఖ్యలు శ సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు శ [పంబికేశ]. 50

టీ. నడమదంబు నేసె, చక్కాడె, నుగ్గాడె, చదిపె, పీచమ డచెను, చంపె, కెడపె, నుఱుముచేసే, ద్రుంచె, టెగటార్చెను. మన్నిగొనియె, తునిమెను, మడిపెను-ఈ ౧౨ ను సంహరించెననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, ప్రోచెను, సాఁకెను-ఈను తక్షించెననుటకుఁ బేళ్ళు.

క.. ధరలో శూరాహ్వయములు

వరంగుకొ మొనకాఁ డనంగ శ బం టనఁగాఁ బో
టరియన వడిగలవాఁ డన

బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ శ [భీమకవర్ధి]. 51

టీ. మొనకొడు, బంటు, (భటశబ్దభవము.) పోటరి (పోటు+అరి)= శౌర్యముగలవాఁడు, (మత్వర్థముందు 'అరి' యగు.) వడిగలవాఁడు బిరుదు, వాఁడిమగఁడు-ఈ ౩ ను శూరునికి పేళ్ళు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు శ నా నమాహ్వా
యంబు లగుచుండు రెండు సా శ హామ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకు ల శ గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన తెన్న య శ నంగ [నీశ].

52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు-ఈలను సాహాయ్యమునకుఁ బేళ్ళు. లగ్గు
బాగు, మేలు, తెన్న-ఈ ల ను క్షేమమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. కూలె నీల్లెఁ జచ్చె శ గాలంబుచేసెను
కెడకు నమసె నాతె శ మడిసెఁ జెల్లె
పెద్దనిదురవోయె శ బిడ్డె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ళ శ గును మృతునకు.

53

టీ. కూలెను, నీల్లెను, చచ్చెను, కాలంబుచేసెను, కెడసెను, నమసెను,
అతెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురవోయెను, బిడ్డెను, దోరెను, గంతు
గొనియెను-ఈలం ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

శీ. తిమ్మనై నది యనఁ శ దిన్ననై నది యన
జానై న దనఁగ బా శ గై న దనఁగ
నాణెమైన దన వి శ న్నాణమైనది యన
మానై న దనఁగ లె శ స్సెన దనఁగ
బిన్ననై నది యనఁ శ జెన్నెన దన నలు
పై నది యనఁగఁ జెత్వైన దనఁగఁ
బొనరినయది యన శ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగ జత్కని దనంగ
సొబగై న దనఁగను శ సొంపైన దనఁ గొమ
రై నది యన గొన శ బై న దనఁగఁ

దోఠమైన దనసిం శ గారమైనది యన
 మేలై న దనఁగ శ మెచ్చైన దనఁగ
 తే. మురువుగలయది యొప్పైన శ దొఱపుగలది
 యందమైనది తనరిన శ దలరినట్టి
 దనఁగ బరఁగిన దనఁ బేళ్ళు శ తనరుచుండు
 మంజులం బైన దనుటలు శ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనై నది, తిన్ననై నది, జానై నది, బాగై నది, నాణెమైనది, విన్నా
 మైనది, మానై నది, లెన్నెనది, పిన్ననై నది, చెన్నెనది, నలునై నది, చెత్తై
 నది, పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కవిది, సొబగై నది, సొం
 పైనది, కొమరై నది, గొనబై నది, తోఠమైనది, సింగారమైనది, మేలై నది,
 మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరి
 నది, అరిరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ ౩౦ ము సౌందర్యము గలదావికిఁ బేరులు
 తే. కవుర మనఁ గప్పురం బనఁ శ గ్రహ మనఁగఁ

బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం శ బూల మొప్పు
 వీడియము వక్కలాకులు శ విడెము తమ్ము
 లంబు వీడెంబు వీడ్య మ శ నం (బురారి). 55

టీ. కవురము, కప్పురము, కప్రము-ఈ ౩ను కర్పూరమునకుఁ బేళ్ళు.
 వీడియము-రూ. విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్ములము, వీడెంబు,
 వీడ్యము-ఈ ౬ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి శ కలిమి యనెడు
 పేళ్ళ సంపద యెద్దడి శ పేదఱకము
 తేమి నివచ్చరము నెవ్వ శ తేమి డనఁగ
 నలరు దారీద్ర్యమునకు నా శ ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి. [శ్రీశబ్దభవము.] అచ్చి, కలిమి-ఈ ౩ ను సంపదకుఁ బేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి-ఈ ౩ ను వారి ద్రవ్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన శ మగఁటిమి యనఁ

జారువంబున కాఖ్య తై శ పరఁగుచుండు

నుక్కు చేగ దిటము చేవ శ యుదుటు గట్టి

దిట్ట ముఱేది బిగువు నాగ శ ధృతికిఁ బేళ్ళు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగఁటిమి-ఈ ౩ ను బొరుషమునకుఁ బేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము. చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱేది, బిగువు-ఈ ౩ యు దైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్ధు నా బొంకు నాఁగ ద శ బ్బర యనంగఁ

గల్ల నాఁగ హుళక్కి నాఁ శ జెల్లుఁ బేళ్ళు

ధర నసత్యమునకును స శ త్యంబు పరఁగు

నిజ మనగఁ నిక్కువం బన శ నిక్కమనఁగ. 58

టీ. బద్ధు, బొంకు, దబ్బర, కల్ల, హుళక్కి-ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము-ఈ ౩ ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా

గొడ వాత్రం బంగలార్పు శ గోరంబు దొసం

గిడుమ వెత కస్తి యంగద

కడగండ్లనఁ జను విపత్తు శ (గౌరీరమణ). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలాత్పు, [అంగలార్పుధా. కృ.] గోరము, [ఘోరశబ్దభవము] దొసంగు, ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు [ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము,]-ఈ ౧౪ ను అపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండు శ్ర గ్రయనామము లా
వెలయంగ వంగనము నాఁ

గొల మన వంగడము నాఁగఁగల మొప్పు(శివా.) 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ రో[రై గౌ శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు.
జా. తత్స. సూ. 64.] ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగనము,
కొలము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము-[ఇదియు, వంగనమును వంశ
శబ్దభవములు.] ఈ ౩ ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మట నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మటి తిరుగ్గఁ మఱి మ శ్ర రల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఃపదంబున
కిమ్ముల నివియాఖ్య లగు (మ శ్రహీ ధతచాపా) 61

టీ. క్రమ్మటఁ. నెప్పటి, వెండియుఁ, క్రమ్మటి, తిరుగ్గఁ, మఱి,
మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొకతేప యనఁగ శ్ర నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియుఁనొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు శ్ర నిన్ని పేళ్ళు
జగతి, బల్మాలు వేమాలు శ్ర సారె పెక్కు
మాలు లెన్నేనిమా ర్ల నఁ బరగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువచనంబు శ్ర లనుట (కీశ)! 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాట, ఒకసారి, ఒకతేప, ఒకసారి, ఒక
విడుత, ఒకతూకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమను

టకుఁ బేరులు. పల్కాటు-రూ. పలుమలు, పలుమాలు వేమాలు, సారె, పెక్కుమాలులు, ఎన్నేవిమాలులు-ఈ 4 ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బర్యా యములు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ బేళ్ళు చె ర్ చెచ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము ర్ వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ ర్ గ్రన ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ ర్ (గుధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర+చెర=చెచ్చెర)సరగ, వేగిరము, వేగ, వేళము, వెసఁ, వడిగఁ, గ్రక్కునఁ, గ్రద్దనఁ, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునఁ-
ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు నివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్ణమించె ర్ ననుటకు ధరలా
వెలువడియె వెల్లె వెడలెను
వెలె ననం (జిత్ప)కాశ ర్ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెల్లెను, వెడలెను; వెలెను-ఈ ౪ను పఠన
శుయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

క. విసుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరున్ నామంబు లగుచు ర్ ధరపై నగ్గిం
చెను గై వారము నేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁగొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కై వారము సేసెను=స్తోత్రముచేసెను, కొనియాడెను,
బొగడెను. కొండాడెను=ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు ర్ చుట్టాఱు బందుగు
లనఁ జను బంధు ర్ సమాహ్వయములు

వఱలు నన్యఁడు లాతి శ వాఁ డనఁగా వింత

వాఁ డనఁగాఁ బెఱ శ వాఁ డనంగ

వ్యాజంబునకు నామ శ మా నెవం బనఁగ న

న్వేషించె ననుట కొ శ వెదకె నెమకె

నరసె రోసె ననంగ శ నారసెఁ దడవె నాఁ

గాంక్షకుఁ జేరు లాఁ శ గ్రమముతోడఁ

తే. గ్రచ్చు కోరిక తమ్మి కోర్కె శ యిచ్చు యనఁగ

నెపుడు నెడవక యుడుగక శ యెల్లపు డన

నిచ్చు యనయంబు నాఁగను శ నిచ్చు లనఁగఁ

దనరు నాఖ్యలు సంతతం శ బనుట (కీశ).

67

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్తరోపము] విందులు, చుట్టాలు, [మువర్తరోప ఆదిదీర్ఘములు][బిందుగులు][బిందుశబ్దభవము]-ఈ ౪ను బిందువునకుఁ జేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు-ఈ ౩ను అన్యఁడనుటకుఁ జేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-విభము.] వ్యాజమునకుఁ జేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, అరసెను, తడవెను-ఈ ౫ను విచారించెననుటకుఁ జేరులు. గ్రచ్చు, కోరిక, [కోరుధా. కృదం.] తమ్మి, కోర్కె-ఇచ్చ [ఇచ్చాశబ్దభవము.] - ఈ 4 ను ఆపేక్షకుఁ జేరులు. ఎపుడు, ఎడవక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చు, అనయము, నిచ్చులు-ఈ ౭ ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె శ ననుటకు నాఖ్యలు

తూకొనెఁ జొచ్చెను శ దూతె ననఁగ

సంఘితాడితుఁ జేసె శ ననుటకుఁ బేళ్ళగుఁ

దాఁచెఁ గాళ్ళ గ్రుమ్మె శ దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె శ ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను శ మసలె ననఁగఁ
ద్యక్తంబు గాలించె శ ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను శ విడిచె ననఁగ

తే. తాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడఁ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు వివర్యస్త శ మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కా శ హ్వాయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ శ (గుధరనిలయ) 68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూటెను - ఈ ౩ ను ప్రవేశించెనను
టకుఁ బేర్లు. తాఱెను, కాళ్ళఁగ్రుమ్మెను, తన్నెను - ఈ ౩ ను కాలితోఁదన్నె
ననుటకుఁ బేర్లు. తడసెను, మసలెను - ఈ ౨ కు. ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ
పేర్లు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను - ఈ ౩ ను పరిత్యజించె ననుటకు నామ
ములు. తాఱుమాఱయ్యెను, వీడ్వడెను, తడఁబడెను - ఈ ౩ ను హెచ్చుతక్కు
వయ్యెననుటకుఁ పేర్లు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను, ఈ ౪ను
ప్రహరించెననుటకుఁ పేర్లు.

నీ. ముందట నెదుటను శ మ్రమాల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లౌ సముఖమం శ దనుట (కభవ)
యలయిక బడలిక శ యలపు నేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ శ (శ్రమసదమన)
తాలిమి యోరువు శ తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌ శ (జర్మవసన)
తవళి బవంతంబు శ టక్కు దుత్తూరంబు
వెడ్డు నా ఛద్మ మా శ (విషమనేత్ర)

తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను శ వెఱ యనఁగ
 నళు కనఁగ భీతి కాఖ్య తా శ (నసితకంఠ)
 నిమ్మళం బన నెమ్మి నా శ నెమ్మది యనఁ
 దనరుఁ బేళ్లు నిరాంతక శ మునకు [నీశ]

69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మోలఁ, ముంగలఁ-ఈ ౪ ను సమ్ము
 ఖమందనుటకుఁబేరులు, అలయిక, బడలిక, (అలయు, బడలు-కృదంతము
 లు.) అలపు, [అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుఁ బేరులు, తా
 లిమి - రూ. తాల్మి. ఓరుపు-రూ. ఓర్పు, తాలిక - ఈ ౩ ను క్షమకుఁ
 బేరులు. తపశి[ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తారము, వెడ్డు-
 ఈ ౫ ను కపటమునకుఁ బేరులు. వెఱపు. ఎద, పెఱ, అళుకు- ఈ ౪ ను
 భయమునకుఁబేర్లు. నిమ్మళమా, నెమ్మి, నెమ్మది (నెణ+మది=నిండుమనస్సు)
 ఈ ౩ ను విర్భయమునకుఁ బేరులు.

సీ. అసదు కొంచెము సైక శ మలఁతి యన్నవ చిన్న
 నలికంబు సన్నంబు శ నా దనర్పు
 న్వల్పు మెక్కుడు నాఁగఁ శ జాల నెంతేనియు
 మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద శ మిక్కిలి యనఁ
 బెద్దయు ననునివి శ పేళ్ళగు భృశముగా
 ననుటకు నుత్కట శ మయ్యె ననుట
 కగుఁ బేళ్ళు పెగ్గలం శ బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
 క్కసమయ్యె ననునివి శ క్రమముతోడ

ఆ. సగ్గె గుండె డొంకె శ దగ్గెను సడలెను
 క్రుంగె నుబ్బణంగె శ స్రుక్కె ననఁగఁ
 దనరుఁ బేళ్ళు క్షీణ శ దశ నొండె ననుటకు
 (నీశ్వరీసనాథ శ విశ్వనాథ).

70

టీ. అసదు, కొంచెము, పైకము, అలఁతి, అన్నువ, చిన్నఁనలికము, పన్నము-ఈ ౮ యు కొంచెమునుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతే వియుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి పెద్దయుఁ - ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు, వెగ్గలహయ్యెను, క్రిక్కిఁజెను. వెక్కన మయ్యెను, ఈ ౩ ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుందె, దొంకె, తగ్గె, సదలె, క్రుంగెఁ ఉబ్బిణఁగె స్రుక్కె - ఈ ౮ యు క్షిణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు శ మేటి పెచ్చెచ్చన

నధికమునకు నాఖ్య శ లగుచు వెలయుఁ

బనులు నాఁగ జెయువు శ లనఁ జేత లన నొప్పు|

గర్మమునకుఁ బేళ్ళు శ [చర్మవసన]

71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధిక మనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేతఁలు (చేయుధా, కృధం.) ఈ ౩ ను కార్యమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. అనిపె ననిచె బనిపె శ బనిచె పంపెను బంపెఁ

బుచ్చె గెలుపుమనియె శ బొమ్మటనియె

నఁనగ నివి సమాఖ్య శ లగును వ్రస్థాపించె

ననెడు క్రియకు [నీశ శ యభ్రకేశ].

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, పంపెను, బంపెను, పుచ్చెను, గెలుపుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౬ యు పయనముచేసి పంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త శ క్కువ కొఱంత

వెలితి కొఱిలొచ్చు కడనునా శ వెలయు న్యూన

సమభిధానము లర నాము శ సగయు సవము

నాఁగ నర్థావ్యాయంబు తా శ [నాగభూష]. 73

టీ. కొదవ, కొద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱత, వెలితి, కొఱ
తొచ్చు, కడమ-ఈ ౧ ంయును న్యూనతకుఁ బేరులు, అర, సాము, నగము,
సవము-ఈ ౪ ను అర్థమనుటకుఁ బేరులు,

తే. పేళ్ళు పళ్ళా త్తనుటకును శ జెల్లు వెనుక
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి శ పిమ్మట నన
మునుపు మునుమున్ను తొలితొల్లిముందు తొలుత
ననఁగ బూర్వపదార్థాఖ్య శ తా [గీరిశ]. 74

టీ. వెనుక, బిదప, తర్వాత, పదపడి, పిమ్మట-ఈ ౫ ను
అనంతరం బనుటకుఁ బేరులు, మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి,
ముంకు, తొలుత-ఈ ౪ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుబోతు పిటికి శ పంద కోచ యనంగఁ
బేళ్ళు దనరు సమర శ భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ శ గట్టిదెందమువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ శ డలరు [నీశ]. 75

టీ. పాఱుబోతు, పిటికి, పంద, కోచ-ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయ
పడువానికిఁ బేరులు, దిట్ట. ఉక్కుతునియ. గట్టిదెందమువాఁడు-ఈ ౩ ను
ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పౌజు చేరువ మొత్తము శ బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ శ పిండు దాటు
మూఁక దళమును బేళ్ళు న శ మూహమునకు
[భుజగవరహార యవిముక్త శ పురవిహార]. 76

టీ. పౌజు. చేరువ, మొత్తము. బారు, తుటుము. దండు. పరి. గమి.
కూటువ. పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాటు, మూఁక. దళము-ఈ ౧ ౩
ను సమూహమునకుఁ బేరులు.

స్త్రీ. పూనె నూనెను దాల్చె శ నానెను మోచె నా
 వహియంచె ననుట శౌ శ (నహివిభూష)
 నామము లుచ్చాట శ సము చేసె ననుటకు
 వరుసతో, తఱిమెను శ బటపె వెలిచె,
 తోలెను తొప్పె నా శ (ద్రుహిణాదిసురనుత)
 త్రిప్పెను నా క్రమ్మ శ తించె ననగ
 మగడించె ననగను శ మరలించె నన సమా
 హ్వాయములై పరగు ని శ వర్తితంబు

తే. చేసెననుటకు (సురముని శ సిద్ధసేవ్య)
 యడ్డగించెను నా నిల్పె శ ననగ నాగె
 నన నివారించె ననుటకు శ నాఖ్య లమరు
 (నగసుతానాథ గుహగజా శ ననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, అనెను, మోచెను-ఈ ౫ ను ధరించె
 ననుటకు బేరులు. తఱిమెను, పటపెను, వెలిచెను, తోలెను, తొప్పెను-
 ఈ ౫ ను ఉచ్చాటనము చేసెననుటకు బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను,
 మగడించెను, మరలించెను-ఈ ౪ కు వెనుకకు బొమ్మనె ననుటకు బేరులు,
 అడ్డగించెను, నిల్పెను, అగెను-ఈ ౩ ను నిరోధించెననుటకు బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి శ దాపు చెంత
 సరస చెంగట యొద్ద డ శ గ్గట కురంగ
 టండ పజ్జయు నా సమీ శ పాఖ్య లమరు
 (రమ్యధవళాంక కలశనీ శ రధినివంగ). 98

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద,
 గ్గట, కురంగట, అండ, పజ్జి [పశ్చాచ్ఛబ్ధభవము,]-ఈ ౧౨ ను సమీప
 పండనుటకు బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట శ నందు నాడ

నచొట నచ్చొట నక్కడ శ నయ్యెడ నట

ననగ దత్త దేశంబునం శ దనుట కాఖ్య

లయ్యె (భ క్త విధేయ యా శ ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, అడ, అచొట, అచ్చొట
అక్కడ = (అ+కడ) = అదిక్కున, అయ్యెడ = (అ+ఎడ) = అ
ప్రదేశమున, అట ఈ గం యు అ ప్రదేశమం దనుటకుఁ బేరులు.

క. ఇరుగెలకుల నిరువంకల

నిరుదెస నిరుచక్కియందు శ నిరుపక్కియలం

దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన

బొరిఁ బేళ్ళగు నుభయపార్శ్వముల ననుట (కజా) 80

టీ. ఇరుగెలకుల = ఇరువంకల, ఇరుదెస = ఇరుచక్కియం
దు, ఇరుపక్కియలందు = ఇరుగ్రేవ, ఇరుగడ - ఈ ౭ ను రెండు
వైపులందు ననుటకుఁబేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీమా

నవవర్గువు వేడ్కఁ జదివి శ నను వ్రాసినమా

నవులకు ననవరతంబును

శివుఁ డవి ముక్తేశ్వరుండు శ చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవరీ మానవవర్గు వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో
వారికి, గాశీవిశ్వేశ్వరుని దయవలన సకల సంపదలు కలుగును.

మానవవర్గు సమాప్తము.

స్థావరపర్వ

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు ర బ్బలి చలిమిరిమల

గట్టులతేడు ము ర క్కంటిమామ

మంచుఁగొం డన హిమ ర త్కాథ రాఖ్యలు చను

వేలుపుఁగొండ జే ర జేలగట్టు

పుత్తడిగుబ్బలి ర పునుకకంచంవాని

విల్లు నా మేరువు ర పేళ్ళు వెలయు

వలిదిప్ప ముక్కంటి ర మల వెండికొండ నాఁ

గైలానపర్వతా ర ఖ్యలు నెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ శవ్వంపు ర మలయనంగ

మంధ రాఖ్యలు శడపటి ర మలయనంగఁ

జాట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీ ర త్తోణియందుఁ

జక్రనాళా ద్రి (వృషవాహ ర కైల గేహ). 1

టీ.వలిదిప్ప(వలి=చల్లదనముగల,తిప్ప=కొండ), వడఁకుగుబ్బలి.

సా. వఱఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లు చేయుపర్వతము, చలిమిరియల=చల్లని
కొండ, గట్టులతేడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ = శివునకు
మామ,మంచుఁకొండ=హిమము గలపర్వతము-ఈను హిమవత్పర్వత
మునకుఁబేరులు, వేలుపుఁగొండ (వేలుపు+కొండ)=దేవతలు నివసించు
పర్వతము, పునుకకంచమువానివిల్లు=ఈశ్వరునిధనుస్సు-ఈనుమేరుపర్వ
తము పేరులు, వెలిదిప్ప వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప) = తెల్లని పర్వతము
ముక్కంటిమల=శివుని కునికిపట్టుగు పర్వతము, వెండికొండ=వెండివలెఁ
దెల్లనిపర్వతము-ఈ ౩ ను కైలాసపర్వతము పేరులు. తరిగొండ (తరి

+కొండ), కవ్వపుమల (కవ్వము+మల)-ఈ ౨ను మందరపర్వతము పేరులు. కపటిమల=కడగానుండెడు పర్వతము, చుట్టుగొండ(చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ ౨ను చక్రవాళపర్వతముపేర్లు.

ఆ. తూర్పు గొండ నాఁగ ర తొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగ ర బూర్వశిఖరి
వరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు ర పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి ర (విశ్వనాథ).

టీ. తూర్పుగొండ (తూర్పు+కొండ)=పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము. తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము, బొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుఁడుదయించెడు పర్వతము-ఈ ౩ను ఉదయపర్వతమునకుబేరులు. గ్రుంకుమెట్టు=సూర్యుడ స్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ = పడమటిదిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ను అస్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్ళు మల గట్టు ర తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు ర (కుధరచాప)
తాయి నాఁ గల్లనంగను ర తా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల ర (శేషభూష).

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి-ఈను= పర్వతమునకుఁ బేరులు, తాయి, కల్లు తా-ఈ ౩ ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కు ర పుష్పము నాగ
నూ రనగ గ్రామనామంబు ర లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు ర పరఁగుచుండుఁ
బ్రో లనఁగ వీ డనంగను ర (శూలపాణి).

టీ. పల్లె, పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు- ఈ ౪ ను గ్రామము పేరులు, బ్రోలు, వీడు-ఈ ౨ ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు శ మనికిపట్టెర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు శ పెంకి యిమ్ము
నెనవు గీము నాఁగ శ వలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్ళు శ (చంద్రమాళి). 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, పెంకి, ఇమ్ము, నెనవు, గీము (గ్రహశబ్దభవము.)-ఈ ౧౨నునివాస స్థానమునకుఁ బేరులు.

నీ. తెంకాయెచ్చెట్టనఁ శ తెంకాయమా నన
నారికేళం బొప్పు శ (నగనివేశ)
మావిమా ననఁగను శ మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు శ (నభ్రతేశ)
అత్తిమా నన మేడి శ యనఁగ నాదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు శ (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ శ నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు (ధర శ ణీశతాంగ)

తే. యలరుఁ దుంచీశలాటున శ మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా శ [గరళకంఠ]
తా డనంగను చాడి నా శ తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్యలై యొప్పు శ [నంబికేశ] 6

టీ. తెంకాయ, పెంకాయమాను- ఈ ౨ను కొబ్బరిచెట్టు పేరులు మావిమాను, మామిడిచెట్టు - ఈ ౨ను చూతవృక్షము పేరులు. అత్తిమాను, మేడి- ఈ ౨ను అత్తిచెట్టు పేరులు. అరఁటి, అనఁటి- ఈ ౨ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు- ఈ ౩ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి-ఈ ౨ను తాటిచెట్టు పేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు ర మొలక మోసనంగ నం
 కురమునకును బేళ్ళు ర [కుధరచాప]
 యిగు రనడలిరు నార జిగురు నా జివు రనఁ
 బల్లవనామముల్ ర పరఁగు [నీశ]
 మ్రాసనఁ జెట్టన ర మ్రాఁకన భూరుహ
 నామధేయము లగు ర [వామజేవ]
 పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ ర బుప్పము విరి యల
 రనఁ గునుమాఖ్య లై ర యలరు [నీశ]

తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు ర గుంపు తఱచు
 నాఁగ నిబిడంబు పేల్లొప్పు ర [నంది వాహ]
 వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వ ర రిల్లుఁదీగ
 తీవ తీవియ తీవె నాఁ ర [దివురవైరి]

7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు-ఈనను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు- చివురు- ఈ ౪ ను పల్లవము పేరులు. మ్రాసు-రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు- ఈ ౩ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము (పుష్పకబ్ధభవము.) విరి, అలరు - ఈ ౨ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు-ఈనను నందులేకయుండువానికిఁ బేరులు. తీగ తీవ, తీవియ, తీవె-రూ. తీగె- ఈ ౪ ను తీగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య ర లగుచుండుఁదుద సుద
 కొనయనంగ వృక్ష ర కొటరమున
 కలరుఁ బేళ్ళు తొటత తొల తొట్టి తొటనాఁగ
 [నాగహార రజత ర నగవిహార]

8

టీ. తుద, సుద, కొన-ఈ ౩ ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొట, తొలి, తొట్ట, తొట-ఈ ౪ను చెట్టుతొట్టుకు బేరులు.

ఆ. ఇత్తువున కభిఖ్య శ లీక్షితః గన్నుల
ప్రమాను చెఱకు తియ్య శ ప్రమా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ శ దలవాఁడ నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య శ లగు (గిరీశ)

9

టీ. కన్నులప్రమాను=గన్నులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యప్రమాను=మధురమైనవృక్షము-ఈ ౩ను చెఱకునకుఁ బేరులు. తలవాడె-ఈ ౨ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగు, బేళ్ళుత్పలమునకుం
దొగ తొవ గల్వ గలు వనఁగ శ దోయజ మొప్పుం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁ గా
మొగ డన మొగ్గ యనఁదనరు ముకుళంబు(శివా) 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-ఈ ౪ను ఉత్పలమునకుఁబేరులు. తమ్మి తామర-ఈ ౨ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ-ఈ ౨ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎనఁగు జెందొవ చెందొగ శ ఎఱ్ఱగలువ
యనఁగ ర క్తోత్పలంబు ర శ క్తాజ్ఞ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ శ రెఱ్ఱదామ
రనఁగ జెందమ్మి చెందామ శ రన (మహేశ) 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ)సువర్ణలోపము.చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ (ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ ౩ను ఎఱ్ఱవికలువకుఁబేరులు. కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర=కెందామర). (కాలి. సంధి. 36, 37 సూత్రములు చూడుడు) ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తా

మర), చెందమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ
 ౩ను ఎఱ్ఱదామర పువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁ జె
 న్నడరును చత్రంబు కేత శ నాహ్వాయము లగున్
 సిడె మనఁగఁ జెక్కె-మనఁగా
 బడగ యనన్ డా లనంగఁ శ (బర్వతధన్వీ) 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి-ఈ ౩ను చత్రమునకుఁ బేరులు. పిడె
 ము, చెక్కెము, పడగ (పతాకాశబ్ధవము), డాలు-ఈ ౪ను ధ్వజమునకు
 పేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
 మఱు వనఁగా జా టనంగ శ మా టన వరుసం
 బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
 ధరణీనామంబు లగుచు శ (దర్పకదమనా) 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱుపు, చాటు, మాటు-ఈ ౫ను కన్నుల
 కగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొనఁగు దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
 గన వనఁగాఁ బూరి యనఁగ శ గడ్డి యనంగా
 వసుమతిలో నెన్నంబడు
 ససి సస్పెము పైరనంగ శ సస్యం [బభవా] 14

టీ. పులు, కసపు, (ఘాసకబ్ధవము) పూరి, గడ్డి-ఈ ౪ను తృణ
 మునకుఁ బేర్లు. ససి, సస్పెము, (సస్యకబ్ధవము) పైతు-ఈ ౩ను ధాన్యము
 నకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల శ తెలి వెలి నాఁగ నా
 హ్వాయము లమరు ధవళ శ వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల శ కణ యన నాఖ్యతా
నీలవర్ణమునకు శ (నీలకంఠ).

15

టీ. తెలుపు, తెల్ల వెల్ల, తెలి, వెలి - ఈ ౫ సుధవళవర్ణమునకుఁ
బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కణ-పా. కటి-ఈ ౪ సు నీలవర్ణమునకుఁ
బేరులు.

౮. కెంపు దొగరు దొవరు శ కెంజాయ యెఱు పెఱు
యనఁగ నరుణకాంతి శ కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ శ యనఁగ హరిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బిరనాకమాన్త).

16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు-చాయ), ఎఱుపు,
పెఱు-ఈ ౬ సు ఎఱునికాంతికిఁ బేరులు. ఆళిది-రూ. హళిది, పసుపు చాయ-
ఈ ౨ సు హరిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

౯. శ్యామవర్ణమునకు శ నామంబు లగుచుండుఁ
బనరుచాయ యనఁగ శ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు శ వన్నియ జగి జోతి
చాయ యనఁగ బఱుగు శ జగతి గాంతి.

17

టీ. పనరుచాయ, పచ్చ-ఈ ౨ సు ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు.
వన్నె, [వర్ణకర్ణభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [[ప్ర. వర్ణము.] జగి,
జోతి [[ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ [[ప్ర. చాయ]-ఈ ౩ సు కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ శ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సశమాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా శ మెఱయుచుండు
నాఖ్యలుత్కృష్ట కాంతికి శ (నభ్రకేశ).

18

టీ. మానికము [ప్రకృ. మాణిక్యము], రతనము [ప్రకృ. రత్నము]-
ఈ ౨ ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగుఁ నిగ్గు-ఈ ౨ విశేషకాంతికిఁ
బేరులు.

తే. జడధిపే శృగు మున్నీరు శ కడలి సంద్ర

మనఁగ మడఁగ న మడువు నా శ హ్రదముదనరుఁ

బరఁగు నాటవసంద్రంబు శ పాల వెల్లి

జిడ్డుకడలి పాల్క-డలి నా శ క్షీరజలధి.

19

టీ. మున్నీరు [మును+నీరు]=మొదటిస్పష్టి, కడలి, సంద్రము,
[ప్రకృ. సముద్రము] ఈ ౩ ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు,
మడువు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. అటవ సంద్రము, [లవణ, ఇత్తు, సుర,
సర్పి, దధి, క్షీర, వీరసముద్రములోనిది యాటవది] పాలవెల్లి [పాలు+వెలి]
క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసము
ద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. సంజె యన మడి యనంగను

మంజుల కేదారభూసశ్రమాఖ్యలు వెలయుం

బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ

గం జన మరుభూమి పేళ్ళు శ (శాయజదమనా). 20

టీ. సంజె, మండి- ఈ ౨ ను మాగాణి భూమికిఁ బేరులు, పుంజె,
చేను, పొలము-ఈ ౩ ను మెట్టభూమి పేర్లు కంజ-ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశము
నకుఁ బేరు.

క. ధరణీ వివరాఖ్య లగున్

బొటియ కలుగు లాఁగ బొక్క శ బొందయనంగా

దరి యొడ్డు గ ట్టనంగా

బరఁగుం దీరంబు పేళ్ళు శ (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బొటియ, కలుగు, లాగు, బొక్క, బొంద-ఈ ౫ ను బొంద
పేర్లు. దది, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తిరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను తొంపి నాఁ నడు ననంగ

బుటత నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేర్లు

భూమికి సమాఖ్య లగు బువి ర్ పుడమి నేల

మన్ను పంటవలంతి నాఁ (మదనదమన), 22

టీ. అసలు, తొంపి, అడుసు, బుటద-ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ
బేరులు. బువి (ప్రకృ. భువి.) పుడమి (ప్రకృ. పృథివి.), నేల, మన్ను,
పంటవలంతి, పంటలనొనఁగుదేవి-ఈ ౫ ను భూమిపేర్లు.

తే. జిగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ ర్ జగతి నాఁగఁ

దిన్నె యన వేదికాఖ్యలై ర్ యెన్నఁ దనరు

మి అనంగను మెరక నాఁ మిట్ట యనఁగ

నున్న తక్షితికాఖ్యలై ర్ యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జిగిలె-రూ, జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె,-ఈ ౪ ను తిన్నెకుఁ
బేరులు. మిట్ట, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్చేణి తాప నిశ్చేన యనంగఁ

తెప్ప తె వనునాఖ్యల ర్ నొప్పుఁ బ్లవము

వరఁగు నో దనఁ గల మనఁ ర్ దరణిఁ దరణిఁ

(దరణిశీతాంశుశిఖనేత్ర ర్ ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిశ్చేన-ఈ ౨ ను నిశ్చేనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తెప-ఈ ౨
ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కమలము ఈ ౨ ను నావకుఁబేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింఁగణి యనంగఁ

దూణ మొప్పు బత్తలిక నాఁ దొన యనంగఁ

దరకనం బనఁ బొది యనఁ శ దనరు శరము

కోల ములి కమ్ము తూఁపు నాఁ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ ౨ ను దనస్సునకుఁ బేరులు. వత్తిక, దొన, తరకనము, పొది-ఈ ౪ ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ జేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్త

శంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంద

శం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాంగంబునకును

దేరు నా నరదము నాఁగ శ [మేరుచాప]. 26

టీ. కత్తశంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందశంబు-ఈ ౫ ను కవచమునకుఁ బేర్లు. తేరు, అరదము (ప్రకృ....రథము.)-ఈ ౨ను రథము పేర్లు.

క. కన్నా కనను దలక

ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి శ యన్నను ధరలో

నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేర్లే

యెన్నంబడు రాజసభల శ [నిభదై త్యహారా]. 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు మేలుబంతి-ఈ ౩ ను ఉత్తమునిపేర్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ

ణమ్మన నగుఁ బేళ్ళు భూషణమ్ములకును హ

రమ్ములకు నగును నభిధా

నమ్ములు పేరు లన సరులు శ నా [శితికంతా]. 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-ఈ ౩ ను భూషణముకుఁ బేరులు. పేరు, సరి-ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేర్లు.

తే. సరము లెత్తులు గండలు ర నరు లనంగ
నామధేయంబు లగు బువ్వదామములకు
వాసనకు నాఖ్యలై యొప్పు ర వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనంగ (గారత్యాయనీశ) 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, గండలు సరులు- ఈ ౪ ను పూవులదండ
లకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన- ఈ ౪ ను వాసనకుఁ బేర్లు.

౧. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనంగ ర విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యుడు రాజశళావలంస ర యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్మ, విడిముడి, రొక్క-ము (రుక్మశబ్దభవము)-
ఈ ౪ ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిదై లన గను ర మాడుగు లన
దానిర్మిరగేమాముల ర దనరుచుండుఁ
బరగు సౌధంబు మేడ యు ప్పరిగె యనంగ
(నాగకేయూర మౌనిమ్మా ర నన విహార). 31

టీ. మచ్చులు, మిదైలు, మాడుగులు-యా, మాడుపులు - ఈ ౩ను
కొయ్యతోఁ గట్టబడిన మిదైలుఁ బేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ- ఈ ౨ను రాచన
గళ్ళకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టి యన మర వనం బున ర బెట్టి యనంగఁ
బెట్టియు యనంగఁ జోళ శాత భిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగము మ్రోలు నార మొద్దనంగ
వెలయు స్థానుఁ చూఖ్యలు ర (విశ్వనాథ).

టీ. పెట్టి, మందనంబు, పెట్టె, పెట్టియ- ఈ ౪నుపేటిక పేర్లు.
మోడు, మోటు మొద్దు- ఈ ౩కు స్థాణువు పేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు శ నిప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు శ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామః ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి శ నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు- ఈ ౬ను
వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు- ఈ ౪ను విడివిడిపేర్లు

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి శ యెనదొర సరి జోడు
నవతు మాద్రి యుద్ది శ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ నదృశ శ మున కివి యాఖ్య లా
(వివిధగుణసనాథ శ విశ్వనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, నవతు, మాద్రి
-రూ. మారిరి, ఉద్ది, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧౩ను సమాసమునకుపేర్లు

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు శ పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ శ స్వర్ణ మమరుఁ
దప్త కాంచన మమరుఁ గుం శ దన మనంగ
డాని యవరంజి నా (గజరదానవారి) 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి. పొన్ను-రూ. హొన్ను'
జాళువా; పుత్తడి-ఈ ౭ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుందనము, కడాని'
అవరంజి- ఈ ౩ను పుటము దీతిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ శ చిదురుప వ్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు శ నాఖ్య లమరుఁ

ప్రోగు గుప్ప వామి ర ప్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధరరాశతాంగ).

36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, ప్రక్క, పాలు-ఈ ౭ ను
బండమునకుఁ బేర్లు. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-ఈ ౫ ను రాశికిం
బేర్లు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు

నాన్థన్ వినఁ జదువ వ్రాసె నవనీన్థలిలో
నాన్థాణునికృప నఖిలశు
భస్మితులును జనుల కొదవు ర భాసురతీలన్.

37

స్థావరవర్గ సమాప్తము

—)౦(—

... తి ర గ్వ ర్గ ...

నీ. వెడఁదమోముమెకంబు ర జడలమెకం బేనుఁ

గులగొంగ మెకములరకొలముసామి

తెల్లదాలుమెకంబు ర తెఱనోటిమెకము సిం

గంబు నా బొబ్బరమెకం బనంగఁ

బరఁగును మృగరాజు ర పసిదిండి వులి మెకం

బులతిండిపోతు చాతల మెకంబు

మువ్వన్నె మెక మన ర నివ్వసుంధరయందు

వ్యాఘ్రంబునకు సమాఖ్యలు చెలంగుఁ

ఆ. బుట్టకూడుదిండిరపో తన వెనుకచూ

వులమెకంబు నాఁగ ర నెలు వనంగ

నెలుగు నాగ మోరత తెలుపుమెకంబు నా

భల్లుకంబు దనరు శ (ఫాలనేత్ర).

1

టీ. వెడదమోముమెకము = విశాలముఖముగలమృగము, జడలమెకము = జటలుగలమృగము, ఏనుగులగొంగ = గజములకువిరోధి, మెకములకొలముసామి = మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలుమెకము = శ్వేతకాంతిగలది, తెఱనోటిమెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, (సింహశబ్దభవము.) తొబ్బమెకము = తొబ్బలువేసెడుమృగము - ఈ ౮యు సింహమునకుఁ బేర్లు. పసిదిండి = (పసుల + తిండి) పశువును భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు = మృగములను భక్షించునది, చొఱలమెకము = చొఱలుగలమృగము, మువ్వన్నెమెకము = మూడువన్నెలుగలమృగము - ఈ ౫ ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేర్లు. పుట్టకూడుదిండిపోతు = పుట్టకూడుతినునది వెనుకచూపులమెకము = వెనుకదృష్టిగలది, ఎలుపు, ఎలుగు, మోరతెలుపుమెకము = ముఖమందు తెలుపుగలమృగము - ఈ ౪ను భల్లుకమునకుఁ బేర్లు.

క. పలుగొమ్ములమెక మనగా

నిల నెక్కుడుమెక మనంగ శ నేను గనంగా

బలువంజమెకము నా జే

గలమెక మన గౌరంనగ, శ గరి యొప్పు (శివా) 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము = వంతములే కొమ్ములుగాగలమృగము, ఎక్కుడుమెకము = ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుగు, బలువంజమెకము (బలువు + అంజ + మెకము), రూ. బలుహజ్జమెకము = బలువైన పాదములు గలమృగము, చేగలమెకము = హస్తము (తొండము) గలమృగము, గౌరు - ఈ ౬ ను గజమునకుఁ పేర్లు.

తే. వాజికి సమూఖ్య లగుఁ దేజి శ వారువంబు

మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ శ వావురంబు

క తలాని బాబా జక్కి శ త తడి యన
(విగతభవపాశ కాళీని శ పేశ యాశ)

3

టీ. తేజి, వారువము, మాపు, గుట్టము, తట్టువ, వాపురము, క త
లాని, బాబా, జక్కి, త తడి-ఈగని గుట్టమునకుఁ జేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన

నగు మేవనమాఖ్య తెనిమి శ దదుగులమెక మే
నుగుగొంగనూఁ డనంగా

జగతిన్ శరభాఖ్య లొప్పు శ (జంద్రార్థధరా) 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేయ-ఈ అను మేకకుఁ జేరులు. ఎనిమి
దదుగుల మెకము=ఎనిమిది కాపుగల మృగము. ఏనుగుగొంగనూఁడు=
పింహమునకు విరోధి-ఈ అను శరభమృగమునకుఁ జేరులు.

క. నంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ

ప్పొంగదు నొంటె లన లొట్టి శ పిట్టలనన్ సా

రంగాఖ్య లలరు నిట్టు ల

నంగా జింక లన లేర్పు? నా (సర్వజ్ఞా) 5

టీ. ఒంటె. లొట్టిపిట్ట-ఈ అను ఉష్ట్రమునకుఁ జేరులు. ఇట్టి, జింక
లేడి-ఈ అను జింకలకుఁ జేరులు.

క. నులిగొమ్మలమెక మి శ ఱ్టన

నిల మృగమున కొప్పుఁ జేర్పు శ మృగిలేడి యనన్

వెలయును రెంటికిఁ దగు నా

ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ శ (యంబరశేఖా) 6

టీ. నులిగొమ్మలమెకము=మెలికలు తిరిగియుండు కొమ్మలుగల
మృగము, ఇట్టి-ఈ అను మగజింకపేర్లు. లేడి-అను నీ గ యు ఆడు
జింకకు పేరు. జింక-ఈగయు ఆడు మగదుప్పలు రెంటికినిఁజేరు.

తే. పనులు తోడుకులు పసరముల్ శ పసి యనంగఁ
 బశువులకును సమాఖ్యలై శ కరఁగు నాల
 పోతు బనవఁడు గిబ్బి యా శ బో తనంగ
 వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు శ (వృషభవాహ) 7

టీ. పనులు, తోడుకులు, పసరము-రూ. పసలము, పసి-ఈతను
 పశువులకుఁ బేరులు. ఆలపోతు=పశువులకుఁ బతి, బనవఁడు, గిబ్బి, ఆఁ
 పోతు [ఆవు+పోతు]ఁ ఈ ౪ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

నీ. తొట్టుపట్టు లనంగ శ దొడ్లనఁగా నివి
 గోవు దేశమునకు శ గొఱలు (నీశ)
 కడుపులు మొదపులు శ పడుపులు మందలు
 నా ధేనుగణ మొప్పు శ (నగనివేశ)
 యలరు నాఖ్యలు లేగ శ లన దూడ లనఁ గ్రేవు
 లన వత్సములకును శ (ధనదమిత్ర)
 యా వనఁగా గిడ్డి శ యనఁ దొడు కన మొద
 వన ధేనునామముల్ శ దనరు (నభవ)

తే. యక్షమునకు సమాఖ్యలై శ యొప్పుచుండు
 గిత్త యొద్దనఁ గోడె నాఁ [గృత్తివాస]
 యా లనగ ధేనువుల కాఖ్య శ యలరుచుండు
 శైలజానాథ వ్రమధనం శ చయననాథ

8

టీ. తొట్టుపట్టులు, దొడ్లు-ఈ ౨ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కడు
 పులు, మొదపులు, పడుపులు, మందలు-ఈ ౪ను అవులగుంపునకుఁ బేరు.
 లేగ, దూడ, గ్రేవు-ఈ ౩ను దూడలకుఁ బేర్లు. ఆవు, గిడ్డి. తొడుకుఁ మొదపు-
 ఈ ౪ను గోవులపేర్లు. గిత్త, ఎద్దు, కోడె-ఈ ౩ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు
 [ఆవు+లు (పువర్ణలోపము)]=ఆలు-బహువచనము]-ఈ ౧యు ధేనువుల
 పేర్లు.

తే. అలరుఁ గుండేలు చెవులపోత తనఁగ శశక

మొప్పుఁ బొడలమెకంబు నాత దుప్పి యనఁగఁ

గాఱుకొమ్మలమెక మనంగను ధరితి

రామనామమృగంబు [ధరరాశతాంగ].

9

టీ. కుండేలు, చెవులపోతు-ఈ 2 ను కుండేటికిఁ బేర్లు. పొడలమెకము = మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్మలమెకము = సాంద్రశృంగములు గల మృగము-ఈ 2 ను దుప్పికిఁ బేర్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న

యనఁగ మహిషంబునకు సమాత వ్యాయము అమరుఁ

బరఁగు ననుపెంట్లు గేదెలు బట్టెలెనుము

లనఁగ మహిషీనమాఖ్యలుత (ధనదమిత్ర).

10

టీ. దుంత, ఎనుబోతు, జమునెక్కిరింత = యమునివాహనము, దున్న-ఈ 2 ను మహిషంబునకుఁ బేర్లు. ఎనుపెంట్లు (ఎనము + పెంటి = ఎనుపెంటి), గేదె, బట్టె, ఎను-ముఈ 2 ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁబక్షి యొప్పు

గఱుల తెక్కలు చుట్టుపత లెఱక లనఁగఁ

బక్షముల కివి నేళ్ళగుఁత బర్ణములకు

నాఖ్యలగు లావు లన నీక త లనఁగ (నీశ).

11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి. పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ 2 ను పక్షికిఁ బేర్లు. గఱులు, తెక్కలు, చుట్టుపలు ఎఱకులు-ఈ 2 ను తెక్కలకు నామములు. లావు, ఈక-ఈ 2 ను ఈకలకు నామములు.

నీ. తొలకరికలుగుపుర్రలులు నల్వజేజీలు

నాలు నీరును నేరకఱుచుపులుఁగు

అంచలు తెలిపిట్ట శ లన నొప్పు హంసలు
 క్రౌంచముల్ దనరాఁడు శ గొంచలనఁగఁ
 గొక్కరాలనఁగను శ గొక్కు లనంగను
 గొక్కెరలనఁగను శ గొంగ లనఁగఁ
 బరఁగు నభిఖ్యలు శ బకవిహంగములకు
 నట్టువపులుఁగునా శ జుట్టుపులుఁగు
 తే. నాఁగ నెమ్మన నెమలి నాశనమ్మి యనఁగఁ
 గేకికి సమాఖ్యలగుఁ జంచరీకములకు
 నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి శ యనఁగ దేటి
 యనఁగఁ దుమ్మెద నా(సీశ శ యధ్రశేశ). 12

టీ. తొలకరికలుగుపుట్టులు = వర్షాకాలమునఁబాటిపోవుపక్షులు, నల్వి
 తేజీలు = బ్రహ్మకు వాహనములు. పాలు నీరును వేరుపఱచు పులుఁగులు =
 క్షిరోదకములను వేరుపఱచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్రకృతి. హంసలు.)
 తెలిపిట్టలు = తెల్లనిపక్షులు, ఈ ౫ను హంసలకు నామములు. కొంచలు
 ఈ ౧ యు క్రౌంచపక్షులకుఁదేరు. కొక్కరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ-
 ఈ ౪ను బకమునకుఁదేర్లు. నట్టువపులుఁగు = నాట్యముజేయుపక్షి, జుట్టు
 పులుఁగు = సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి-౫ను కేకికి నామములు
 జమిలిముక్కాలి = ఆఱుకొప్పు గలది, తేటి, తుమ్మెద-ఈ ౩ను భ్రమరము
 పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డిలు కూకిలు శ పల్ల టీలు
 పావురాలును బకదార్లు శ పావురములు
 నాఁగఁ గలరవపక్షిబృం శ దములపేళ్ళు
 [పంకజాతాక్షసన్నిత శ ఫాలనేత్ర].

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, సావురాలు, (పారావతశబ్దభవము,) బక
దార్లు, పావురములు-ఈ ౬ ను పావురముకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులపులుఁ గనంగఁ
జగురువిల్కానితేజి నాఁ ర దొగరుముక్కు
పులుఁ గనంగఁ బచ్చితెక్కలపులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు ర (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు = మాటాడుపక్షి, చిగురుజిలుకానితేజి = మన్మ
థుని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు = యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చ
తెక్కలపులుఁగు = పచ్చనితెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-ఈ ౫ ను చిలుకకుఁ
పేర్లు.

తే. బట్టికాఁ డన గొరవంకపిట్ట యనంగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత ర పసులపోలి
గాఁడు కూకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
విల భరద్వాజవిహంగంబు ర (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు-పా. బట్టుకాఁడు, గొరవంకపిట్ట-ఈ ౨ను గోరువంక
కుఁ బేర్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూకటిమూఁగ-ఈ ౩ ను భరద్వాజ
పక్షికిఁ బేర్లు.

తే. జాలె డే గనఁ గురుజు నా ర సాశ్వ మనంగఁ
గణుజు నాఁగను జలకత్తె ర యనంగ వేస
డం బనంగ గిడ్డు నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు [మహాశనీనజనక]. 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాశ్వము, కణుజు, జలకత్తె, వేనడము,
గిడ్డు, ఓరణము-ఈ ౬ యును శ్యేనపిశేషములకుఁ బేర్లు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబనా శ ఘూశ మమరుఁ
జిటుతగూబ యనంగఁ బ్రసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన శ నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి శ [శ్రీమహేశ]. 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-ఈ ౨ ను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిటుతగూబ= చిన్నగూబ, పసిండికంటి=బంగారమువంటి నేత్రములుగలది (నమాసాంతము), సకినాలపులుఁగు=శకునములపక్షి-ఈ ౩ ను బంగారుకంటిపిట్టకుఁ బేర్లు.

తే. పాము నప్పంబు నిడువఁడు శ పడగదారి
గాలిమేతరి వినదారి శ కానరాని
కాశ్యయది చిల్వ వీనులకంటి శృట్ట
పెట్టెప ప్టునఁ జను నహి శ పేర్పు [భర్త]. 18

టీ. పాము, నప్పము, (పకృతి, సర్పము.) నిడువఁడు=దీర్ఘముగా ముందునది, పడగదారి=పడగనుధరించినది, గాలిమేతరి=వాయుతక్షణము సేయునది, వినదారి=విషమును ధరించినది, కానరానికాశ్యయది=అగవళని పాదములు గలది, చిల్వ-రూ. చిలువ, వీనులకంటి=చెవులేకన్నులుగాఁగలది, శృట్ట పెట్టె పట్టు=వర్మికమును జెట్టెయును నివాసముగాఁగలది-ఈ ౧౦ య సర్పమునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా

ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు శ రనఁగ ధర్మిం
బొల యారు వెఱచి నంజుడు

పొల సన నివి పరఁగు మాంసమునకు[శ్రుమహేశ]. 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-ఈ ౨ ను రక్తమునకుఁ బేర్లు. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు-ఈ ౫ ను మాంసమునకుఁ బేర్లు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు

దుర్గాపతి యొసఁగు మదముఠతో నీతిర్య

గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన

బౌర్గుత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈ తిర్యగ్వర్గు వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశునిదయవలన బౌర్గుత్యములు దొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

—0—

... నా నా ర్థ వర్ణ ...

క. కలు పనఁ బే రగు దధికిం

గలు పన సస్యంబులోని ర గాదముపే రా

* వెలు గండు కంపకోటను

వెలుఁ గందురు వ్రభను జనులు ర (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికనవు. 2. వెలుగు=కంచె, వెలుగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు

మావు లనం బరఁగు నామ్రమహిజంబు లిలం

దావు లన స్థల మొప్పును

దావు లనన్ వాననలకుఁ రదగుఁ బేగుఁబేరు[శివా] 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2. తావులు=చోటులు,

*ఇది అరసున్నగలప్పుడు కాంతిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును బేర గును.

వాసనలు. [పైరెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబుచెప్ప
వీలుగునుగాని యేకవచనంబున నివి వేర్వేరుతములుగలవిగావున నర్థద్వ
యము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుఱ్ఱమునకు “మావు” మామిడి
చెట్టునకు “మావి” యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బే రగుఁ

గొమ్మ యనన్ వృక్షశాఖకును భామినికిం

దమ్ములనం బే రగుఁ బ

దమ్ముల కనుజన్ములకును [దరుణేందుధరా.] 3

టీ. 1. కొమ్మ = చెట్టుయొక్క కొమ్మ, అడుది. 2. తమ్ములు = తామరలు
అనుజులు. [ఏకవచనమున నర్థద్వయమురాదు. తామరకు ‘తమ్మి’ అనుజునికి
‘తమ్ముడు’ అని రూపభేదము.]

క, ఇమ్ములఁ బే రగుఁ దాటం

కమ్ములకున్ లేఖలకును శ గమ్మ లనన్ నా

మమ్ము దగుం గంఠాభర

ణమ్మునకును లతకుఁ దీగె శ నా [శారీశా]. 4

టీ. 1. కమ్మ = చెవికమ్మ, ఉత్తరము (జాబు) 2. తీగె = మెడనూలు,
లత.

క. చెల్లును బేళ్ళే ధరలోఁ

దాళ్ళన సూత్రంబులకును శ దాళంబులకుం

గోళ్ళనఁ గుక్కుటములకును

బేళ్ళగు ఖట్వాంగములకుఁ శ బేళ్ళగు [నభవా.] 5

టీ. 1. తాళ్ళు = పగ్గములు, తాటిచెట్లు, [ఏకవచనములోరాదు. పగ్గము =
తాడు, తాటిచెట్టు = తాడి] 2. కోళ్ళు = కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్ళు. [ఈ
యర్థము ఏకవచనములోరాదు, కుక్కుటము = కోడి, మంచపుఁగోడు = కోడు]

క. చామ యన సస్యమునకును

భామినికిని నాఖ్య యగుచు, శ బరఁగు ధర్మిన్
నామము లగుచును వెలయును

బాము లనన్ జన్మములకు శ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=చాన్యవిశేషము, ఆడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిరస్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్యయై శ దనరుచుండు

జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు శ యుగళమునకుఁ

బట పనంగ నభిఖ్య యాఁ బానువునకు

విస్తృతమునకు (శైలని శ వేశ యీశ).

7

టీ. 1. దంట=ప్రౌఢాంగన, జంట, 2. పటపు=పానుపు, వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం

బులు పూర్వంబునకు సుషిర శ మునకును ధరలో

వెలి యనఁగ బహిర్థవళం

బులకును నామంబు (శేవ శ భుజగవిభూషా).

8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, దెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ

క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సు శ ఖస్థితికిని నా

మమ్ముగఁ దగు (నతిధీర య

హమ్మితిజనదూర పన్న శ గాధిపహారా).

9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమ్మిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పోలం బేరగుచుండును

బా లనఁగా క్షీరమునకు శ భాగంబునకుం

గా లనఁ బేరగు నాలవ

పాలికిఁ బాదంబునకును శ్ర (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము, భాగము. 2. కాలు=పాదము, నల్లవభాగము.

క. మే లన శుఖంబు పే రగు

మే లన నుపరికిని గూరి శ్ర మికినం బే రా

మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన

యాలాపంబునకు నాఖ్య శ్ర యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పై భాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁజెప్పినమాట.

క. భారుణిఁ బేరు వహించును

బూరుగు నా నూఁవాద్య శ్ర మును శాల్మలియుం

బే రన నభిధానం బగు

హారమునకు నామమునకు శ్ర (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు=పాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు, 2. పేరు=ఒక నామము, దండ.

క. క ప్పన నీలిమపే రగుఁ

గ ప్పనఁగా నింటిమీదిఁకనవుకుఁ బే రాఁ

గ ప్పనఁ దగుఁ జాపగ్రము

నొ ప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహహోపరిము (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీదవేయువూరి. 2. కొప్పు=వింటి కొన, ప్రిలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ

వికిఁ బే రగుగ్రోవి యనగ శ్ర నతి నట్టుల వే

తొకభూజమునకు నధరము

నకుఁ బే రగు మోవి యనిన శ్ర (నగరాట్టాపా). 14

టీ. 1. క్రోవి = గోరింటచెట్టు, గొట్టము, 2. మోవి = ఒకచెట్టు, పెదవి.
క. చవు లనఁగా నభిధానము

లవు వ్రదుచులకును ముత్తి ర యపు పెత్తులకు
భువిలోపల నామము లగు

గవు లన గుహలకునుఁ బూతి ర గంధంబులకున్. 16

టీ. 1. చవులు = ఆకురుచులు, ముత్యాలసరము, 2. గవులు =
గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము, దీనికి
ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నిదె ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో ర నపరదివస

మునకు చిత్రంబునకు నెల్లి ర యనెడినుడువు

జక్కి యనుపేరు హరగును ర సైంధవంబు

నకు ఘరట్టంబునకును (గం ర దర్పదమన). 16

టీ. 1, ఎల్లి = రేపు అనుట, గొడుగు, 2. జిక్కి = గుట్టము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ర ననుటకును వ

చించె ననుటకు మఱియు నిం ర దించె ననుట

కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు ర నాలు నాఁగ

గోవులకు భార్యకును బే ర గు (స్మహేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను = నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు =
(బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము
—అండు).

సీ. రజతపునఃకుచా ర ర్థమాలకు నభిధాన

మగు వెండి యన బంతి ర యనఁగఁ గందు

కమునకు క్రేణికి ర నమరు నాహ్వాయముగా

దండ యనం బువ్వు ర దామమునకు

సంతికంబునకుఁ బే శ రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు శ నవనిపతికి
వస్తుసంఖ్యకు నహ శ మ్మనుటకు నాహ్వాయం
బగు నే ననఁగ సరి శ యనఁగ సదృశ

తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామ శ ముగ నెసంగు
గొం తనఁగ నాహ్వాయం బగుఁ శ గుక్కు-టాస
సంబునకుఁ గంతమునకును శ నల్ల యనిన
ర క్తనీలాఖ్య యై యొప్పు శ (రాజమకుట).

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల. 2. బింతి=చెంతు, వరుస. 3. వండ=పూలదండ, సమీపము. 4. దొర=సమానము, రాజు. 5. ఏను=అయిదు, నేను. 6. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటాసనము. మెడ. 8. నల్ల నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు ధరి శ త్రిధరంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు గ శ ట్టనఁగ (నీశ)
శేతువునకుఁ గాంతి శ కిని సమాహ్వాయ మగు
డా లనంగను (మేకు శ కై లచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం శ ఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనగఁ (బ శ న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య యౌ శ కంబునకుఁగర్జ
మూలంబునకు (నవి శ ముక్త నిలయ)

తే. యంతికంబునకును సమూ శ హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ శ నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి శ శాచమునకు
బవనమునకును గాలి య శ స్పలుకు (రుద్ర).

- టీ. 1. గట్టు=తీరము, పర్యటము. 2. డాలు=బెక్కెము, కాంతి.
3. బిరుగు=కార్యము, గుఱుతు. 4. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవి మొదలు.
5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ

బలుకులు నా శకలములకుఁ భావణములకుఁ

నెల యన నభిథానం బగు

జలజారికి మానమునకు శ (శై లనిశాంతా). 20

- టీ. 1. పలుకు=మాట, తునుక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మానము.

నీ. అంతర్హితుం డయ్యె శ ననుటకు నాగతుం

డయ్యె ననుటకు సమాఖ్య యగుచు

నలరును విచ్చేసె శ ననుట (యంబరకేశ)

నెఱి సమావ్యాయ మగుఁ శ గఱచె ననఁగ

నభ్యాస మొనరించె శ ననుటకు దంతవీ

డ యొనర్చె ననుటకు శ (నయగనయన)

వెలయుఁ దప్తక్షీత శ ములకు నభిజ్ఞకు

సఖ్యయై యానవా శ లనుట (యాశ)

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయో శబాధచేసెఁ

బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ శ (బాండురాంగ)

వరఁగ మోహించె ననుటకుఁ శబరిమఱించె

ననుట కొప్పును వలెచెనా శ (సలికనేత్ర). 21

- టీ. 1. విచ్చేసెను-చూ, వేంచేసెను=వచ్చెను, కనఁబడకపోయెను.
2. కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱెను. 3. అనవాలు = కాఁగినపాలు, గుఱుతు. 4. పఱచెను=ఇడుమఱఁజెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను=కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట నమాఖ్య శ యాను వహించెఁ బా
 నము చేసె ననుటకు శ (నగనివేశ)
 చవకంబునకును దంభవ్రకు నాఖ్య యోగోర
 యనఁగ (శశాంకకరళావతంస)
 మొక్కిలీఁ డనఁగఁ గొమ్ములు లేనికరికి ము
 వ్కరునకుఁ బే రగుశ (గరళకంఠ)
 మరకతచ్ఛవికి నం శ బరమున కగుఁ బేరు
 పచ్చడం బనిన (నం శ బాకళత్ర)

తే. క్షితిని దురగీపతికి వృత్తశిలకు నామ
 ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ శ (ద్రిపురహరణ)
 నామ మా నొక్కసన్యంబు శ నకును లోప
 మునకుఁ గొట్టి యనంగ (నం శ బుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. ఆనెను = మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర = గిన్నె, పెద్దపన్ను.
 3. మొక్కిలీఁడు = కొమ్ములులేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము =
 పచ్చలకాంతి, పైవేసికొను వస్త్రము. 5. గుండు = మగగుట్టము, గుండ్రని
 బండ. 6. కొట్టి = ధాన్యవిశేషము, కొఱత.

సీ. తాల్పు నాఖ్యను వధూ శ ధమ్మిల్లభారంబుఁ
 గోణంబు మూల నాఁ శ (గుధరచాప)
 గోఱ యనునాఖ్యచే శ గొఱలు లోపంబు మ
 నోజ్జ వస్తువు (దక్షరయజ్ఞ మథన)
 నెఱి హేయపడియె న శ స్వేషించె ననురెంటి
 కౌఖ్య యా రోసె నా శ (నసితకంఠ)
 నరసె నాఁ బే రగుశనా ర్తి వారింఁచె వి
 మర్శించె ననుటకు శ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నధఃప్రదేశశంబునకు స

మాఖ్యయై యొప్పు నడుగు నా ర్థ (నళికనేత్ర)

మహిని బే రగుచుండుఁ బ్రథమాణికంబు

నకును భావకు బాస నా ర్థ (నగనివేశ)

23

టీ. 1. మూల=స్త్రీకొప్పు, విదిక్కు. 2. కొఱ=కొఱ్ఱలనుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోసెను=వెగటొందెను, వెదకెను. 4. అరసెను=బాధని వారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6. బాస=బట్టు, భాష.

నీ. నాగవాస మన ఘంఠటావతీకమునకు

వేశ్యల కగుఁ బేరు ర్థ (విశ్వనాథ)

నామ మా నండంబు ర్థ నకు నధకునకును

గ్రుడ్డనంగను (రొంగి ర్థ కుథరనిలయ)

చర్మవాద్యమున కుత్సమునకుఁ బేరగు

నుడు కనియెడునాఖ్య ర్థ (యుడుపమకుట)

యభిధాన మగు మేడిరయన హలాంగమున కు

దుంబరమునకును ర్థ (ధూతకలుష)

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నౌ ర్థ (గరళకంఠ)

పరఁగు నాఖ్యయు లాంగల ర్థ వద్ధతికిని

శ్రేణికిని జా లనంగ [భా ర్థ సిరిసితాంగ]

[వారిధినివంగ కాశీని ర్థ వాసలింగ]

24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోనిచీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెరియనివాడు. అండము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము, వేడిమి. 4. మేడి=నాగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు=తాళి, మద్యము. టి ర్థ చాలు=వరుస, నాగేటివాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి శ జనకజనని

కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ [నాశర్యాసహాయ]

భగినికిని జనకునకు నా శ హ్వయము దనరు

నవ్వ యనఁగను [జింధ రే శ ఖావతంస]. 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి

క. పో తనఁగఁ బరఁగు మహిషము

భూతలమునఁ బురుషమృగము శ బురుషఖగంబుం

దా తన ధాతృ పితామహ

మాతామహులకును నగు సశమాఖ్య[మహేశా] 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగపక్షి. 2. తాత=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి(తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును

వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్య శ వంతుఁడు జవియు

నడు మన నవలగ్నముఁ జె

న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు శ నగు[నగధన్వీ]. 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భిత్తికి

హృదయమునకు వక్షమునకుశనిల జో డనఁగా

నది దనరు నామ మగుచును

సదృశమునకు వర్మమునకుఁ శ [జిందార్థధరా]. 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2. జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్ధు విది స

న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా

మానవుల కబ్బు నెప్పుడు

నానార్థంబులును విశ్వరూపాధునికరుణన్.

29

జీ. ఈ నానార్థవర్ధును చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలను గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రపుత్త్రకౌండిన్య గోత్ర పవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వరపైడిపాటి లక్ష్మణ కవి ప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బను నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

నటికాంధ్రనామసంగ్రహం

స మా ప్త ము.

—0—

శ్రీ రఃస్ర

సతీ కాండ్రనామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నీనిఘంటువును రచించిన
అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనిన
గ్రంథము నిర్విఘ్న పరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను గృతినాయ
కుఁడగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదం
కితముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండు పద్యముల
చేతఁ జేయు చున్నాఁడు—

క. శ్రీగారీప్రియవల్లభ

రాగద్వేషాదిరహిత శ్ర రమ్యచరిత్రా

యోగిధ్యేయపదాంబుజ

భోగివలయ రామచంద్ర శ్ర పురవరనిలయా.

1

టీ. శ్రీగారీ ప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ
బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములులేనివాఁడా! రమ్య
చరిత్రా = మనోహరమైనచరితములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ = నిష్ఠ
గలవారిచేఢ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడా! భోగివలయ =
సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁగలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా =
శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓ పార్వతీశా!)

వ. అవధరింపుము.

2

తా. నాచేయఁజోపుగంధమును సావధానమనసుగలవాఁడవై యాలకింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగులన్నిగూర్చి
యాంధ్రనామశేషమునుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపురదేవదేవ.

3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పకవిడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁబానితివి. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తఱి యజ్జడ నన సమయం
బుఱి డనఁగను సరకునేయరకుండె ననఁగఁ బే
ళ్ళొఱ పగు గణంపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబరత్రినేత్రకౌరీమిత్రః),

4

టీ. తఱి, అజ్జ, అడను-ఈ ౩ ను సమయమునకుఁజేరులు. అఱు సరకునేయకుండెను-ఈ ౨ ను లక్ష్య పెట్టఁడనుటకుఁ జేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామరతంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగెబలిసె పెరిగె
ననఁగ రేకెత్తి ననఁగ బేరళ్యయ్యె వృద్ధి
బొందె ననుటకు (శేషాహితభూషితాంగ).

5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, కొనసాగె, బలిసె, పెరిగె, రేకెత్తి-ఈ ౭ యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ జేర్లు.

తే. వేర్మి యగ్నిలి మక్కువరకూర్చి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారామునెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనన ప్రేయమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (చి ౩ నాకపాణి). 6

టీ. పేర్ని, ఆర్నిలి, మక్కువ, కూర్ని, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము-
రూ. గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౧ ౩ను
ప్రేయమునకుఁబేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ నమకూ
ర్చెననన్ వీల్పఱిచె ననఁగఁ ౩ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబులై (సు ౩ ధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, నమకూర్చెను, వీల్పఱిచెను - రూ. వీలుపఱిచెను
చేకూర్చెను-ఈ ౫ ను అనుకూలపఱిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ౩ త్రిమ్మరె ననఁగ
మ్మరె ననఁగఁ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేవ ౩ భుజగభరణ). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ ౫ ను చరి
యించె ననుటకుఁబేర్లు.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యెఁ కచ్చువి ౩ చ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసివోయె ననఁగను ౩ జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవై కల్య ౩ మయ్యెననుట
[కంధకాసురహరణ రౌ ౩ ప్యాద్రిశరణ]. 9

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె, బెడిసె, బుసివోయె, చెడియె-
ఈ ౫ ను కార్యముచేడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట

సిలు గుత్తలపాటు వంత శ నేగి నెగుల్ గొం

దల మలమ టడరు గోడు

మృలిక వనటఁ గుంగు నా నరమరు దుఃఖాఖ్యల్ 10

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు (ఉత్తలము + పాటు), వంత, నేగి, నెగులు, కొందఁము, అలమట, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక-రూ, ఉమ్మలికము, వనట, కుండు-ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్లు.

క. అరిది వెఱం గచ్చెరు వ

బ్బర మబ్రం బనఁగఁ జిత్రమునకుం బేళ్ళ

సరణికిఁ బేళ్ళగుఁ త్రోవనఁ

దెరు వన దారి యన బాట శ తే న్నన (సభవా). 11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబుర్పము, అబ్రము-ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్లు. త్రోవ, తెరువ, దారి, బాట, తెన్ను-ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ పేర్లు.

తే. ఐదు పదిచేసె వెనుకముం శ దయ్యె జాణిఁగె

వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననఁగ

నోహటించె ననంగఁ బే శ లోక్పచుండు

నాహవకురరాజ్ఞులుం దయ్యె శ ననుట (కభవ) 12

టీ. అయిదు పదిచేసె (ముందునకొకయడుగు పెట్టి యుద్దముసేయ నున్నవాడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ, జాణిఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె = వీఁపుచూపెను, వెనుకంజవేసె (వెనుక + అంజ + వేసెను) = వెనుకడుగుపెట్టెను, ఓహంటించె - ఈ ౧ ను యుద్దమందు హాజ్ఞులుఁ దయ్యెననుటకుఁ పేర్లు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె శ మొవసె దాడి

చేసె బోటాగ్గఁ గొల్తులు శ చేసె మాటు

కొనియె దళమైతైననగఁ జేర ల్బొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె ననుట (కభవ). 13

టీ. మోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోబొగ్గె, కోల్లెలు
చేసె, మాడ్చునియె, దళమైతె - ఈ ౮ యు యుద్ధప్రయత్నము చేసెనను
టకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోల న మానగొనక
విటుతివియ కీడఁబోకనఁ న బేర్లుదనరు
నబ్బెనమొనర్చె గఱచె నా నభ్యసించె
ననుజ కభిధానములు (చంద్ర న మావతంస), 14

టీ. ఓలమానగొనక, విటుతివియక, ఈడఁబోక-అన నీ ౩ ను
ముద్దాభి ముఖతకుఁ బేర్లు. అబ్బెనమొనర్చె, గఱచె - ఈ ౨ ను అభ్య
సించె ననుటకు నామములు.

క. వేతాక టనఁ బై పెచ్చన
మాటట యిమ్మడి యన నమాహ్వయములు పెం
పారును వ స్త్యంతరమున
కొరగకేయూరనహిత న హత మారజతా. 15

టీ. వేతాకటి, పైపెచ్చు, మాటట, ఇమ్మడి-ఈ ౪ ను వ స్త్యంతరము
నకుఁ బేర్లు.

నీ. ఆఱడిపోయెను న బీటువోయెను రిత్త
వోయెను వీనర న వోయె ననగ
నుడివోయె బొలివోయె ననుడివోయె ననగను
వ్యర్థ మయ్యె నటంట న కాఖ్యలయ్యె
గడిమి బీరంబు మ న గంటిమి గం డన
విక్రమాహ్వయములై న వెలయుచుండు

నాస్సాలన మొనర్చె శ ననుటకుఁ జఱచెనా
నప్పళించె ననంగ శ నాఖ్య లయ్యె

శే. నాగి వరుస యోలి సొరిది నా శ నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్యలయ్యెను శ [గాలకంత]
కొఱ కొఱత తక్కువ వెలితి శ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య శ లై తనర్చు. 16

టీ. ఆఱిడిపోయె, బీఱువోయె, రిత్తవోయె, వీసరవోయె, ఉడివోయె, పొలివోయె, సుడివోయె-ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు. కడిమి, వీరము, మగఁటిమి, గండు-ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేర్లు. చఱచె, అప్ప
40చె-ఈ ౨ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేర్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర.
౪౧.], సొరిది. ఓజ-ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేర్లు. కొఱ, కొఱత, తక్కువ,
300, కొదవ, కడమ-ఈ ౬ను ఊనమునకుఁ బేర్లు.

శే. నెట్టుకొనె బాలుపడె నొడి శ గట్టె ననఁగఁ
గడఁగెదొడగెను జెలరేగె శ గాలుద్రొక్కె
గవినె గదినె ననంగ నా శ ఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు శ [నగనివేశ]. 17

టీ. నెట్టుకొనె, పాలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరే
గె, గాలుద్రొక్కె, కవినె-ఈ ౭ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ
పేర్లు.

శే. అగవడకపోయె విచ్చు మొ శ గ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁ బడదయ్యెఁ బంచబం శ గాశమయ్యె
ననఁగ దృగఁగోచరం బయ్యె శ ననుటపేర్లు
[శయఘటితశూల వై యాఘ్రు శ చర్మచేల.] 18

టీ. అగపదకపోయె, విచ్చుమొగ్గయ్యె, కంటఁబడదయ్యె, పంచఁ
గాళమయ్యె-ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేర్లు.

క. వెలిచవి చీకటి త ప్పనఁ

బొలుపారఁగ జారభావ శ మునకుం బేళ్ళాఁ

బులు కనటు చిలు మనంగను

మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె శ [మనసిజదమనా.] 19

టీ. వెలిచవి, చీకటితప్పు - ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేర్లు.
పులు, కనటు, చిలుము-ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. వింగడం బనంగ శ విపరీత మగు నుక్కి

వం బనఁగను గుత్తి శ తంబు పరఁగు

నాఖ్య యగుచుఁదనరః శ నామని యనఁగను

మదమునకును [జండ్ర శ మఃకలాప]

20

టీ. వింగడము-ఈ ౧యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్కివము-ఈ ౧
యు కుత్తితమునకుఁ బేరు. ఆము-ఈ ౧ యు మదమునకుఁ బేరు.

క. ఎల యండ్రు తరుణమునుటకుఁ

గొల యన దురితంబు పేరు శ కుడియెడమ లనన్

వలపలదాపల లనఁగను

బొలువుగ నవసవ్య నవ్య శ ములకుం బేళ్ళాఁ 21

టీ. ఎల-ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ బేరు. కొల-ఈ ౧ యు దురిత
మునకుఁ బేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు - ఈ ౨ ను క్రమముగా
దక్షిణవామభాగములకుఁ బేర్లు.

క. తగు నౌద్ధత్యము పేల్చె

పొగ రన నా మనఁగ ద్రుళ్లు శ పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేల్చె

బెగడు దిగులు వెఱపు జంకురబీ తలు కనఁగన్. 22

టీ. పొగరు, అము, త్రుళ్ళు, పోతరము-ఈ ౪ ను గర్వమునకుఁజేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు-ఈ ౫ను భయమునకుఁజేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ

గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు శ కడవ పనఁటి నాఁ

బరఁగు ఘటాఖ్యలు [నమితా

మరమౌనినికాయ భూతి శ మండితకాయా]. 23

టీ. అరి, కప్పము-ఈ ౨ను పన్నుకుఁ బేళ్ళు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి-ఈ ౩ను ఘటమునకుఁ బేళ్ళు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రం శ తనఁగఁ గేళి

హాని కాఖ్యలు చేటు కీ శ డఱ యనంగ

హెచ్చరిక హాళి సంతసం శ బెలమి వేడ్క

యనఁగ నానందమున కాఖ్య శ తై తనర్పు. 24

టీ. గొండ్లి, రఁతు-ఈ ౨ను కేళికిఁ బేళ్ళు. చేటు, కీడు, అఱ-ఈ ౩ను హానికిఁ జేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] బెలమి. వేడ్కరూ. వేడుక-ఈ ౪ను ఆనందమునకుఁ బేళ్ళు.

క. సాహిణి మనఁ బాగా యన

వాహాగారంబునకును శ వర్తిలుఁ బేల్చె

వ్యాహమున కాఖ్య లయ్యెను

మోహర మన నొడ్డనంగ శ మొగ్గర మనఁగన్. 25

టీ. సాహిణము, పాగా-ఈ ౨ను హయమునకుఁ బేరులు. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-ఈ ౩ను వ్యాహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననంగఁ గావిం

చె ననంగను సలిపె ననంగఁ శ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ

[గనకాచలచాప చంద్ర శ ఖండకలాపా]. 26

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె-ఈ ౪ను ఆచరించె ననుటకునామములు.

తే. చీకువా లిరు లనంగను శ జీకటి యనఁ

దిమిరమునకు నభిఖ్య లై శ తేజరిల్లు

నాఖ్య లై తనరారు ను శ పాయమునకు

సుఖ వనంగ వెర వనంగను శ సూటి యనంగ. 27

టీ. చీకువాలు, ఇరులు [ఏకవచన.], చీకటి-ఈ ౩ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుఖపు, వెరపు, సూటి-ఈ ౩ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను శ దారసిల్లె

ననంగ సన్నిహితం బొట శ కాఖ్య లయ్యె

స్థూల మనుటకుఁ బేళ్ళగుఁ శ తోర మనంగఁ

గడిది వలుడ యనంగను శ [గాలకంఠ]. 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె-రూ.డాసె, తారసిల్లె-ఈ ౩ను సమీపించెననుటకుఁ బేరులు. తోరము, గడిది, వలుడ-ఈ ౩ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్ళు.

తే. వాడఁ గనుగందె ననఁ బుయి శ లోడఁ ననంగ

విన్నవోయె ననంగను శ జిన్నవోయె

ననంగం బేళ్ళగు నివి ఖిన్నుఁ శ డయ్యె ననుట

[కంధకానురహరణ రా శ వ్యాదిశరణ]. 29

టీ. వాడె, కనుగందె, పుయిలోడె, విన్నవోయె-చిన్నవోయె-ఈ ౨ను భిన్నుడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపము బసఁగను

బరఁగున్ గర్వంబు పేళ్ళు శ భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను

(బురదానవహరణ శేష శ భుజగాభరణా). 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈ ౨ను గర్వమునకు నామములు. ఒంటి తెంక, బంటు [భటశబ్దభవము.] -ఈ ౩ను భటుని పేర్లు.

క. అరదంబు శే రనంగను

బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్ళు శ కరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతినంహతి

(పురదానవహరణ శేష శ భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము,] తేరు-ఈ ౨ను రథమునకు పేర్లు. సతి, కాలరులు-ఈ ౨ను కౌల్పలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన మ

సం దనరును సంశయంబు శ నకుఁ శేల్చే గో
బృందాహ్వాయంబు లలరును

మం దనఁ గోన యనఁ (శాంధ్రనామరఖండధరా.) 32

టీ. సందియము [సందేహశబ్దభవము.] అనుమానము-ఈ ౨ను సంశయమునకుఁ బేర్లు. మంద, కోన-ఈ ౨ను గోసమూహమునకుఁ బేర్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ

దనరున్ సైన్యంబు పేళ్ళు శ దళవాయి యనన్

మొనకా, డనంగ, బడవా

లనంగ నేనాధిపతికి శ నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన,వాగు,దండు,దళము-ఈ ౪ను పైన్యమునకుఁబేర్చు. దళ
వాయి,మొనకాడు,పడవాలు-ఈ ౩ పేనాధిపతికిఁ బేర్చు.

తే. మైకొనయె నియ్యకొనె నొడం శ బడియె నొప్పె
ననంగ సంగీకరించుట శ కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై శ జానుమీఱుఁ
జెరివె, దుటిమెను గీల్కొల్పె, శ జెక్కె ననంగ. 34

టీ. మైకొవియె,ఇయ్యకొనె,బడంబడె,బప్పె-ఈ ౪ను ఆంగీకరించె
ననుటకుఁ బేర్చులు. చెరివె,దుటిమె,గీల్కొల్పె, చెక్కె-ఈ ౪ను సంఘటించె
ననుటకుఁ బేర్చులు.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాకలు శ దీరె ననంగ
నాటితేతె ననం గడి శ జేతె ననంగ
గసిమసంగె ననంగ నా శ ఖ్యలు దవర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె ననుటకుఁ శ (ప్రదిపురవైరి) 35

టీ. దిట్టపడియె,ముక్కాకలు,దీరె,ఆటితేతె,గడిదేతె,గసిమసంగె-ఈ
౫ను నిపుణుడయ్యె ననుటకుఁ బేర్చులు.

క. తడవు వడి కా రనంగా
నడరుం గాలంబు శిధిల శ మయ్యె ననుట యా
విడ వీడ నూడ విచ్చెను
సడలె నురలె వదిలె బ్రదిలె శ జాతె ననంగన్. 36

టీ. తడవు,వడి,కారు-ఈ ౩ను కాలమునకుఁ బేర్చులు.విడె,వీడె,ఊడె,
విచ్చె,నడలె,ఉరలె,వదలె, బ్రదిలె, జాతె-ఈ ౬యు శిధిలమయ్యె ననుటకుఁ
పేర్చులు.

క. మది దెంద ముల్ల మెద యన

హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె శ నీతిం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము

[నదయాంతఃకరణ తరుణ శ చంద్రాధరణ]. 37

టీ. మది, [ప్ర.మతి.] దెందము, ఉల్లము, ఎద-ఈ ౩ను హృదయము నకుఁ బేరులు. ఈతిము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేపాదేశము.] -ఈ ౨ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను

నెగడుఁ బ్రకారంబునకును శ నెటి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను

మృగమునకు నభిఖ్యలయ్యె శ [మేరుశరాసా]. 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము-ఈ ౨ను ప్రకారమునకు నామములు. నెగము, మెకము- [ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ ౩ను మృగము నకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా

నడరుక్ దూరంబునకు న శ మాఖ్యలు నలి నాఁ

బొడి నుగ్గు తుమురు నురు మన

బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేళ్ళే[శర్వా]. 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు-ఈ ౩ను దూరమునకుఁ బేర్లు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నురుము-ఈ ౫ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను

దారిచె ననఁ జోదనకును శ దగు నాఖ్యలు పెం

పారును జంబూద్వీపము

నేరేడుదీవి తొలుదీ ప శ నెడునామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తారెచెను-ఈ ౩ను ప్రేరణచేసెననుటకుఁ బేర్లు. నేరేడుదీవి = నేరేడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి = మొదటిద్వీపము-ఈ ౨ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేర్లు.

క. తొలగెం బాసె ననంగా

నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్త శ మత్యో ననుటపే

శ్చలమె నొదవె దక్కొనియెను

నెలకొనియెన్ జెందె ననంగ శ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలగెను, పాసెను-ఈ ౨ను దూరముగాఁబోవుటకు పేర్లు. అతిమె, ఒదవె, దక్కొనియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కొనియె-ఈ ౬ను అభింశ ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట

ననఁగా నంతట ననంగ శ నంత ననంగాఁ

దనరుం బశ్చాదర్థము

[కనకాచలచాప చంద్ర శ ఖండకలాపా]. 42

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్, అంతటన్, అంతన్-ఈ ౫ను అనంతర మనుటకుఁ బేర్లు.

క. పల్లటపులు రజ్జు లనం

బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థ శ భాషణములకున్

బేల్చె వర్తిలు నోలిగ

[నుల్లోకజయాభిసరణ శ యురగాభరణా]. 43

టీ. పల్లటపులు, రజ్జులు, బ్రల్లదములు-ఈ ౩ను పనికిమాలిన మాట లకుఁ బేర్లు.

క, కై నేఁ తలంకరించుట

బేసి యనఁ విషమమునకుఁ శ బేరై వెలయుఁ

సేనలు దీవనఁబ్రా లన

భాసిలు మంత్రతాక్షతలకుఁ శ బర్యాయము లై . 44

టీ. కై నేఁత, [కై + చేఁత] - ఈయు అలంకరించుట. బేసి = సరిగాని సంఖ్య. సేనలు, దీవనఁబ్రాలు - ఈ అను మంత్రతాక్షతలకు నామములు.

క. కో రనఁ బా లన నంశం

బే ఆన వాఁక యన నదికి శ ననఁగును బేళ్ళే

నీ రాజనంబుపే శ్శగు

నారతి నివ్వాలి యనఁగ శ (నంగజదమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు - ఈ అను భాగమునకు నామములు. ఏఱు, వాఁక - ఈ అనునదికి నామములు ఆరతి [ప్ర. హారతి] నివ్వాలి - ఈ అను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవవోయె ననంగఁ శ మొద్దువోయె ననంగఁ

గుంఠ మయ్యె ననుట శ కుం దనర్చు

శాతమునకు నాఖ్య శ లై తనరారును

జాఱుకు వాఁడి తెగువ శ కఱ కనంగ. 46

టీ. మొఱవవోయె [మొఱవ + పోయె] మొద్దువోయె [మొద్దు + పోయె] ఈ అను పదునులేనివయ్యెననుటకుఁ బేరులు. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱకు - ఈ అను పదునుకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్య శ లై ప్రవర్తిలుచుందు

నారెకు లనఁగ ద శ లారు లనఁగఁ

గల్గెంబు వాగె నాఁ శ గను ఖలీనంబుపే

శ్శలరు దంతంబుపే శ రా డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ శ దరుజేతరం బంట
యిం. చనఁ జేరి కన శ నిక్షు వలరు
నవ్వం బొనర్చె నం శ టకు నాహ్వాయము లయ్యెఁ
బోకార్చు ననఁగఁ గో శ ల్పుచ్చె ననఁగఁ

తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను శ గదకుఁపేళ్ళు
ఇవ మనఁగ మం చనంగను శ హిమముపేళ్ళు
కాన యన నడవి యనంగఁ శ గాననంబు
షడ్దకుఁడు తోడియల్లుఁడు శ జగితెఁ దనఁగ. 47

టీ. ఆరెకులు, తలారులు-ఈ అను తలవర్లకుఁబేర్లు. కశ్యపము, వాగే-ఈ
అను ఖలీనమునకుఁ బేర్లు. ఔడు-రూ. అపుడు-ఈ గయు దంతము పేరు.
తఱపి, ముదురు-ఈ అను లేతది కానిదానికి నామములు. ఇందు, [ప్రకృతి.
ఇక్షువు.] చెఱుకు-ఈ అను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చె, కోల్పుచ్చె-రూ
కోలుపుచ్చె-ఈ అను నష్టముచేపె ననుటకుఁ బేర్లు. గుదె, దుడ్డు-ఈ అను
గదకుఁ బేర్లు. ఇవము, [హిమముప్రకృతి.] మందు ఈ అను హిమమునకుఁ
పేరులు. కాన, [ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.] ఈ అను
అరణ్యమునకుఁ బేర్లు. తోడియల్లుఁడు, జగితెఁడు-ఈ అను షడ్దకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జా న్నన నభి

ధానంబులు మధువునకును శ దనరుం బేల్చె

పానకము చెఱుకుపా లనఁ

గా నిక్షురనంబునకును శ (గంతేకాలా). 48

టీ. తేనియ, జాన్ను-ఈ అను మధువునకుఁబేర్లు. పానకము, కుచెఱు
పాలు-ఈ అను చెఱుకురనమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా

నడరు విరామం బొనర్చె ననుటకుఁ బేల్చె
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగఁబిటుఁదు యనంగన్

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-ఈ ౨ను విరమించెననుటకుఁ బేర్లు. పెడ, వెనుక, పిటుఁదు-ఈ ౩ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ బేర్లు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ

గడముట్టుట యనఁగ శాంతిగనుటకుఁ బేల్చె
నెడ వంక చక్కి చోటున

నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య నై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట-ఈ ౩ను శాంతిగనుటకుఁ బేర్లు. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు-ఈ ౪ను స్థలమునకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గ్రుద్దుఁ డయ్యె ననుటకుఁ

కినినెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ

దనరుఁ మర్మములకుఁ బే

శ్మనువు లనఁగ నెఱుఁకు లనఁగనాయము లనఁగన్ 51

టీ. కినినె, కనలె, అలిగె, కోపగించె-ఈ ౪ను క్రుద్దుఁడయ్యెననుటకుఁ బేర్లు. అనువులు, నెఱుఁకులు, ఆయములు-ఈ ౩ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్ళు కార్యకరునకుఁ బార్వతై

కాఁ డనంగ మణివశకాఁ డనంగఁ

దేజరిల్లుచుండు న దేవేరి దొరసాని

రాణి యనెడుపేళ్ళ నై రాజపత్ని.

52

టీ. పార్పత్తెకాడు. మణివకాడు-ఈ అను కావ్యకరునకు వేర్లు.
డేవేరి, దొరసాని, రాణి-ఈ అను రాజపత్ని పేర్లు.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న.
నంగన్ దగుఁ గబళనం బొనరెన్ ననుటకున్
బ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేర్లు. 53

టీ. మ్రింగె, గ్రుక్కగొనియె-ఈ అను కబళనముఁ జేసెననుటకుఁ
పేర్లు. బ్రుంగె, మునింగె-ఈ అను మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

నీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కన మనంగ
నాస్థానమండపాశ్వాయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనఁగ
దయకు నీరెం డభిరధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్తునకుఁ బేళ్ళు శ బరిధవిల్లును బిన్న
వాఁ డన గొండిక శ వాఁ డనంగ

తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు శ సంజి యనఁగఁ
జూద మన నెత్త మనఁగ దుర్రోదరంబు
జడి యనఁగ నాన యనఁగ వర్షంబుపేళ్ళు
నోలి యుంకువ యన శుల్క శ మొప్పు(నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కనము-ఈ అను ధనముంచెడి గృహమునకుఁ
పేర్లు. హజారము-రూ. హాజారము, మోసల-ఈ అను ఆస్థానమండపమునకు
పేర్లు. కనికరము, అక్కటికము-ఈ అను దయకుఁ జేర్లు. పిన్నవాడు, కొండి

కవాఁడు-ఈ అను బాల్యస్తునకుఁ బేర్లు.మునిమాపు,నంజ-ఈ అను సంధ్యా
కాలముపేర్లు.జూదము,[ప్రకృతి.ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ అను ద్యూత
మునకు బేర్లు. జడి,వాన-ఈ అను వర్షమునకుఁ బేర్లు. ఓలి-ఉంకువ-ఈ
అను కుల్కమునకుఁ బేర్లు.

నీ. పయ్యెద యనఁగను శ పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య శ త్త తనర్పు
నొక్కపెట్ట ననంగ శ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున శ కొప్పు, బేర్లు
కవతి లనం బాచిక లనంగఁ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ శ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్య శ మనఁ జెయ్యి యనఁగను
గన్ననఁ గీలనఁ శ గవటచేష్ట

తే. కందుకము బంతి చెం డనఁగను దనర్పు
నటవతిలు చిద్రువ లన ఖండాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను శ కై రవ శ్శ
నంగ ఖాదిరఘుటీక (లశనంగదమన).

56

టీ. పయ్యెద,పైఁట-ఈ అను ఉత్తరీయమునకు పేర్లు. ఒక్కపెట్టఁ
ఉవ్వెత్తుగ-ఈఅను ఒకసారిగా ననుటకుఁ బేర్లు.కవతిలు,పాచికలు-ఈఅను
అక్షరములకుఁ బేర్లు. బన్నము,[ప్రకృతి,భంగము.]ఒచ్చెము-ఈ అనుతిర
స్కారమునకుఁ బేర్లు.చెయ్యము,చెయ్యి-ఈ అను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు.
కన్ను,కీలు-ఈ అను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు.బంతి.చెండు-ఈఅను కందుకము
నకుఁ బేర్లు. అటవతిలు,చిద్రుపలు-ఈ అను ఖండములకుఁ బేర్లు,కాఁచువడి
యములు,కైరవశ్శు-ఈ అను ఖాదిరఘుటీకలకుఁ బేర్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు శ మణిప ముద్యోగంబు
 చిట్టలు చిత్రముల్ శ చిలుకు శరము
 ఎత్తికోలు ప్రయత్న శ మీలువు మానంబు
 బారి యనంగ నుశ్చద్రవంబు
 విన్నను వనఁగఁ బ్రాశీష్యం బెల్లర్చును
 దార్కాణ మనఁగ శని దర్శనంబు
 నిట్టపంట యనంగ శ నిష్కారణం బంట
 బానసం బనఁగ మశహానసంబు

తే. నామ మేకాంతమునకు మంత్రతన మనంగ
 నంతిపుర మన శుద్ధాంత శ మలరుచుండు
 నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన శ మొప్పుచుండుఁ
 దివురుట యభిలషించుట శ (జేవజేవ).

56

టీ. మాగాని=దేశము, మణిపము=ఉద్యోగము, చిట్ట=అశ్చర్యము, చిలుకు=బాణము, ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము, ఈలుపు=అభిమానము, బారి=ఉపద్రవము, విన్ననువు=ప్రాశీష్యము, లేక నేర్పు, తార్కాణము=నిదర్శనము, నిట్టపంట=విష్కారణము, బానసము=పంటయిల్లు, మంత్రనము=వీకాంతము, అంతిపురము=అంతఃపురము, ఉదిరి=అపరంజి, తివురుట=జోరుట.

సీ, చిట్టు గ ట్టనఁ బెల్లు శ పెద్దయుఁ దద్దయు
 నురవడి పరువడి శ యుద్ధవిడియుఁ
 బనిపడి పదపడి శ బలువిడి తలకొని
 నెట్టన యెంతేని శ నణి గరంబు
 లలి వార శ్చెట్ట శ పెలుచ వావిరి యన
 నణిముణి యనఁ బొరిఁశబొరి యనంగఁ

గడుజాల మిగులంగ ర గాటం బనంగ న

త్యంతముగ ననుటక కాఖ్య లయ్యె

తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేడిమి ర యుబ్బి యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు ర లుష్ణమునకుఁ
దాల్చి యోరిమి సైరణతాళుకొంట
సైచు టొర్చుట యనఁగనుక ఙ్గాంతిపేర్చు. 57

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయు, తద్దయు, ఉరవడి, పరువడి, ఉద్దవిడి-పా. ఉద్దవడి. పనివడి, పదవడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని, నెటి, కరము, లలి, నారక, ఏ దైట, పెలుచ, వావిరి, ఆటిముటి, పొరిపొరి, కడు, చాల, మిగుల, గాటము ఈ ౨౭ను అత్యంతమనుటకుఁ బేరులు. ఉడుకు, సెక, వెట్ట, వేడిమి, ఉబ్బి, ఆవి, ఉక్క-ఈ ౭ను ఉష్ణమునకుఁ బేరులు. తాల్చి-రూ. తాలిమి, ఓరిమి, సైరణ, తాళుకొంట, సైచుట, ఓర్చుట-ఈ ౭ను ఙ్గాంతికిఁ బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించె రబిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పురవీటి కనిచెఁ
కూలిచెను యాపుమాపెనుక నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు దనర్చు. 58

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందించె, పిలుకుమార్చె, గీటణంచె, గుదెతాల్పురవీటి కనిచె=యమపురికిఁ బంపెను. కూలిచె, యాపుమాపె, నేలఁగలిపె-ఈ ౭ను చంపె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పరిచూర్ణ మయ్యె ననుటకు
వరుసఁ నామంబు లగుచుశ్రవ ర్తిలుచుండుఁ
దుఱుమయ్యెన్ బరుమయ్యెన్
నుఱుమయ్యెన్ బిండియయ్యె శనుగ్దయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె, పరుమయ్యె, నుఱుమయ్యె, పిండియయ్యె, నుగ్గయ్యె-
ఈ యను చుర్ణమయ్యెననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించె, కూర్కెను

గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రగనుటకుఁ జేల్లె.

గనువిచ్చె ననంగ మేల్కనె

ననంగఁ బ్రబోధంబు నొండెననుటకుఁ జేల్లె. 60

టీ. కునికె, నిదురించె, కూర్కెను, కనుమోడ్చెను-ఈను నిద్రవోయె
ననుటకుఁ జేరు. కనువిచ్చె, మేల్కనె-ఈ యను నిద్రతేచె ననుటకుఁ జేరులు

క. దులిచె వదలించె నూడ్చెను.

దొలఁగించెన్ బాపె ననంగఁద్రోచె ననంగా

వెలికొత్తె ననంగఁ జేల్లె

యలరుక విఘటనమొనర్చెననుటకు(శర్వా). 61

టీ. దులిచె, వదలించె, నూడ్చె, దొలఁగించె, పాపె, ద్రోచె, వెలికొత్తె-ఈ
యను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ జేరు.

క. పొలయలుక యనంగ నెయ్యపు

టలుక యనం బ్రణయకలహమలరారుఁ గుచం

బుల కొప్పు నామములు గు

బ్బ లనంగాఁ జిన్న 'లనంగఁబాలిండ్లనంగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక-నెయ్యపు+
అలుక-నెయ్యపుటలుక.] ఈ యను ప్రణయకలహమునకునామములు. గుబ్బలు
వన్నులు, పాలిండ్లు=[పాలు+ఇండ్లు]పాలుండుచోట్లు-ఈ యను కుచములకు
నామములు.

ఆ. చౌటిమున్నీ రనంగ నుప్పుశంధ్ర మనంగ

రాజిలుచు నుండు లవణవారరాశిపేర్లు

కాలు నన బట్టె యనంగనుశజా లనంగఁ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చునై(గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసండ్రము-ఈ ౨ను లవణసముద్రము పేర్లు
అవ-ఈ. కాల్య, బట్టె, జాలు-ఈ ౩ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను జెకలించె, పేటికె ననంగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వాయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యె
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననంగ. 64

టీ. పెల్లగించె, జెకలించె, పేటికె-ఈ ౩ను ఉత్పాటన మొనర్చెనను
టకుఁ జేరులు. చించె, వ్రచ్చె, వ్రక్కలించె-ఈ ౩ను ఛేదించె ననుటకు నామ
ములు.

తే. కనుమొఱంగ నేమఱించె నాశ్రగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వాయము లడరు
మొయి లన మొగు శృనంగనుశ మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై న (యభశేశ.) 65

టీ. కనుమొఱంగె, ఏమఱించె-ఈ ౨ను నిగూఢవర్తనము చేసెనను
టకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు-ఈ ౩ను మేఘములకు నామ
ములు.

క. పగ ఊనంగ మార్తు రనంగను
పగవాం ద్రనఁ బగతు రనంగఁ న బలిపంథికిఁ బే
శృగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె న (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు-ఈ ౪ను విరోధికి నామ
ములు. మెగము, మెకము-ఈ ౨మ మృగమునకుఁ జేరులు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా శ నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు శ నగడు, బేళ్ళు
నిండె, గ్రిక్కిఁజేసె ననఁ బూర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సురధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె, ఇవిరె—ఈ ౪ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు నామములు. నిండె, గ్రిక్కిఁజేసె—ఈ ౨ను పూర్ణించె ననుటకు, బేడులు.

తే. పెచ్చు పెరిగె ననం బురివిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు శ నాఖ్య లయ్యె,
దిండికా, డన, దిండిడు శ తిండిపోత
నంగ భక్షకునకు దశనర్పు, బేళ్ళు. 68

టీ. పెచ్చు పెరిగె, పురివిచ్చె, మీఱె—ఈ ౩ను విజృంభించె ననుటకు నామములు. తిండికా, డు, తిండిడు, తిండిపోత—ఈ ౩ను భక్షకునిపేర్లు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియె మెలికొనియె, జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును (శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె, గిఱికొనె, వలగొనె, మెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, నులిగొనె—ఈ ౭ను వలయితమయ్యె ననుటకు, బేడులు.

నీ. మొగరా లన శ్రంభశములు చిట్టకము దంభ
మెరగలి వనవహ్ని శ యొడ్డె మార్పు,
దుడుగర యుపహార శ మూఱుట విశ్రాంతి
మొద లని యనఁగను శ మూల మనుట

తఱు లన తఱులు చింతద మనంగ శంఖంబు
తఱు టనంగఁ గళాభిరథాన మయ్యె
దమ టనఁ గీల పదం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరుగఱాణ లనఁగ

తే. మృత్యువునకును బే రయ్యెమిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమిడిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించుటూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పుర(శేషభూష).

70

టీ. మొగరాలు = స్తంభము, చిట్టకము = దంభము, మిష, ఎరవలి-పా.
ఎరగలి = కాలుచిచ్చు, ఎడ్డె = మూర్ఖుడు, ఉడుగర = కానుక, ఊట, విడు
మర, మొదలు = మూలము, తఱులు = మడతలు, చిందము = శంఖము, తఱ
టు = జాటి, చబుకు, తమట = నిప్పుచుంట, మెట్ట = పాదము, గాణ = గాయ
కుడు, మిత్తి[ప్ర. మృత్యువు] = చావు. బొమిడికము = కిరీటము, ఓముట =
పోషించుట, ఊడిగము = సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగరనెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకురనంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టరనేలులు పలువురు
వేసవేల్ పెక్కుండ్రువేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థమై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంటరికిట్టివారె
మిన్నక యూరకరయన్నఁ దూష్టిచుర్థ
మనుసరించి యటంటరకగును దొట్టి

తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేరొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కినవాఁ డనంగ
నన్యునకు నాఖ్య లగుచు, బెంఠపారుచుండు
(శయఘటితశూల వై యాఘ్రశర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు = ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు = అఖిలమును, ఎక్కటి = ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండు, వేపురు-ఈను అనేకులు. కానినాఁడు = అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె = ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక- ఈను తూష్టిమర్తకములు. తొట్టి = అనుసరించి, ఒండొకఁడు. వేరొకఁడు లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, దక్కినవాఁడు-ఈను అన్యునకుఁ బేరులు.

—0—

నా నా ర్థ ము లు

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకునుశ్రవర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వాయ మయ్యెన్ 72

టీ. 1. వడి = కాలము, వేగము. 2. మడి = వరిచేసు, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
నీ డన సామ్యంబునకునుశ్రవసఁగును బేరై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁడనఁ దత్కాలమం దనఁగఁ బెంపారున్. 73

టీ. 1. ఈడు = వయస్సు, సాటి, 2. నాడు = దేశము, అప్పుడు (రెండవయర్థమున "నాడు" అని యర్థమన్న గలదు).

క. మొనయన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగ ర మునకును బేరా
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ ర దొడరును బేరై 74

టీ. 1. మొన = సైన్యము, ముందుభాగము. 2. దొన = అమ్మలపొది,
కొన.

క. వెన్ననఁగ బీజమంజరి
వెన్ననఁ జరమాంగమునకు ర వెలయును బేరై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనన్ లోచనములు ర (కంఠేశాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను = కంకి, పీపు. 2. కన్ను = గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభి ర ధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపే రగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు ర నెగడుం బేరై 76

టీ. 1. తమ్మి = వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి = సుఖము,
నెమలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దం డన సుమమాలికాభి ర ధానం బయ్యెన్
మం డనఁ బ్రకౌష్ఠ మయ్యెన్
మిం డన మృతాత్రకును సరమాహ్వయమయ్యెన్ 77

టీ. 1. దండ = చేరువ, పూరిదండ. 2. మండ = ప్రకోష్ఠము
మంటికుండ.

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమ్మరము

తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటతెల్లము గాఁగ

దెలియఁగ నడిదము సూరయ

చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము

సంపూర్ణము

సాంబనిఘంటువు

—

అవతారిక కస్తూరి రంగకవి యనునతఁడియాంధ్ర
నిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తికంకితముచేయుచు, గ్రంథ
రచనా పద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దేశీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చిరదై వవర్గు
దనరు మానవవర్గుఁస్థావరవర్గు తి
ర్యగ్వర్గు ననునాలుఁగలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థశబ్దముల్ రాసీక
కుంటినడత గాకకొదుకు లేక
యర్వీజనంబులకుల కారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు ర వనెడుకృతినిఁ

తే. గపులదయచేత నీకటాక్షయబువలస
నీసశతకంబుఁ జెప్పెద్రజిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృదబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి.

తా. దేవతలకందఱకుఁ జక్రవర్తిని, రాక్షసాంతకుఁడవు. భక్తులహృదయకమలములందు వసించువాఁడవునై నయోసాంబమూర్తి! కస్తూరిరంగకవి యనునేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్య పదములు, సంస్కృతభవప్రాకృతభవములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవ వర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగు వర్గములను నవరించియును, మొదలగు పాదపూరణపదములను, అర్థహీనములైన పదములను రాసీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక, తడఁబడకుండునట్టినులభ్యై లిని సకలజనోపకారము కొఱకు “ఆంధ్రనామనిఘంటువు” అను గ్రంథమును కవులదయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీనపద్యములుగా రచించెద. వీనినిఁ జిత్తగింపు మయ్యా.

దేవవర్గు

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి మొట్టికాయల మెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడుగుజ్జవేల్పు
గబ్బుచెక్కిళ్ళ మేకముమోముగలసామి
కలుఁగులాయపుఁదేజరబలుసిసాయి
గుంజిల్లు పెట్టించుకొనుమేటి పిల్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దరకడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపండులమెక్కు
దేవర చిలువజంఁదెములమేటి

తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
చేఁటవీనులదణి వనిరచెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్యరపుంజువారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతిరవేల్లు సాంబ.

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = త్రినేత్రుడగు శివుని మొదటికొమరుడు,
 మొట్టికాయలమెప్పు = భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ
 దలయూచువాడు, గొప్పబొజ్జగలాడు = పెద్దకడుపుగలవాడు, గుజ్జువేల్పు
 = వామనరూపుడగువేలుపు, గబ్బుచెక్కిళ్ళ మోక్షముమోముగంసామి = మద
 గంధముగల గండస్తలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగావీనుఁగుయొక్క
 శిరంబు దాల్చినదేవుడు, కలుఁగులాయపుదేజి బలుసిపాయి = బొక్కలాయ
 ముగాఁగలవాహనము-అనఁగా ఏ ఒక వాహనముగాఁగలగొప్పబంటు, గుంజి
 శుపెట్టించుకొనుమేటి = భక్తులచేతగుంజిశుపెట్టించుకొనునట్టిదేవర, పిల్లారి,
 కుడుముదాలుపు = మోదకములు హస్తమందుగలవాడు, పెద్దకడుపువేలుపు
 = లంబోదరుడుఁబంటిపల్లువొర = ఏకదంతుడగుదేవుడుముక్కంటిపండుల
 మెక్కుదొర = (ముక్కంటిపండులు = ఔంకాయలు) వాననిందినునట్టివేలుపు
 చిలువజందెములమేటి = పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చినదేవుడు,
 జమిలి తల్లులబిడ్డ = గంగాసార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుడు,
 పెద్దమెయిప్రోడ = గొప్పశరీరమును దాల్చిన దేవుడు, చెటవీనులదణి =
 చేటలవంటి చెవులుగలప్రభువు, పనిచెటుపువాడు = తన్నుఁ గొలువనివారి
 కార్యములఁ జెఱుచువాడు, మొదటివేలుపు = ఒక్కొక్క కార్యమునందును
 మొదట బూజసేయఁబడు దేవుడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద = కుక్కుట
 ధ్వజుడగు కుమారస్వామికి అన్న = ఈ ౨౦ యును వినాయకుడు.

నీ. చౌవంచమోములరసా హేబు జాళువా

గుజ్జులివిలుకాడు శ గిబ్బరాతు

జక్కులదొరనేస్త్రీ శ జన్నంపుబగవాడు

పొడలగింటము దాల్పు శ పునుకదారి

వినువాళ మోపరి శ వెండికొండదునీడ

మినుజుట్టుదేవర శ మిత్రిమిత్రి

మంచుమలల్లుడు శ మరుగొంగ ముక్కంటి

నెలదారి ముమ్మోనరయలుగు మేటి

తే. వినపుమేతరి త్రిగ్రహోలిరవేటకాఁడు

కప్పుటైదువ పెనిమిటి ర గాములదొర

వేల్పుదణిగన్నతఁడు గుఱ్ఱ వేల్పు తండ్రి

జేసిగన్నామి యన నీదు ర పేళ్ళు సాంబ.

3

టీ. చావంచమోములసాహేబు = అయిదు ముఖములుగల ప్రభువు, జాక్షవాగుబ్బలివిలుకాఁడు = మేరుపర్వతము నిల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు = ఎద్దునెక్కితిరిగెడువాఁడు, జక్కులదొంగనే స్తి = యక్షలకధిపతియగుకుబేరునికి స్నేహితుఁడు, 'జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును ధ్వంసముచేసినవాఁడు, పొడలగింటముదాల్పు = మచ్చలుగల జంటనేతవస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాఁడు, పునుకదారి = బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాకమోపరి = (వినువాక = ఆకాశమందుబాటు నేటు - (గంగాదేవిని) జడలందుఁ దాల్చినవాఁడు, వెండికొండదునీఁడు = రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁగలవాఁడు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె జుట్టుగాఁగలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు[2ను మృత్యు శబ్దభవములు), మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతమునకుఅల్లుఁడు, మరు గొంగ = మన్మథునికిశత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుఁడు, నెరిదారి = చంద్రుని మౌళియందుఁదాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి = మూఁడుకొనల యాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, వినపుమేతరి = విషమునుభక్షించినవాఁడు, తిగ్రహోలిరవేటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముచేసిన దేవుఁడు, కప్పుటైదువ పెనిమిటి = (కప్పుటైదువ = నల్లనిచామ-పార్వతి-టుగామము) పార్వతికిభర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు-గ్రహశబ్దభవము,) భూతములకు తేఁడు, వేల్పుదణిగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు కుమారస్వామికిఁ దండ్రి గుఱ్ఱవేల్పుతండ్రి = వామనుండగువేల్పునకు (వినాయకునికిఁ) దండ్రి, జేసికన్నామి = (మూఁడు అనునది జేసినంభ్య) త్రినేత్రుఁడగువేల్పు-౨౩ శివుఁడు.

నీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్ళు శ వేకంటిసైదోడు
 కవ్వపుమలదాల్పు శ కట్టినే స్తి
 చిలువ పానుపుదంట శ తెలిదీవిమన్నీఁడు
 బటువుఁగై దువుజోడు శ బమ్మతండ్రి
 కఱివేల్పు మరునయ్య శ కడలియల్లుఁడు సంకు
 దారి గరుడిరాతు శ తమ్మికంటి
 పదివేసములదిట్ట శ యెదమచ్చగలసామి
 యడుగువాఁకగలాఁడు శ పుడమినంటు

తే. మొసలివాయొంట తాల్పు ర శ క్కసులగొంగ
 లచ్చిమగఁ దుడ్డకేలుగ శ లాఁడు పుట్టు
 వడుగు తామరపొక్కిలి శ వాఁడు పసిఁడి
 వలువ తాల్పున హరిపేరు శ లలరు సాంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు[విష్ణుశబ్దభవము], పెరుమాళ్ళు[ఇది ద్రవిడభాషలోని పదము-కోవెలవంటిది]. వేకంటిసైదోడు=సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకు తమ్ముఁడు[ఉపేంద్రుఁడు.], కవ్వపుమలదాల్పు=మందరపర్వతమును దరించి నవాఁడు, కట్టినే స్తి= [నే స్తి=నే స్తముగలవాఁడు.] అర్జునికిఁ జెలికొఁడు, చిలువపానుపుదంట=శేషుండను పాస్పునందుఁ బరుండుశూరుఁడు, తెలిదీ విమన్నీఁడు=శ్వేతద్వీపమునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు, బటువుఁగై దువుజోడు=దిటవగు నాయుధమును[సుదర్శనమును] దరించి నవాఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికి జనకుఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునకు జనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు=[పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే] పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి=పాంచజన్యము నెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరాతు=గరుడవాహనమెక్కెడి దిట్ట, తమ్మికంటి=కమలాక్షుఁడు, పదివేసములదిట్ట=దశావతారముల నెత్తిన

వేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి=తొమ్మనందు శ్రీవత్సమను మచ్చగలదేవుడు, అడుగువాఁకగలాఁడు=పాదమునందు నదిగలవాఁడు, [విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి బుట్టినది యని ప్రసిద్ధి] పుడమినంటు=భూదేవి కిఁ జెలికాఁడు, మొసలివాయొంట్లతాల్పు=మొసలితోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ=రాక్షసులకువిరోధి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మీదేవికి భర్త, ఉడ్డకేలుగలాఁడు=నాలుగుచేతులు గలదేవుడు, పుట్టువడుగు=ఎల్లప్పుడుబ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామర పొక్కిలివాఁడు=కమలముబొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడినలువతాల్పు=బంగారు పుట్టము ధరించినవాఁడు-౨౯ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోముల శ దిట్ట తామరచూలి

తలఁపు కేళాకూళి శ పులుఁగురౌతు

తగవులజడదారి శ తండ్రి వేలుపుఁబెద్ద

మాటలజివరాలి శ మగఁడు నలువ

యలగులవిలుకాని శ యన్న మేలిమిబొజ్జ

గలదుముదారి ప్రాఁ శ బలుకులబణి

నుదురాకులెక్కఁ జె శ న్నుగ వ్రాయుకరణికుఁ

డచ్చుంపుఁడమ్మిపై శ సమరుజాణ

తే. నిక్కపుజగంబు బ్రోచుమ శ న్నిఁడు మొదటి

జాతిదొర బమ్మ దుగిసఁడు శ తాత జగము

లన్ని పుట్టించుమేటి త శ నంతఁ గల్లు

నలఁడు పజదొర యన సజా శ ఖ్యలగు సాంబ 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁడగుదేవుడు, తామరచూలి=విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు [సమాసాంతము ఇకారము.]

తలపుకేళాకూళిపులుగురౌతు = మానససరోవరమునందు విహరించుపక్షులు
[హంసములు] వాహనములుగాఁగలబంటు. తగవులజడదారితండ్రి = కలహ
ములఁ బెట్టెడుమునికిఁ[నారదమునికి]దండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద = దేవతలకుమేటి
యైనవాఁడు, మాటలజవరాలిమగఁడు = వాగ్దేవికి (సరస్వతీదేవికి) భర్త, నలు
వ = నాలుగు మోములుగలవాఁడు (సమాసాంతము), అలరువిలుకానియన్న =
పూవిల్తునికి[మన్మథునికి] అన్న (విష్టునికిఁబుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్టువు
నాభికమలమందు బ్రహ్మపుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁడన్నయ్యెను.),
మేలమిబొజ్జగలగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన[బంగారుమయమగు]కడుపును
దాల్చిన మొనకాఁడు, స్రాఁబలుకులదణి = వేదములనివాసము, నుదురాకు
లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టి కరిణీకుఁడు + నొనలనెడు తాటాకులందులెక్క
లను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము, అచ్చంపుఁదమ్మిపైనమరుజాణ =
తెల్లని తామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచు
మన్నీఁడు = సత్యలోకమునేలెడుప్రభువు, మొదటిజాతిదొర = బ్రాహ్మణులకు
అధిపుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.], దుగినఁడు [ద్రుహిణశబ్దభవము]
తాత = పితామహుఁడు, జగములన్ని పుట్టించుమేటి = లోకములకెల్లస్పష్టి
కర్త యగు శ్రేష్ఠుడు, తనంగగలుగునతఁడు = స్వయంభువు, పజదొర =
ప్రజాపతి-౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత శ కప్పుము తెనువ

మగనియందపుమేనఁ శ దగిన మగువ

కటకంతురాణి సిం శ గపుఁజేజి గలచాన

వెనకయ్యతల్లినా శ వెలయు గౌరి

కలుములచెలి జడ్డు శ కడలిబొట్టియ లచ్చి

తమ్మిగద్దియబోటి శ తల్లి తల్లి

పెనిమిటియెద నుండు శ ననబోడి మరుతల్లి

నెలచెలియలు లచ్చి శ నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్య తా నంచతేజ
 పొలఁతి తలఁవాకిటమెలంగు న చలువ నలువ
 రాణి పరుకులజవరాలు న లచ్చికోడ
 లనఁగ భారతినామంబు న లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత = పర్వతములకు తేడగు హిమవంతునికూఁ
 తురు, కప్పుముత్తైదువ = నల్లనిరూపముగల యంగన, మగవియందపుమేనఁ
 దగిన మగువ = ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగము భాగముఁ
 గైకొన్నకాంత, కఱకంతురాణి = శిషినిదేవేరి, సింగపుఁదేజిగలచాన = సిం
 హవాహనమెక్కెడియాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి = వినాయకుని తల్లి - పార్వతీ
 దేవి. కలుములచెలి + సంపదకు అధిదేవతయైన మగువ, జిడ్డుకడలిబొట్టియ =
 పాలసముద్రమునకుఁ గూతురు - లచ్చి (ప్రకృతి. లక్ష్మి) తమ్మిగద్దియబోటి =
 కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి = తల్లియగు
 గంగకుఁదల్లి, పెనిమిటియెదనుండు నరబోడి + భర్తయొక్క వక్షస్థలము
 నందు వాసముచేసెడు స్త్రీ, మరుతల్లి = మన్మథునికి జనని, నెలచెలిమలు =
 చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, తబ్బినెలఁతుక = భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁ
 డుది, సిరి [[ప్రకృతి-శ్రీ]-గం లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిపొలఁతి = హంస
 వాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్క భార్య, తలవాకిట మెలంగుచెలువ =
 తలకు వాకిలియైన నోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి = బ్రహ్మదేవు
 నియొక్క భార్య, పలుకుల జవరాలు = వాక్కులకు విద్యలకు అధిదేవతయగు
 స్త్రీ, లచ్చికోడలు (బ్రహ్మసత్త్వియగుటచే) లక్ష్మీదేవికోడలు - ౫ సరస్వతి.

నీ. అడుగుకై దువుపుల్లు న పడగదునేదారి
 యరభారతల్లుల న యరిదిబిడ్డ
 వెనకయ్య వెనుకయ్య న వెల్పులదళవాయి
 చిలువలబోనంపు న బులుగురాతు

స త్తిఁబూనువలంతి శ యి త్తిగ మోముల
బలియుఁడు బారచే శ తులుగలలాఁడు
రిక్కరక్కసుమి త్తి శ తెల్లుకానుపు కొంచ
నుల వ్రక్కలించిన శ మన్న కాఁడు

తే. గట్లయేలికమనుమఁడు శ కప్పు తెఱవ
మేటికొమరుఁడు మేలుపు శ తేటినవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు శ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామ ధేయంబు శ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకై దువుపుల్గుపడగదునేదారి = అడుగుకై దువుపుల్గు (కాళ్లు
ఆయుధముగాఁ గల పక్షియగు) కోడి పెక్కెముగాఁగల మొనకాఁడు, అర
బారతల్లులయరిదిబిడ్డ = అర్గురుతల్లులకు (షట్ కృత్తికలకు) ముద్దుకొమ
రుఁడు, వెనకయ్య వెనుకయ్య = విఘ్నేశ్వరునికి తమ్ముఁడు, వేల్పులదశ
వాయి = దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలవలతోనంపుఁబులుఁగురౌతు = పాములే
ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలిని) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, స త్తి
బూనువలంతి = శ క్తి అను ఆయుధమును దరించునట్టినేర్పరి, ఇ త్తిగ మోము
లబలియుఁడు (ఇరు + తిగ = ఇ త్తిగ - రెండుమూఁడులు - ఆఱు = ఆఱు మొగ
ములుగలిగినప్రభువు - షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు = పండ్రెండుబాహు
వులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమి త్తి = (రిక్కరక్కసుఁడు - అతనికిమృత్యు
వు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు తెల్లుకాన్ను = శరవణభవుఁడు, కొంచమల
వ్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు = క్రొంచమనుపర్వతము తొలచినప్రభువు, గట్ల
యేలికమనుమఁడు = హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెఱవమేటికొమరుఁ
డు = పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుచేటి సవతికొడుకు = (వేలుపు
+ ఏఱు = దేవతలనది,) గంగాదేవికి సవతియైన పార్వతికి బిడ్డఁడు, ముద్ద
య్య = పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు - ప్రకృతి), కొమరుసామి
(కుమారస్వామి శబ్దభవము.) - ౧౭ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మగుండు శ వలతేఁడు చిలుకరా

తామనిచెలి గాడ్పు శ టరదపుదొర

జాబిల్లియల్లుండు శ చౌవంచతూపుల

నెఱదంట కలుముల శ గరితబిడ్డ

కన్నుల విల్లుఁడు శ కమ్మవిల్లుఁడు పచ్చ

విలుకాఁడు చక్కెర శ వింటిజోడు

వెడవిలుతుఁడు తియ్య శ విల్లుఁడు చిగురాకు

విలుకాఁడు తుంటవిల్ శ గలదునీఁడు

తే. తలిరువిల్లుఁడు ననవిల్లుఁ శ డలరువిల్లుఁ

డించువిల్కాఁడు రాచిల్క శ నెక్కురాతు

మీను మొసలిసిడెంబుల శ మేటి తేటి

యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య శ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁబుట్టినవాఁడు, మడుఁడు (ప్ర. న్మరుఁడు), వలతేఁడు=(వలపు+తేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరాతు=చిలుకవాహనముగాఁగలబంటు, తామనిచెలి=వసంతునికి (వసంతత్తువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర=గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు (గాడ్పు+అరదము- బుగగమము-), జాబిల్లియల్లుఁడు = చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చౌవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుముల గరితబిడ్డ=లక్ష్మీదేవికిఁ బుత్రుఁడు, కన్నులవిల్లుఁడు=గణువులుగలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్లుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు=పచ్చని విల్లుగలవాఁడు, చక్కెరవింటిజోడు = చెఱుకువిల్లుగాఁగలబంటు, వెడవిలుతుఁడు=తేలికయిన ధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్లుఁడు=తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువానియగుళ్లు విల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదునీఁడు=చెఱకుతుంట విల్లు

గాగల ప్రభువు, తలిరువిల్లుడు=చిగురువింటివాడు, ననవిల్లుడు= పూవుటమ్మలుగలవాడు, అలరువిల్లుడు = పూవింటివాడు, ఇంచు విల్కాడు= చెఱకువిల్లుగాగలవాడు, రాచిల్కనెక్కురౌతు=మేటిచిలుక నెక్కుబంటు, మీనుమొసలిడెంబులమేటి=చేపలు, మొసళ్ళు తెక్కిము నందుగల ప్రభువు, తేటియల్లెవాడు=తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాగలవాడు ౨౪ మనమధుడు.

సీ. సతపేరుత త్తడి శ జతతేరుగలప్రోడ

యనిబడ్డనెఱబంటు శ లరుగుత్రోవ

వెన్నునివలగన్ను శ వేయిచేతులదిట్ట

తిగవేలుపులపెంకి శ పగటిజోతి

జమునయ్య మినుమాని శ కము చాయపెనిమటి

పగలునేయువలంతి శ జగముకన్ను

నెలజోడు తమ్మచ శ క్కిలిగింత వేజెల్లు

కలవలసూడు చీ శ కటులగొంగ

తే. జక్కువలయంటు మ్రొక్కుల శ సొక్కుసామి

బారరూపులవేల్పు ప్రా శ బల్కుసొమ్ము

పెట్ట చలిదాయ ప్రోద్ధునా శ బేళ్ళు దనరు

లోకబాంధవునకు శివా శ లోల సాంబ

9

టీ. సతపేరుత త్తడి జతతేరుగలప్రోడ=సప్తయను పేరుగలరెండు గుఱ్ఱములను గట్టినరథంబునఁ బోవునేర్పరి, అనిబడ్డనెఱబంటులతుగు త్రోవ=యుద్ధమునఁజచ్చినశూరులు పోవుమార్గము [యుద్ధమునఁ జచ్చిన వారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ వోవుదురు అని కృతి], వెన్నునివలగన్ను=విష్ణువుయొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట=వేయి చేతులయోధుడు, తిగవేలుపులపెంకి=త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాడు, పగటిజోతి=పగటియందు వెలుగునట్టి జ్యోతిస్వరూపుడు, జమునయ్య=

యమునికిఁదండ్రీ, మినుమానికము = అకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు-
 ద్యుపాణి, చాయపెనిమిటి = ఛాయాదేవికిమగఁడు, వగలుసేయువలంతి =
 దినమును గల్గించునేర్పుకాఁడు-దినకరుఁడు, జగముకన్ను = లోకమునకు
 గిలిగింత పెట్టువాఁడు, వేవెల్లు = [వేయి + వెలుగు] వేయికిరణములుగల
 వాఁడు-సహస్రాంశువు కలువలనూడు = కలువలకువిరోధి, చీకటుల
 గొంగ = అంధకారమును జోగొట్టువాఁడు, జక్కువలయంబు = చక్రవాక
 పక్షులక్షులను జేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కుసామి = నమస్కారములకు
 [మెచ్చుకొని] మైమఱచునట్టివేలుపు, బారరూపులవేల్పు = పండ్రెండు
 మేనులుగలదేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముడు, ప్రాబుల్కుసొమ్ముపెట్టె = తొలిపలు
 కులు [వేదములు] అనెడు ఘాషణములకుఁబెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ =
 చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు [బ్రధ్నశబ్దభవము]-౨౨ సూర్యుఁడు.

సీ. కలకంఠులమాని శ కము వేలుపులబువ్వ

జాబిల్లిమరుమామ శ చందమామ

జింక తాలువు తొగ శ చెలిఁకాడు జడదారి

కన్నాప రేతేఁడు శ కడలివెన్న

చుక్కలగమికాఁడు శ జక్కువవగవాఁడు

చలివెల్లు రేవెల్లు శ చలువజోతి

వెన్నునడమకన్ను శ వెన్నెలరాయడు

నల తమ్మిదాయ ము శ న్నిటిపట్టి

తే. కందుగలదుండిగీఁడు చీకటులమిత్తి

పంటపైరులదొర ప్రొద్దు శ జింటలచ్చి

యన్న రేజోతి చందన శ నమరుచుండు

గుముదమిత్రునినామధే శ యములు సాంబ

టీ. కఱకంతు తలమానికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల
బువ్వ = దేవతలకు ఆహారమైనవాడు (చంద్రునికళలలో పదునై దింటినిదేవ
తలలోఁ గొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక్కఁడొక్కొక్కటివంతునఁదిందురు.
అని శ్రుతి.) జాబిల్లి = (జాను + బిల్లిక) చక్కని బింబముగలవాడు, మరు
మామ = మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము,) మరు
తాలుపు = జింకనుధరించినవాడు, తొగచెలికొడు = కలువలకు స్నేహితుడు,
జడదారి కన్నాప = అతిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాడుఁ
రేఱేడు = రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న = క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టిన
వెన్న, చుక్కలగమికొడు = సక్షత్రములకురాజు, జక్కనపగవాడు = చక్ర
వాకపక్షులదంపతులకు విరోధి (వాని నెడఁబాపువాడని యర్థము), చలివెల్గు
= చల్లనికీరణములు కలవాడు, రేవెల్గు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాడు,
చలువజోతి = చల్లనివెలుతురు కలవాడు, వెన్నునెడమకన్ను = విష్ణువు
యొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయడు = చంద్రునికు బ్రభువు, నెలతమ్మి
దాయ = కమలములకు విరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసి
కొనును.) మున్నీటిపట్టి = సముద్రునికిఁబ్రతుడు, కందుగలదుండగీడు =
నల్లనికళంకముగలదూర్తుడు, చీకటులమిత్తి = చీకటికి మృత్యువు-చీకటినిఁ
బోఁగొట్టువాడు, పంటపైరులదొర = సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట = సూ
ర్యునకుసోటి, లచ్చియన్న = లక్ష్మిదేవి కన్నయైనవాడు, రేజోతి = రాత్రి
వెలుంగువాడు, చందు (ప్ర. చంద్రుడు).- ౨౩ చంద్రుడు

సీ. పదిపదులఱచుల శ బాఁకుఁ దాల్చుదునీడుఁ
కొండలఱక్కలు శ కొట్టినదణి
జమిడియేఁబదులుజ శ న్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు శ సూపుజాణ
యెత్తరంపుఁజేవుల శ తత్తడివజ్రేడు
విష్వఱ్ఱెప్పలతేడు శ వెల్లిగారు

మావటీఁడు తలఁపు శ మానికముగలాఁడు

నిలువెల్లఁ జూపులై శ వెలయువాఁడు

తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి శ యింటికోడి

పెట్టుమాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ శ బెనిచినదొర

మొదటిదిక్కుసుబాదారి శ మెయిలుజక్కి

సామి యన నింద్రునామముల్ శ జరగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాకుఁదాల్చుదుఁనీడు = (పదిపదులునూలు) నూఁ
అంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించినమేటి, కొండల
రెక్కలుకొట్టినదణి = పర్వతములయొక్క తెక్కలనునఱికిననేర్పుఁకాఁడు,
జమిడియేఁబదులజన్మములుచేసినమేటి = (జమిడియేఁబదులు = నూలు) నూ
లుయజ్ఞములుచేసిన యుత్తముడు-శతములుఁడు, సొమాసులకుఁ దావుసూపు
జాణ = యాగములొనర్చినవారికునికిచూపునట్టినేర్పరి, ఎత్తరంపుఁజెవులతత్త
డివజ్రీఁడు = నిక్కుకొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చేశ్వరము)
నెక్కెడి మొనఁకాడు, విప్పురెప్పలతేడు = (విప్పుతెప్పలు = తెఱచికొని
యుండు తెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుడు, వెల్లగౌరు
మావటీఁడు = తెల్లనియేనుఁగును-ఐరావతమును ఎక్కెడిమావటివాఁడు, తలఁ
పుమానికములాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు, నిలువెల్లజూపులై వెలయు
వాఁడు = దేహమెల్ల నేత్రములుగలవాఁడు, సహస్రనేత్రుడు, మింటిప్రోల్
సామి = స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి = గౌతమమహాముని
యొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టు
మాకుల వెలిగిడ్డి, బెనిచినదొర = కల్పవృక్షములను కామధేనువును బోషిం
చినట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కుసుబాదారి = తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు
(సుబాదారి - అన్యదేశ్యము), మెయిలు జక్కిసామి = మేఘములు వాహ
నములుగాఁ గల ప్రభువు - ౦౪ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని శ దుగమోరపాదుసా
 తెమ్మరచెలి యన్ని శ తిండికాఁడు
 వీటిబిడ్డఁడు కిత్తు శ నిప్పు ముట్టఁగ రాని
 బలియుఁడు సతనాలు శ కలదునీఁడు
 కప్పుత్రోవరి తిగ శ కాళ్ళదేవరయగ్గి
 చి చ్చింగలం బనఁ శ జెలఁగు వహ్ని
 పోతుత త్తడిరాతు శ ప్రొద్దుకూన జముండు
 మి త్త దక్కినమేలు శ మేటి జమున

తే. తోడు గుడెతాల్పు పెతరుల శ తేఁ డనంగఁ
 గాలునిసమాప్వాయము లగు శ మూలతేఁడు
 త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పొల శ దిండి సోఁకు
 మూఁకదణి నా నిర్మతిపేళ్ళు శ పొనఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని = పొట్టేలువాహనముగాఁగలరౌతు, దుగమో
 రపాదుసా = రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా - అన్యదేశ్యము),
 తెమ్మరచెలి = వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్ని తిండికాఁడు = సర్వభక్ష
 కుఁడు, వీటిబిడ్డఁడు = ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగ
 తానిబలియుఁడు = తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏతు
 నాలుకలు కల ప్రభువు-సప్తజిహ్వఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగల
 వాఁడు-కృష్ణవర్మ. తిగకాళ్ళ దేవర = మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి
 (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారకబద్ధవము.)-౧౪ అగ్ని.
 పోతుత త్తడిరాతు = దున్నపోతు నెక్కుబలియుఁడు, ప్రొద్దుకూన = సూర్యుని
 బిడ్డఁడు, జముఁడు (ప్ర.యముఁడు), మి త్తి (మృత్యుక బద్ధవము.) దక్కినమేలు
 మేటి = దక్షిణ దిక్పాలుఁడు, జమునతోడు = యమునకుతోఁబుట్టువు, గుడె
 తాల్పు = పాశమును దాల్చినవాఁడు, పెతరులతేఁడు = పితృదేవతల కధిపతి
 -౧౫ యముఁడు. మూలతేఁడు = నై ర్ముతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు =

తాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు), పొలదిండి = మాంస మాహారముగాఁ గలవాఁడు, సోతుమూకదణి = రాక్షసనమాహముల కధిపతి-౫ నైర్వృతి.

నీ. పడమటిదొర నీటి శ యొడయఁడు జడిసామి

మొసలి గుఱ్ఱమురొతు శ మొయిలుతేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి శ వాఁడు నా వరుణాఖ్య

లమరెను జింకగు శ ఱ్ఱమువలంతి

బీదలపెనుబాద శ యీఁడ త్రాఁచులమేతఁ

గందపుమలగుఱి శ కాఁడు గాడ్పు

పయ్యర తావిమో శ పరి వలి మరుతేరు

సుడిగొట్టు తెమ్మర శ సోకుఁబూచి

తే. మేనుతాల్పుల కస్తూరై న శ మేటి నింగి

చూలి మబ్బుల పగదాయ శ గాలి సురఁటి

వీవనలపుట్టు దువ్వగా శ వించుజాణ

కరువలి యనంగ మారుతా శ ఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర = పశ్చిమదిక్కు నేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు = ఉదకముల కధిపతి-ఆపాంవతి, జడిసామి = వాన కధిపుఁడు, మొసలిగుఱ్ఱమురొతు = మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుతేఁడు = మేఘాధిపతి, వల్లెత్రాడుగలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు - ౨ వరుణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి = జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదలపెనుబాద = బీదలను జలికాలంబున మీక్కిలి బాధించునది, ఈఁడ = చల్లనివాఁడు, త్రాఁచులమేత = పాముల కాహారమైనవాడు, గందపుమలగుఱి కాఁడు = మలయపర్వతమునుండి వీచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యర, తావిమో పరి = పుష్పాదుల గంధముదాల్చువాఁడు, పరి, మరుతేరు = మన్మదు

నకు నరద మయినవాడు, సుడిగొట్టు = చుట్టివీచువాడు, తెమ్మర, సోకు
బూచి = స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురై నమేటి = శరీర
ధారులకుఁ బ్రాణమైనమేటి, వింగిచూలి = ఆకసమునఁ బుట్టినవాడు, మబ్బుల
పగదాయ = మేఘములనుజెదరఁగొట్టు విరోధి, గాలి, సురటివీవనలపుట్టు =
విననకట్టలు వీచుటచేఁ బుట్టువాడు, దువ్వగావించుజాణ = దుమ్మును గలి
గించు నేర్పరి, కరువలి-౨౦ వాయుదేవుడు.

సీ. జక్కులపాదుసా శ ముక్కంటిసంగాతి

కాయకన్నేటిరొ శ క్కములతేడు

వానీడు రారాజు శ వడచక్కియెకిమీడు

తత్తడి నెక్కెడు శ దంటయనఁగ

ధనదుపేళ్ళగు జడ శ దారి గిబ్బసిపాయి

తిగకంటిదొర తుద శ దిక్కు పెంకి

యనఁగ నీశానాఖ్య శ లనువొందుఁజందము

గూతకైదువ బూర శ గొమ్ము సంకు

తే. వలమురి యనంగ శంఖము శ వెలయుఁ జుట్టు

వాలు నుడివాలు వట్టువ శ వాలు బటువు

వాలు పదినూఱునంచుల శ వాలు బిల్ల

వా లన సుదర్పనాఖ్యలు శ వలు సాంబ.

14

సీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు తేడు, ముక్కంటిసంగాతి =
త్రినేత్రునకుఁ జెలికాడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయు
త్తముడు, రొక్కములతేడు = ధనముల కధిపతి, వానీడు = (వానెడు
ఈడు) వై శ్యకులమునఁ బుట్టినవాడు, రారాజు = రాజులకురాజు- రాజ
రాజు, వడచక్కియెకిమీడు = ఉత్తరదిక్కు నేలువాడు, తత్తడినెక్కెడు
దంట = గుట్టుపువాహనమునెక్కుడి శూరుడు- ౮ కుబేరుడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాడు. గిబ్బసిపాయి = ఎద్దునెక్కెడి
 రాతు, తిగకంటిదొర = త్రినేత్రుడగుప్రభువు, తుదిదిక్కుపెంకి = కడ
 పటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాడు-౪ ఈశానునిపేరు
 లు. చిందము, కూతకై దువు = ఊదెడి యాయుధము, బూరగొమ్ము, నంకు
 (ప్ర. శంఖము.), పలమరి = కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది - ౫ విష్ణువుయొక్క
 పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, నుడివాలు, వట్టువవాలు- [ఈ ౩ పదములకు
 గుండ్రనియాయుధము లని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము,
 పదినూలులంచులవాలు = (పదినూలులు = వేయి) వేయి యంచులగల యా
 యుధము. బిల్లవాలు = బిళ్ళవలె గుండ్రనైన యాయుధము- ౬ విష్ణువు
 యొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్క పేరిటి తొయ్యలి పెనిమిటి

కప్పుదేవరయన్న త కలవదారి

కఱివల్వప్రోడ రోఁ త కలితాల్పు తాటిట

కెక్కుము మేటిబలియుఁడు త జమునగొంగ

యన బలభద్రుపే త శృగుఁ గ్రీడిచెలితేరు

పులుఁగురాయుఁడు దెలి త మోముపక్కి

బొల్లి మోరపులుంగు త నల్లనయ్యరవాలు

తొడలేనివాననై త దోడు గరుడి

తే. వేలుపులబువ్వఁగొనుజోడు త వెన్నుపడగ

చిలువమేఠరి మే లిచ్చు త పులుఁగు గరుటి

తల్లివేసట వాపిన త దంట యనఁగ

వై సతేయసమాఖ్యలు త వఱలు సాంబ.

15

టీ. తుదచుక్కపేరిటతొయ్యలిపెనిమిటి = (తుదచుక్కపేరు = నక్ష
 త్రములలోఁగడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁడెనిమిటి.) రేవతీర
 మణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న = సల్లనిదేవరకు (కృష్ణునికి) అన్నయైనవాడు,

కలపదారి=నాగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కఠివల్పప్రోడ = నల్లని పట్టుబట్టును ధరించిననేర్పరి-సీలాంబరుఁడు, రోకలితాల్పు=ముసలాయు ఁడు, తాటిపెక్కిము మేటిబలియుఁడు=తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవం తుఁడు. జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీడి చెలితేరు=అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్కవాహనమైనవాఁడు, పులుఁగు రాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లి మోరపులుంగు. (పై యశ్లే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవుని యొక్క రవగాలు - అస్కందితగతినిబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగ ముగాఁ జోవ సాధనమైన వాహనము, తోడలేనిసైదోడు = అనూరుని కిఁదమ్ముఁడు, గరుడి(ప్ర.గరుడుఁడు), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు=వేలు పులకాహారమయిన యమృతమునపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ=విష్ణువు యొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేతరి=పాములను దినువాఁడు, మేలి చ్చుపులుఁగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ. గరుడి.), తల్లివేసటవాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమములను బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మొర శ కొడు కన భీముఁడౌ

వేగంటికొమరుఁడు శ వెన్ను నంటు

వెన్ను మచ్చదునీఁడు శ వివ్వచ్చు కవ్వడి

గెలుపు పేరుగలాఁడు శ క్రీడి యనఁగ

నర్జుననామంబు శ లగు ముత్తైరువులాఁడి

తెలివాఁక పొందామ శ రలకుఁ బంట

కఱకంతులలయేలు శ పెరుమాళ్ళడుగుబుగ్గ

జడదారిచెవియూట శ చదలువాఁక

16

తే. తాటిపెక్కిముదణితల్లి శ తాతపనఁటి

వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు ర వేల్పు తేఱు
 తెల్లు కానుపుసవతిత ర ల్లి యనఁ దనరు
 సమరతటినికి నామధే ర యములు సాంబ.

టీ. వడముడి, తెమ్మరకొడుకు = పవననందనుఁడు - అభీముఁడు
 వేగంటికొమరుఁడు = వేయికన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్రుఁడు, వెన్ను
 నంటు = కృష్ణునికిఁ బ్రయస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చదునీఁడు = వీపునందు
 మచ్చగల సరదాడు. వివ్వచ్చు (ప్ర. భీభత్సుఁడు,) కవ్వడి = (కవ + వడి)
 తెండుచేతులతో నేక కాలమున బాణములనేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు
 = "విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు. క్రీ డి = [కిరీటి. ప్రకృతి] కిరీ
 టము గలవాఁడు - ౩ అర్జునుడు. ముత్తెరువులాడి = మూఁడుమార్గములం
 దుఁ బ్రవహించునది - త్రివధగ. తెలివాఁక = తెల్లనినది, పొందామరలకుఁబం
 ట = బంగారుతామరపువ్వుల కునికిసట్టయినది, కటకంతులయేఱు = ఈశ్వ
 రుని శిరసునందు వసించునది, పెరుమాళ్ళడుగుబుగ్గ = విష్ణువుయొక్కపాద
 లందుఁ బుట్టిన నీటియూట - విష్ణుపది, జడదారిచెవియూట = బహ్మపనెడి
 మహర్షి యొక్క చెవినుండిపుట్టినది, చదలువాఁక = అకసమందుబాటునది,
 తాటిపెక్కేముదణితల్లి = తాళధ్వజుఁడుభీష్మునితల్లి, తాతపనఁటివెల్లి = బ్ర
 హ్మకమండలువునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాఁక = అకసమందుఁబాటెఱు
 నది, మిన్నేఱు [చూపైన,] వేల్పుతేఱు = [వేల్పు + ఏఱు] దేవతనది,
 తెల్లుకానుపుసవతితల్లి = కుమారస్వామికి మారుతల్లి - ౧౩ గంగానది.

సీ. వేల్పుసువారంపు ర విడిది వెన్నునిటెంకి

రతనాలవంట సం ర ద్రంబు కడలి

పుడమిముద్దయకొక ర మున్నీరు ప్రాయేఱు

మబ్బుపువ్వుల వెల్లి ర మామమామ

గట్టురాకొమరునిఁ ర గాచిననేర్పరి

యేఱులమగఁడు రే ర యింతిమామ

ముక్కంటియమ్ముల శ పొది మింటిలాయంబు
తోటదొడ్డియొనర్చు శ నీటుకాడు

తే. చందునయ లచ్చితండ్రి నా శ జలధి పరఁగు
తెల్లయేనుఁగు చొదంతి శ వేల్పుగారు
మొదటిహత్తి నా సురకరి శ పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు శ చదలుతేజ
యనఁగ నుచ్చైశ్శవముపేరు శ లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పుసువారంపువిడిది = దేవతల వంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి = విష్ణువుయొక్క వానస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములుఁ బండుచోటు, సంద్రంబు (ప్ర, సముద్రము,) కడలి, పుడమిముద్దియకోక = భూదేవికివస్త్ర రూపమైనది. మున్నీరు = (ముందు + నీరు) పురాతనమైననీరు, ప్రాయేలు = ప్రాంత + ఏలు,) ప్రాచీనమైనది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి = (మబ్బుపువ్వులు = మేఘపుష్పములు - నీళ్లు,) నీటి కునికిపట్టు, మామమామ = మామయగు విష్ణు వునకుమామ, గట్టురాకొమరునిఁగొచిననేర్పరి = (గట్టురాకొమరుడు = హిమ వంతునికొమరుఁడు - మైనాకుఁడు) మైనాకుని రక్షించిన సమర్థుడు, వీలుల మగఁడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ = రాత్రియనుకొంతకు మామ (రాత్రి చంద్రునిభార్యయనువాడుగనుకను, చంద్రుఁడుసముద్రునికిఁబుత్రుఁ డగుటచేతనురాత్రికి మామయనబడియె), ముక్కంటియమ్ములపొది = త్రినే త్రునకుండ్రపురసంహారసమయముననమ్ములపొదియైనవాడు, మింటిలాయం బుతోటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాడు = ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపు శాలగాను, చెట్లతోటగను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిననేర్పరి - స్వర్గమునఁగల యుచ్చైశ్శవ మనుగుఱ్ఱమును, కల్పవృక్షములను, గామధేనువును గన్నవాఁ డు, చందునయ = చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి = లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు - ౧౩ సముద్రము. తెల్లయేనుఁగు = తెల్లనియేనుఁగు, చొదంతి = నాలుగు

దంతములుగలది, వేల్పుగౌరు = దేవతలయేనుగు, మొదటిహత్తి = మొదటి
యేనుగు-౪ ఐరావతము, తెల్లజిక్కి = తెల్లనిగుట్టము, నిక్కువీనులమావు =
నీలుకొనియుండు చెవులుగలగుట్టము, చడలుతేజి = స్వర్ణమందలి గుట్టము-3
ఉచ్చైశ్రవము.

సీ. వేలుపుటెంకి కోర వెల దేవళము గుడి
యనగ దేవాలయా శ ఖ్యలు చెలంగు
దెఱగంటలు జన్నంపు శ దిందులు జేజేలు
తొలవేల్పుపగతురు శ పలుకుటలు
మేటులు వేల్పులు శ మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు శ నరలుగనని
పెద్ద లనగ సురా శ భిఖ్య తా విన్వోలు
వేగంటికచ్చేరి శ వేల్పు టెంకి

తే. యనగ స్వర్ణముపేళ్ళగు శ వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పు చెలు లన శ నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము శ తలపుఁమాని
క మనఁ జింతామణిసమాఖ్య శ లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి = దేవతలయొనికిపట్టు, కోవెల, దేవళము (ప్ర. దేవ
లయము,) గుడి-దేవాలయము. తెఱగంటలు = తెఱచికొనియుండు కన్నులు
గలవారు-అనిమేషులు, జన్నంపుదిందులు = యజ్ఞములయందు హవిర్భాగము
లను రినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు = పూర్వదేవులకు (అసురులకు)
విరోధులు, పలుకుటలుమేటులు = మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు.
గీర్వాణులు, వేల్పులు = వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు = ఆకాశమునఁ దిరుగు
వారు. నిద్దురలేనిప్రోడలు = నిద్రలేనినేర్పరులు. నరలుగననిపెద్దలు = ముదిమి
వలనవెండ్రుకలుమున్నగువానియందుఁగలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు-
౯, దేవతలు, విన్వోలు = ఆకాశమందుండు పట్టణము, వేగంటికచ్చేరి =

ఇంద్రునిసభ. వేల్పు టెంకి=దేవతలుండుచోటు-౩స్వర్గము. అచ్చరలు
[ప్ర. అప్పరసలు.]. వేల్పుచెలులు=దేవతాంగనలు-౨అప్పరసలు చాగర
తనము=ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కునొసఁగు
తత్నము-౨ చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొనఁగెడి శ యావు జేజేగిడ్డి

చదలుతొడుకు తెల్ల శ మొద వనంగ

నురగవిపె శృగుఁ శ దెఱగంటిమాఁకులు

పెట్టుమాఁకులు మింటి శ చెట్టు లనఁగఁ

గల్పకాఖ్యలగు వే శ గంటిగొంగలు రక్క

సులు రేయిదిమ్మరుల్ శ సుకురుసిసులు

వేల్పుచాయలు తొలి శ వేల్పులు నా దైత్య

నామంబు లగు గాలి శ గాము నెగడి

తే. కొఱవి రాలుపు బూచి సో శ కుడు పిపాసి

దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభి శ ధానము లగు

నివము వలి మం చనంగను శ హిమము దనరుఁ

బిడు గనఁగ జెల్లు నశనికీ శ బేళ్ళు సాంబ ' 19

టీ. అడిగిననొనఁగెడియావు=కోరినతోడుతనే యిచ్చునట్టియావు,
జేజే గిడ్డి=దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు=స్వర్గమందుండుగోవు, తెల్ల
మొదవు=ధవళవర్ణమైనగోవు-౪కామధేనువు. తెఱగంటిమాఁకులు=దేవత
లకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమాఁకులు=కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటి
చెట్టులు=స్వర్గమందలి వృక్షములు-౩ కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు=
ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు=[ప్ర. రాక్షసులు] రేయిదిమ్మరుల్ =

కాత్రులందుఁ దీరుగువారు, సుకురుసినులు = కుక్రవాద్యునిశిష్యులు. వేల్పు
దాయలు = దేవతలకు విరోధులు. తొలివేల్పులు = పూర్వదేవులు - ౨ రాక్ష
సులు. గాలి, గాము (ప్ర. గ్రహము), నెగడి, కొఱవిరాలుపు = కొఱవి
కట్టె త్రిప్పినది. బూచి, సోకుడు, పిపాసి (ప్ర. పిశాచము), దయ్యము
(ప్ర. దైవము) - ౧ పిశాచము. ఇవము [ప్ర. హిమము], వలి, మంచు - ౩
హిమము, పిడుగు - ౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ శ విన్ను ప్పరము నింగి
నెన్నునియడుగు విక శ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయ లా శ కనము మొగులుతెన్ను
చదలునా గగనాఖ్య శ లొదవుచుండు
బవలు పగలు నాఁగ శ దివము పేళ్ళగు రేయి
రాతిరి రేయన శ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన శ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బు శ న్నమ యనంగ

తే. నలరుఁ బూర్ణి మకు సమాస శ యమవస యనఁ
జను సమావాస్యపేరులు శ నంజ నందె
యనఁగదఁగు నంధ్య కాతవం శ బునకు నెండ
ప్రొద్దు వేంద్రం బనెడివేళ్ళు శ పొనఁగు సాంబ 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ = నక్షత్రముల మార్గము, విన్ను, ఉప్ప
రము, నింగి, వెన్నునియడుగు = విష్ణుపది, విల్వేల్పుఁదెరువు = దేవతలుపో
వునట్టిదాట, గాలితండ్రి = వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు, ఆకనము
[ప్ర. అకాశము], మొగులుతెన్ను = మేఘములమార్గము. చదలు - ౧౭ 'అకా
శము. పగలు, పవలు - ౨ దినము రేయి, రాతిరి, రే - ౩ రాత్రి - దెస = [ప్ర.
దిశ] దిక్కు [ఇది సంస్కృతసమము], కడ (ప్ర. కాష్ఠ.) - ౩ దిక్కు నెల,

చందు 2 ౨ మానము. పున్నమ ౧ పూర్ణిమ, అమాస, అమవస-౨ అమా
వాస్య. సంజ, సందె - ౨ సంద్యాకాలము. ఎండ, ప్రొడ్డు, వేండ్రము -
౩ ఆతపము.

నీ. మెఱుపులు మెఱుగులు శ మించు లనఁ దటిత్తు

లగును జుక్కలు రిక్క శ లనఁగఁ దార

లమరు జేజేతేని శ యరదము నీటిమో

పరి మబ్బు మొయి లనఁ శబరఁగు ఘనము

తెర యల తరఁగ నాఁ శ బొరయు వీచికపేర్పు

నుఱువు నుఱు గనంగఁ శ గొఱులు ఫేన

మంతస్సమాభిఖ్య శ లగును లోపల లోన

లో నన బహిర్భాగము శ లొప్పును వెలి

తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీ శ వంబు పేర్పు

వఱుచుండును జోతి తి శ త్త్వశిక దివ్య

యనఁగ మందోష్ణమునకు వె శ చ్చన యొకింత

వేడి యిసుమంతకాఁక నా శ వెలయు సాంబ. 21

టీ. మెఱుపులు, మెఱుగులు, మించులు - 3 విద్యుత్తు. చుక్కలు,
రిక్కలు [ప్ర. ఋక్షములు]- ౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము=ఇం
దుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి = నీటినిధరించునది [జలధరము]-
మబ్బు, మొయిలు-౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ [ప్ర. తరంగము.]
-౩ సముద్రపుటలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లోపల, లోన, లో
-౩ అంతర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము. జోతి [ప్ర
జ్యోతిస్సు], తిర్వశిక (ఇది ద్రావిడపదము.) దివ్య [ప్ర, దీపము]-౨ దీప
ము. వెచ్చన, ఒకింతవేడి, ఇసుమంతకాఁక-౩ కొంచెపాటియుష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవియగు

కస్తూరిరంగాఖ్యుడను శ్రీ గద్దితముగ నీ

నిస్తులదై వతవర్గును

విస్తర మొనరించినాడ శ్రీ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కగా లక్షణము లెఱింగిన కవినైన కస్తూరిరంగయ్యయను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గును విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గు సంపూర్ణము

—0—

మానవవర్గు

క. శ్రీనగజామానసలన

మానసరోహంస నిరుప శ్రీ మానవిభవధా

మా నవముగ నీ పేరిట

మానవవర్గువు రచింతు శ్రీ మానక సాంబా. 1

తా. కాంతియు క్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడు ప్రకాశం చెడికొలనికి రాయంచయైనవాడా! [పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ద్యానింపబడు వాడా!] సాటిలేనికమ్మకి నివాసమైనవాడా! ఓసాంబమూర్తి! నీకంకితముగా నేను తప్పక మాతనముగా మానవవర్గును రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాత శ పలుకులు మినుకులు

ప్రామినుకులు తొంటి శ బాస లనగ

వేదాఖ్య లగు నేల శ వేల్పులు తొలిజాతి

వారు మినుకలచదు శ పరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టు శ కలు పార్లు బావలు
నాగ బ్రాహ్మణులకు శ నామము లగు
తేలు దొరలు నేల శ యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల శ వారు రాచ

తే. వారు తేడులు రెండవ శ వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్రియాఖ్య లా శ బచ్చు బేరి
మూడవకొలం బతడు నాడె శ కాడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి శ నా దనర్చు
వైశ్యనామంబు ల్బ్రదిని శ వాస సాంబ.

3

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ౫ వేదములు. నేలవేల్పులు=పుడమికిదేవులు (భూసురులు), తొలిజాతివారు= అగ్రజన్ములు, మినుకులచదువరులు=వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్ని గట్టులు=యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు=ద్విజన్ములు, పార్లు (పాటులు)=పాటువారు, బావలు - ౭ బ్రాహ్మణులు, తేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ చాలించునేర్పరులు, వెన్నునివలబుజమునఁ గలవారు=విష్ణువుయొక్కకుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు=క్షత్రియులు, తేడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున(క్షత్రియ వంశమున)ఁ బుట్టినరాజులు - ౭ క్షత్రియులు. పచ్చు, బేరి, మూడవకొలం బతడు=మూడవవంశమున (వైశ్యకులమున)ఁబుట్టినవాడు, నాడెకాడు =నాణెముగలవాడు, చల్లనయ్యతోడబిడ్డ=విష్ణువుయొక్కతోడయందుఁబుట్టినవాడు, కోమటి ౬ వైశ్యుడు.

నీ. కలప తొల్పులు తుది శ కొలమునేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁ శ బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య శ లమ్మ కన్నది తల్లి
 యవ్వనా మాతపే శ శృమరుఁ దండ్ర
 యబ్బ కన్నయ్య నా శ యన యయ్య య పున
 జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోడు
 తోడఁబుట్టు వనంగఁ శ దోఁబుట్టు వన సోద
 రాఖ్య లా మొదటివాఁ శ డన్న పెద్ద

తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క శ యప్ప యనఁగ
 జేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు శ చెల్లె చెలియ
 లనఁగఁ దనరు గనిష్ఠ కి శ ల్లాలు రాణి
 యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య శ కగును సాంబ కి

. కలిపతాల్పులు = నాగేటినిధరించనవారు, తుదికొలమునేర్పరు
 లు = కడపటి(నాలుగవ)కులమునందుఁబుట్టిననేర్పుగలవారు, కాపులు = క్షేత్ర
 ములనురక్షించువారు, వినువాఁకతోఁబుట్టువులు = గంగనదికిపైదోడులు[శూ
 ద్రులు విష్ణుసోదమునఁబుట్టిరి యనిఁ శ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదో
 ద్భవగనుకను గంగకు శూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.] - ౪ శూద్రులు
 అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ - ౪ జనని, తండ్రీ, అబ్బ, కన్నయ్య (కన్న + అ
 య్య), నాయన, అయ్య = పూజ్యుఁడు, అప్ప - ౯ జనకుఁడు. తమ్ముఁడు. అను
 గు, తోడుతోడఁబుట్టువు. తోఁబుట్టువు - ౫ సోదరుఁడు(చిన్నవాఁడు. మొదటి
 వాఁడు = మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద - ౩ పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁ
 డు) అప్ప. అక్క - ౨ జేష్ఠభగిని. చెల్లె, చెలియలు, ౨ కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు
 (ఇల్లు + అలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము - ౪ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ము తైదు వనఁ బురంద్ర
 కగుఁ దోడిగోడ లే శరా లనంగఁ

బతిసోదరునిభార్య శ ప రఁగుఁ గూతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి శ కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు శ కొడుకు పట్టియనంగఁ
బుత్తుఁ డౌ బిడ బిడ్డ శ పూప పాప
కుట్ట చిఱుత కందు శ కూన నిసువు పాల
బుడత నా శిశునామశములు దనర్చు

తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల శ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య శ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుఁకడు ముదిసినశవాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే శ శ్చోదవు సాంబ 4

టీ, అయిదువరాలు(ఐదువ+అలు-తేఫాగమము)-రూ. ఐదువరాలు,
ముత్తైదువ-౨వృద్ధసుమంగలి- కోడికోడలు, ఏరాలు-౨ అన్నదమ్ముల
భార్యలు కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత-౩ పుత్రిక, కొమరుఁడు, బుడుకడు,
కొడుకు, పట్టి-౪ పుత్త్రుడు. బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుట్ట, చిఱుత, కందు,
కూన, నిసువు-రూ, నిసుఁగు-పా. నిసువు, పాలబుడత=చంటిబిడ్డ- ౧౨
శిశువు, గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు(ముద్ద+అలు), బేల, ముగుద(ప్ర.ముగ్ధ)
-౫ ముగ్ధ (ప్రాయమువచ్చినయాడు(ది.) ముదిమివాఁడు, ముదుకఁడు, ముది
సినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి-౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు శ చిన్న పడుచు చోట
పసివాఁ డనెడిపేళ్ళు శ బాలున కగు
జతురుపే శ్చగు దిట్ట శ జాణ ధంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేరర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి శ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు శ సంగడిఁడు

చెలి నే స్తి యనఁ జను శ స్నేహితునకు జెల్పి
నంటు మాలిమి పొంద శ నంగ మైత్రి

తే, కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ శ గిఱక గుఱ్ఱ
పోట్టి యన వామవాఖ్యతా శ గట్టివాయి
తాఁగ జంత గయాళియు శ నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి శ దూర సాంబ.

5

టీ. పిన్న, కొండికవాడు = చిన్నవాడు చిన్న, పడుచు, చోట-రూ, చోట, పసివాడు-2 బాబుడు, దిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరవరి (వెరవు + అరి) = ఉపాయముగలవాడు (మత్వర్థీయకతద్దితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రాడుడు.) నేర్పరి (నేర్పు + అరి - మత్వర్థీయకతద్దితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రాడుడు.) నేర్పరి (నేర్పు + అరి + మత్వర్థీయకతద్దితాంతము) = సామర్థ్యముగలవాడు-3 సమర్థుడు - చెలికాడు, సంగతి = సంగతము (స్నేహము) గలవాడు చెలిమరి = (చెలిమి + అరి.) చెలిమిగలవాడు, గాదిలి, సకియ (ప్ర. నఖి), సంగడికాడు - సంగడిడు - (పెరెంటికి సంగడికలవాడు అని యర్థము.) చెలి, నే స్తి = నే స్తముగలవాడు (నే స్తము + ఇ - మత్వర్థీయకతద్దితాంతము.) - 4 స్నేహితుడు, చెల్మి-రూ. చెలిమి, నంటు, మాలిమి - రూ. మార్మి, పొందు - 5 స్నేహితము, కుఱుచ, టింగణ - రూ. టింగణా, గిడ్డ, గిఱక, గుఱ్ఱ, పొట్టి - 6 కుఱుచవాడు. గట్టివాయి = పెద్దగొంతుగలది, తాఁగ, జంత, గయాళి - రూ. గయాళి = అలక్ష్మము సేయునది - 7 ధూర్తురాలు.

నీ. కబ్బపునేతరి శ కయి కై సరుడు మాట
లల్లువాఁ డనుపేళ్ళు శ చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ శ బట్టు క్రిక్క-లనంగ
వందుల కగుఁ బడ శ వాళ్ళు వేగు
వారు వేగరు లనఁ శ జారులుపే శ్శొప్పు
బోయీలు బెస్తలు శ మోవరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు శ సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహ శ కునకుఁ దనరుఁ

తే. గట్టికలు పణిహారులు శ కట్టిక లనఁగ
వేత్తసాణుల కగు బోయ శ వేటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరా శ తాఖ్య లెనఁగు
నన్నగళ పేడి యన వండుఁ శ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బిపునేతరి=గంధములను రచించువాఁడు, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు=పడము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు-౪ కవి. బట్టులు, చదువరులు (చదువు+అరులు)=చదువుగరివారు, బట్లు, క్రిక్కలు-౪ స్తుతి పాఠకులు, పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగడులు-౩ వారులు-(మాటువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటి సంగతులనుఁ దమరాజునకుఁ దెలుపువారు.) బోయీలు, బెత్తులు, మోపరులు-౩ పల్లకులు మొదలగు వానిని మోయువారు. సాహిణి, సాని, రౌతు-౩ గుట్టుపురౌతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కట్టికలు-౩ బెత్తముదాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలురు మున్నగువారలు. బోయ, వేటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి-అడవులందు సంచరించువాఁడు-౩ కిరాతులు. అన్నగళ పేడి-౨ నపుంసకుఁడు.

నీ. జాలరి వలతేఁడు శ మీలవేటరి యనఁ
దగు ధీవరునిపేళ్ళు శ తడుపుదాల్పు
వడు గొంటిజం దెము శ వాఁడు బమ్మాచారి
యన బ్రహ్మచారిపే శ శృమరు గేస్తు
మనికీతేఁ డింటివాఁ శ డన గృహస్థునకగు
నడవికాఁపు తకుసి శ జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వా శ న శ్రుస్తుపకు నొంటి
కాఁడు గోణముదారి శ బోడ బీద

తే. కావులుగలాడు సన్నాసి శ నా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిము శ త్తయిదు వనఁగ
జక్కి ననఁ బేరఁటాలన శ జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్న శ రక్ష సాంబ. 7

టీ. జాలరి = (జాలము + అరి) జాలముగలవాడు, వలతేడు = వలకుఁ
బ్రభువు, మీలవేటరి = చేపలను వేటాడువాడు - 3 చెంబడివాడు. తడుపు
దాలుపు = కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.),
ఒంటి జందెముగాడు = ఒక్కజందెము వేసికొనువాడు. బమ్మచారి - 4
బ్రహ్మచర్యము పూనినవాడు, గేస్తు (ప్ర. గృహస్తు.), మనికితేడు =
ఇంటియజమానుడు, ఇంటివాడు = ఇల్లుగలవాడు - 3 పెండ్లియైనవాడు.
అడవికాపు = అడవియందు వసించువాడు, తపసి (ప్ర. తపస్వి.) = తపస్సు
చేయువాడు, జడలదారి = జడలనుదాల్చినవాడు - 3 వానప్రస్థుడు. ఒంటి
కాడు = ఏకాకి, గోఱముదారి = గోచిపెట్టుకొన్నవాడు, బోడ, బీడ, కాపులు
గలాడు = కాషాయవస్త్రముదాల్చినవాడు, సన్నాసి - 5 సన్నాస్యసి, ముగితి
ము త్తయిదువ = ముక్తి నొందిన ముత్తయిదువ, జక్కిని, పేరంటాలు - 3
మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగళి.

సీ. మూకాఖ్యలగు మూవ శ మూఁగ మూఁగి యనంగఁ
గ్రుడ్డి చీ కన నంధ శ కునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము శ వయసు జవ్వన మన
యావనాభిఖ్య లౌ శ నందగాడు
వగకాఁ డమరువాడు శ వన్నె కాఁ డమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁ డనఁ సొగ శ సైనవాడు
నీటుకాఁ డనఁగ రా శ ణించు శృంగారికి
గోవాళ్ళు బొజుఁగు నాఁ శ గోడకాఁడు

తే. వెచ్చకాఁడు ననువుకాఁడు శ వేడ్కకాఁడు
 లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బ శల్లవుఁడు దనరు
 సోయగంబు చక్కఁదనంబు శ సొబగురూపు
 నాఁగ సౌందర్యమునకు శ జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి-౩ నోరులేనివాఁడు. (గ్రుడ్డి, చీకు-౨
 కన్నులులేనివాఁడు, పరువము, ప్రాయము-రూ. పాయము, వయసు (ఇదిసం
 స్కృతసమమని తోచెడి). జవ్వనము (ప్ర.యౌవనము)-౯ ప్రాయము, అం
 దగాఁడు=అందముగలవాడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు ఎమ్మెకాఁడు
 బెనుకాఁడు=హోషుకలవాఁడు, సొగ్గసెనవాఁడు, నీటుకాఁడు-౭ సొగ
 సు చేసికొన్నవాఁడు, గోవాళ్ళు, బొజ్జగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అ
 ప్పిచ్చువాఁడు, ననువుకాఁడు=ప్రేమగలవాడు, వేడ్కకాఁడు=తమాషాలు
 గలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు-౮ విటపురుషుఁడు, సోయగము, చక్కఁ
 దనము, సొబగు, రూపు-౪ సౌందర్యము.

నీ. గట్టిమనసువాఁడు శ గడుసరి యుక్కరి
 దిటవరి దిట్టన శ ధీరున కగుఁ
 గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు శ కూళ పెంకె బికారి
 ముడికాఁడు చిలుమువాల్ శ మోటు లుచ్చ
 డెడిపోతు గరాను శ మొండికట్టె తులువ
 కై లాటకాఁడు ట శ క్కరి పిసాళి
 టకటొంకు టాటొట్టు శ తవళి దబ్బిలి దూబ
 గడును కల్లరి దోస శ కారి చెనఁటి

తే. పాలనుఁడు లండి పిక్కరి శ పలుప బెడుగు
 బేరజ మనంగ ధూర్తుని శ పేరు లమరుఁ

బగలు మార్తూరు పగతురు శ పవతు లనఁగ
నహితులకు నామధేయము శ లమరు సాంబ.

టీ. గట్టిమనసువాడు, గడుసరి. (గడుసు+ఆరి), ఉక్కరి (ఉక్కు+ఆరి), దిటవరి (దిటవు+ఆరి), పైమూడుపదములకు "బలిమిగలవాడు" అని యర్థము, దిట్ల-౫ ధీరుడు, కుచ్చితుడు (ప్ర. కుత్సితుడు), అడిగొట్టు, కూశ, పెంకె, బికారి, ముడికాడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్చ, చెండి పోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాడు (కైలాటము+కాడు) = మాయోపాయము గలవాడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాడు, పిసాళి. టకటొంకు, టాటోటు-రూ. తాటోటు, తవళి-రూ. తవళి, దబ్బిళి. దూబ, గడుసు, కల్లరి = బొంకులాడువాడు, దోసకారి = పాపకార్యము లొనర్చువాడు. చెనఁటి. పాలసుడు. లండి, పిక్కరి = పిక్కబలముగలవాడు. పలువ, చెడుగు, బేరజము-౩ ౩ ధూర్తుడు. పగలు, మార్తూరు, పగతురు, పవతురు-౪ శత్రువులు.

సీ. పెరివారు కడవారు శ వింతవా రెడవారు
లోతివా రన నన్య శ లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు శ చుట్టముతో విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు శ బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు శ కుంటెనకాఁ డనఁ
దాసికాఁ డనఁ బేరు శ దనరుచుండు
విటమాత బయకాఁడు శ వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ శ పాటకుఁ డన

తే. గాయకున కగుఁ దిక్క వెం గలి వెడంగు
వెకలి వీటిఁడి వెంబర శ విత్తు వెట్టి
వేఁదు అనఁగ నవస్మారి శ వెలయు జెవిటి
విననివాఁ డన బధిరాఖ్య శ లొనరు సాంబ.

టీ. వెఱవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాతివారు- ౫ పొరుగు
వారు, చుట్టలు (చుట్టములు + లు - మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చుట్టము + లు -
మువర్ణలోపము, తత్సూర్వప్రహస్వమునకు దీర్ఘము), చుట్టములు, విందులు,
బందుగులు (ప్ర. బంధువు.) - ౫ బంధువులు, కూర్చువాడు = వీటిని దెచ్చి ఇచ్చు
వాడు, ఎడకాడు, కుంటెనకాడు, తాపికాడు - ౪ విటునిదూత, బయకాడు,
వీతకాడు - ౨ వీతెవాయించువాడు, గాణపాటకుడు - ౨ గానముచేయువాడు
తిక్క, వెంగలి, వెదంగు, వెకలి, వీటిడి, వెంబరవిత్తు, వెట్టి, వేడులు - ౮ మఱుపు
గలవాడు (అపస్మారి), చెవిటి, విననివాడు - ౨ చెవులు వినబడనివాడు.

సీ. ఎకిమీడు పాదుసా శయేలిక మన్నీడు

సా హేబు రాయడు సామి పబువు

జియ్య తుపాసి వ శ జీరుండు రాయలు

దునెదారి రాతేడు శ దొర యొడయడు

నేడనవర్తిలు శ నృపువేళ్ళు పడవాలు

దళవాయి దళాయి శ దణియనంగ

దగు దళకర్తకు శ దగువాడు పెరవరి

తీర్పరి కార్చారి శ దిట్ట యనంగ

తే. గార్యకర్తకు శెలగు బ్రెగ్గడ నిజోగి

ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రీ శ పేర్లు వెలయు

బంగునకు లేవ జాలని శ వాడు పుట్టు

మొండి పిచ్చుకుం టను పేళ్ళు శ పొనగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానిపదము) - రూ. పాదుసాహి,
ఏలిక, మన్నీడు - పా. మన్నియ, రూ. మన్నియడు, మన్నెడు, మన్నె, సా హే
బు (ఇది హిందూస్థానిపదము), రాయడు, సామి (ప్ర. స్వామి), పబువు (ప్ర.

(ప్రభువు), జియ్య, తుపాసి, వజీరుడు (ఇది హిందూస్థానిపదము.), రాయలు, దునెదారి-రూ. దునెదారి, రా, టేడు, దొర, ఓడయడు, నేడు-౨౭ రాజు, పడవాలు, దళవాయి, దళాయి, దణి-౪ సేనానాయకుడు, తగువాడు, వెరవరి (వెరవు + అరి) = ఉపాయముగలవాడు, తీర్పరి (తీర్పు + అరి) = దిద్దుబాటుగలవాడు కార్పరి, దిట్ట-౫ కార్యములను జక్కగా జేయువాడు, ప్రెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర. వియోగి) = ఉత్తరువు చేయువాడు, ప్రెగడ, మంతిరి-౪ మంత్రి, లేవజాలనివాడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు-రూ. పిచ్చుకకుంటు-౭ పంగవు-ఈచబోయినక్కావాడు.

సీ. ఎడకాడు కొల్లగాఁడెడత్రోవకాపరి

గడిదొంగ దోపుదుకాడు నాచు

గజముచ్చు చేవాడికాడు జాజరకాడు

మచ్చరి మునిముచ్చరి మాయదారి

తెరువాటుకాడు కరైతెరదొంగ దొరకోలు

సన్నాసి వడికాడు కన్నగాడు

రేడిమ్మరీడు మురల్లి యవివ్వు లోవాడి

కాడు తెక్కలీకాడు కల్లరీడు

తే. తవలి మోసరి యనఁ జెల్లు కదస్కరునకుఁ

దొత్తు సాకుడు బోనము కకతై దాది

విలువరమ్ముడు విరపు డిల్లరబిడ్డ యనఁగ

దాసికానామ ధేయముల్ కదనరు సాంబ.

12

టీ. ఎడకాడు, కొల్లగాడు = కొల్లచేయువాడు, ఎడత్రోవకాపరి = విరజనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాడు, గడిదొంగ = ఒకవేటింగినదొంగ దోపుదుకాడు - రూ. దోపిడిగాడు = పరులసొమ్ము దోచువాడు, నాచు, గజముచ్చు = పెద్దదొంగఁ చేవాడికాడు = చేతిపదును గలవాడు.

జాజరకాఁడు-రూ. జజ్జరకాఁడు=వంచనసేయువాఁడు, మచ్చరి(ప్ర.మత్సరి)⁹
 కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు-చూచుచుండఁగ నేమార్చి
 కొట్టుకొనిపోవువాఁడు, మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=
 దారినడ్డగించువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బనిచేయుదొంగ, దొరకోలు
 సన్నాసి=నమ్మించిమోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ, వడికాఁడు=చేతిచుటుకుఁ
 డనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నమువేయువాఁడు, రేడిమ్మరీఁడు=
 రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనములముడులను విప్పు
 వాఁడు, తోవాఁడు=మనసునఁగరినత్వముగలవాఁడు, తెక్కలికాఁడు=దొంగ
 తనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్య
 యము,)=బొంకులాడువాఁడు, తవళి, మోసరి, (మోసము+అరి)=మోస
 ము గలవాఁడు-అర దొంగ. తొత్తు, సాకుడు, బోనముకత్తె=(వంటచేయు
 నది), దాది (ప్ర. దాత్రి.), పిలువరమ్ముఁడు=కూలికి బనిచేయునది), వర
 వుఁడు, ఇల్ బిడ్డ-ర దాసి-పనికత్తె.

నీ. పడవుఁజూన గడించురపడఁతి మేల్దాపరి

బోగవుఁజేడియ ర పొత్తుటాలు

వేడుకచెలి లంజెరవెలయాలు రోచెల్వ

వెల్లాటకత్తె నా ర వేస్య వెలయు

గూర్చియిచ్చుమిటారి రకుండునకత్తియ

తాపికత్తె యనంగఁ రదనరుదూతి

నాగవాసం బనరనామ మా వేశ్యల

మేళంబునకుఁ గొమరాలు కొమి రె

తే. చామ జవరాలు కొమరితరజవ్వనియన

సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివెరనుదియుఁ బ్రోడ

యనంగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచెరల్లినది ముసలి

మిండకో రన లోలాఖ్యరమెఱయు సాంబ.

టీ. పడవుఁజాన (పడవు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టిస్త్రీ, గడించుపడఁతి=ధనమునుగూర్చుకొంత, మేల్దాపరి=వలపుఁజూపనిది-లాభముఁదాఁచునది, బోగపుఁజేడియ (బోగము+చేడియ)=సుఖానుభవమునకై నట్టి మగువ, పొత్తుటాలు(పొత్తు+ఆలు)=అనురాగముఁజూపు పెండ్లము, వేడుక చెలి=సంతోషము గలిగించునుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+ఆలు)=విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రోచెల్వ=డబ్బునకువచ్చుభార్య, వెల్లాటక త్తి-రూ. పెల్లాటక తై=మిగులనాట్యము చేయునట్టిది-౧౧ వేశ్య. కూర్చియిచ్చుమిటారి=విటునిజేర్చునది, కుంటెనక త్తియ, తాపిక తై-౩దూతిక. నాగవాసము-౧ వేశ్యలనమూహము, కొమరాలు, కొమిరె=పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరిత-రూ. కొమరిత, కొమార్త, జవ్వని (జవ్వనము+ఇ)=యౌవనముగలది-౮. ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివై సుది ప్రోడ (ప్ర. ప్రోడ)-౨ప్రోడాంగన-౩యేండ్లకు హెచ్చుతక్కువవయసు గలది. వయసుచెల్లినది. ముసలి, మిండకోర-రూ. మిండలకోర-౩ను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్న నారకన్యక కగుఁ బేరు

లాసగలది అంకురలాడి చెడిపె

వెలిచొరవరి యనర వెలయు జారిణి పేళ్ళు

మెయి మెయి యొడలు నెరమ్మేను మేను
బొంది మే మై యనరబొనఁగు దేహమునకు

నెఱకలు వెండ్రుకలోనెఱు లనంగఁ

గేశసమాఖ్య లౌఠగేశబంధము పేళ్ళు

కీల్కుడి క్రొమ్ముడిరకీలుగంటు

తే. నూనెముడి పెన్నుగం టనరనొసరు శిఖకు

జాట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁజూచు కురులు

ముంగురులు కూడలు లనంగరబొనగుచుండు

గుంతలములకు జేతదై త్య శ కూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె-౨ కన్యక. అనగలది = ఇతరులపైయాశగలది, అంకులాడి, చెడిపె, వెలిచొరవరి = బయటిరుచిగన్నది-౪ జారిణిప్తీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, బొంది, మే, మై-౫ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు-౩ కేశములు, కీట్టుడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త + ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౪ కేశబంధము-జొలుగముడిచినవెండ్రుకల దూసుముడి, జుట్టు, సిగ. సిక-౩ శిఖ-జుట్టుముడి, చుంచుకుడులు, ముంగురులు (మున్ను + కురులు) = ముందటి వెండ్రుకలు, కూడలు-౩ చూర్ణకుంతలములు-పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూలశ్రొవ్వెద తుఱు మనఁ

గబరి యా కక గనుర క న్ననంగ

నేత్రాఖ్యలగు నొసల్ నన్నొసల్ నుదురు నె

న్నదు రస నిటలాఖ్య శ లొదవుఁ జూడ్కి

పారువ దిష్టి చూరపన వీక్షణము లొప్పు

వీసులు చెవులును శ జూనుగులును

నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ శ కౌను లేగౌను నె

న్నడుము నదు మనంగరనడరు మధ్య

తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ శ దనరు నాభి

మూతి మోర మొకము మోముశ్రమొగ మనంగ

వదనము దనర్చు వా నోరుశ్రవాయి యనఁగ

ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురుశ్రమూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, శ్రొవ్వెద (క్రొత్త + వెద), తుఱుము-౪ ప్రిలకొప్పు. కన్, కను, కన్ను-౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-౪ ఫాలము. చూడ్కి, రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.),

దిష్టి (తెలుఁగున ప కారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.), చూపు-౨
వీక్షించుట-దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు-౩ శ్రోత్రములు.
గొను, లేగొను (లేత+కొను), నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము-౪
మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు-౨నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము,
మొగము (ఈ ౩ ను ముఖశబ్దభవములు)-౨ వదనము. వా, నోరు, వాయి-
౩ వదనగుహ (నోరు).

నీ. పలు పల్లు పండులుశపండ్లన రదము లొఁ
జెంప దవుడ చెక్కు శ చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తితల యన శిర మొప్పు
ముకు ము క్కనంగ నాశిశ చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన శ భూనామ మమరు మీ
సలు మీనము లనంగ శ శ్మశ్రువలరు
సధరము కెమ్మోవి శ పెదవి వాలెఱ మోవి
యన నొవ్వు మగు నెదరయక్కు తొమ్ము

తే. నడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్టశకడపు బొజ్జ
బొట్ట డొక్కన నుదరంబు శ పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కైకయి చేయి కెంతగే లనంగఁ
బంచశాఖకు నామముల్ శకరఁగు సాంబ.

16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు-౪ దంతములు. చెంప. రూ.
చెంక, దవుడ. రూ. దొడ, చెక్కు, చెక్కిలి-౪ కపోలము. నెత్తి, తల-౨ శిరస్సు.
ముకు, ముక్కు- ౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ- ౨ భూరేఖ, మీసలు
(మీసము+లు-మువర్ణలోపము.), మీసములు. రూ. మీసాలు- ౩ శ్మశ్రు
వులు. అదరము (ప్ర. అధరము), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి

వాతెట=(వాయి+తెట) నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోని-౫ ఓష్ఠము.
ఎద, అక్కు, తొమ్ము, ఎడఁద-౪ హృదయము, పొట్ట, కడుపు, దొట్ట, బొజ్జ,
దొక్క-౫ ఉదరము. కెలు (నిత్యైకవచనాంతము.) కై, కయి, చేయి, రూ,
చెయ్యి, చెయి, చే, కెంగేలు (కెంపు+కేలు)-౮ కరము.

సీ. అటచెయ్యి లోచెయి శ యనఁ గరతల మొప్పుఁ

బెడచెయ్యి మీఁజెయి శ వెనుకచెయ్యి

యనఁదగుఁ జరమశరయంబు జేల్ వ్రే లన

నంగుళి యగుఁ జరశ్రమాంగమునకు

వెన్ను వెనుకమేను శ వీఁపున వర్తిల్లు

గద్దవ గడ్డము శ గౌద యనఁగఁ

జిలుకనామంబు రాశిల్లుఁగడవసంబు

చట్ట తో లనఁ గళా శ సంబు నాఁగఁ

తే. జర్మమమరు యోఁకాళ్ళన శ జానువు లగుఁ

చిక్కచిఱుదొడ యన జంఘ శ పేళ్ళుదనరుఁ

గురు వుతొడ యన నూరువు శ వఱలు ముడ్డి

పిఱుఁదు తుం టన జఘనంబుశ పేళ్ళు సాంబ.

17

టీ. అటచెయ్యి, లోచెయి-౨ చేతిలోభాగము, పెడచెయ్యి, మీజెయి
(మీదు+చెయి), వెనుకచెయ్యి=చేతి వెనుకటి భాగము-౩ చేతి వెనుకటి
భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు-౩ చేతి వెనుకటి
భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨ అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు-౩ పృష్ఠము,
గద్దవ, గౌద, రూ. గవుద-౩ గడ్డము. కడవసంబు, చట్ట, తోలు, కళాసము-
౪ చర్మము. మోకాళ్లు-౧ జానువు. పిక్క, చిఱుదొడ=చిన్నతొడ-౨
పిక్క, కుఱువు, తొడ-౨ ఊరువు, ముడ్డి, రూ. మూడి, పిఱుదు, తుండి=
౩ కటిభాగము.

నీ, పునుక పుణియ పుచ్చె ర యన గపాలం బొప్పు
 బుజము మూఁ వన జెల్లు ర భుజముపేళు
 బట్ట నలువ కోక ర పుట్టంబు గింటెంబు
 చీర నా వననంబు ర చెలఁగు నటుత
 గొంతు కుత్తుక యట్టు ర కొలిమి మెడ యనంగ
 గళమున కగుఁ బిడికి లన ముష్టి
 కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర ర యన నంజలికి దోయి
 లన హస్తమునకు మూ ర రనఁగ బొనఁగు

తే. బార యనఁగను వ్యామ్యాఖ్య ర కరఁగు జేన
 దుత్త యనఁ దాలమాన కొప్పు ర బెత్తయనఁగ
 నంగులాభిఖ్య యగు నంజరహజ్జ యడుగు
 నాఁగ బాదాఖ్య లగు లోకరనాఁథ సాంబ. 13

టీ. పునుక. కూ. పున్క, పుణియ. రూ. పుటె, పుచ్చె- ౩ కపా
 అము, బుజము, మూఁపు-౨ బాహువు. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము
 చీరె-౨ వస్త్రము, అటుత, గొంతు, కుత్తుక, అట్టు, కొలిమి, మెడ-౨ కంఠము.
 పిడికిలి-ముష్టి, చేర-౧ ప్రసృతి (చాచిన వ్రేళ్ళు గలయఱచెయి). దోయిలి, రూ.
 దోసిలి-౨ అంజలి. మూర-౧ హస్తము (మోచెయ్యి మొదలు వ్రేళ్ళ కొనవఱ
 కుండుభాగము.) బార-౧ వ్యామము (రెండు చేతులు చాచిన డుమనుండు నందు),
 జేన, దుత్త-౨ తాలము చాచిన బొటన వ్రేలి కొనకు చిటికిన వ్రేలికిని నడుమ
 నుండు నందు). బెత్త-౧ అంగుళము, అంజ, హజ్జరూ, అడుగు- అజ్జ
 ౩ సాదము.

నీ. చగులు గుబ్బలు చండ్లురచాచులు పాలిండ్లు
 చన్ను లనంగఁ గురచంబు లమరు

నారు నూఁగూ రన శ నలరు రోమావళి

పాపలఁగనుతావు శ పత్తబుయ్య

మరిసిల్లు దు బ్బన శ మదనమందిర మొప్పుఁ

బిల్ల లఁ గలిగించువేరు చుల్లి

బుల్ల బెల్ల మనంగఁ శ బొసఁగు కేఫము గాఁడు

గుద్ద పిట్ట యనంగ శ గుదము దనరుఁ

తే. బైట పయ్యట బయ్యెద శ పయ్యట చెఱుఁగు

నాఁగఁ జేలాంచలాభిధా శ సంబు చెలఁగుఁ

గలువడము చందువా మేలుకట్ట నంగ

నతిశయిల్లు వితానాహ్వాయములు సాంబ.

19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చండ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౨ స్తనములు. ఆరు, నూఁగూరు-౩ నాభిక్రిందిరోమరేఖ. పాపలఁగనుతావు=బిడ్డలను గనునట్టితావు, పత్త, బుయ్య, మరునిల్లు, దుబ్బ-౪ మనమధాగారము (ప్రీతింగము) పిల్లలఁ గలిగించువేరు=బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది, చుల్లి, రూ. చుల్ల. బుల్ల, బెల్లము-౫ పులింగము. గాఁడు, గుద్ద, పిట్ట-౬ అపానస్థానము. పైట, పయ్యట, పయ్యెద, రూ. పయ్యడ, పయ్యట, చెఱుఁగు-౭ చీరకొంగు. కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు-౮ వితానము (వివాహోదయందుఁ బందిటికిఁజేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మయు శ గ్గలి నవలా చాన

కన్న బిత్తరి గోతి శ కలికి మగువ

జవరాలు చేడియ శ జవ్వని తొయ్యలి

నాతి పైదలి యెల శ నాగ తేమ

నకియ జక్కవచంటి శ చామ చిల్లలకొల్లి

గుబ్బెత ప్రోయాలు శ కొమ్మ పడఁతి

పోలఁతి ముద్దయ ననఁబోడి యింతి మిటారి

నెలఁతుక వాల్లంటి శ నెలఁత తెఱవ

తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి శ యతివ నెలఁది

చెలియ సకి బోటి కొమరిత శ చిగురుబోడి

ముగుద వగలాఁడి సింగారి శ ముదిత యువిద

గరిత యన భామినీసమా శ ఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ = ముద్దులు గులుకునది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె బిత్తరి, గోతి, కలికి, మగువ, జవరాలు చేడియ, జవ్వని, తొయ్యలి, నాతి, పైదల, ఎలనాగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి = చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొం దొంటిఁగదిసియుండు స్తనములుగలది, చామ, చిలకలకొలికి = చిలుకలకొలు కులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులుగలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి, ముద్దయ, ననబోడి = పుష్పముంబోలు మేనుగలది ఇంతి, మిటారి = మిటారముగలది, నెలఁతుక, వాల్లంటి = నిడుపుకన్నులుగలది, నెలఁత, తెఱ, అన్నులతకూన = లేత తిఁగెను బోలినది, ఒయ్యారి = ఒయ్యారముగలది, అతివ, వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ, సకి (ప్ర సఖి), బోటి, కొమరిత, చిగురుబోడి = ఇగురువంటి మేనుగలది, ముగుద, వగలాఁడి = వగులుగలది, సింగారి = సొగసుగలది, ముదిత, ఉవిద. గరిత-౫౪ శ్రీ.

సీ. ఆనవాలును వులు శ గంగమచ్చము గుఱు

తడియాల మన లాంఛ శ నాఖ్య లొదవు

జడితి గొబ్బున వేగ శ నరగు గ్రక్కున వడి

వేగిర మనఁ దగు శ వేగమునకు

మరియాద గడి మేర శ నరు దెల్లకర యసఁ

బఱఁగు మర్యాదకు శ వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర శ మరిది నివ్వెట యబ్ర
 మచ్చెరు వన నద్భు శ తాఖ్య లమరుఁ
 తే. బరఁగు కదలిక పరువన శ మెఱయు ధావ
 నమ్మునకు వేడెమొనరించె శ గ్రమ్మె బొదివెఁ
 జుట్టుకొనె నావరించె నా శ నిట్టినుడులు
 వేవ్వనంబున కమరు స శ ర్వేశ సాంబ. 22

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫
 చిహ్నము జడితి (ప్ర. యడితి), గొబ్బునఁ, వేగ, సరగు, గ్రక్కునఁ
 వడి, వేగిరము - ౭ శీఘ్రము. మరియుద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర
 -౬ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెట(నిం
 దు+వెట), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౬ ఆశ్చర్యము.
 పరుగు, కదలిక, పరువు-౭ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, బొదివె,
 చుట్టుకొనె, అవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు శ బోన మోరెము పసా
 దము వంటకము పన శ దనము బాతు
 సాద మోగిర మన శ జరుగు నన్నముపేళ్ళు
 కుడిచె బోనేసె సా శ వడియె నమఱె
 నారోగిణ మొనర్చె శ నారగించె మెసవెఁ
 దినె మెక్కొ నన భుక్తి శ గొనుట కలరుఁ
 బనులు చెయ్యులు నేత లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
 గనలు మోడి యలుక శ కినుక కిన్క

తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ శ నాన సిగ్గు
 బొనుకు పుయిలోట సిబ్బితి శ పుచ్చటి కనఁ

బరగు వ్రీడాఖ్య యోల నె వంబు సా క

నంగ వ్యాజం బమరు జగ శ్ న్నాథ సాంబ

22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, చనదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.) ఓగిరము - ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోసేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెనవె, తినె, మెక్కె - ౧౦ భోజనము చేసెను. పన్నులు, చెయ్యులు, చేతలు - ౩ కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక. కినుక, కిన్క - ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయివోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడిక - ౮ సిగ్గు, ఓల, నెపము (ప్ర. నిభము.), సాకు - మిష.

నీ. పానుపు తలిమంబు శ్ వఱుపు లేపన మెత్త

సెజ్జ యనంగ శయ్య శ్ చెలగుచుండు

బన్నుండె దెన్నుండె శ్ బండుకొనె బరుండె

బవ్వళించెను బండె శ్ బడక నేసె

నత్తమిల్లెననంగ శ్ నలరారు శయనించె

ననుటకు నిద్దుర శ్ గొనియె గుఱక

గొనియె నిద్దురవోయె శ్ గూర్కిడె నన నిద్ర

తున కొప్పు లేచ మే శ్ లొనియె మెలకు

తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన. శ్ మమరు వేడ్క

యెలమి వేడుక సంతోన శ్ ముంపు ముదము

సంతనము సొంపు మే లరు శ్ నం బనంగ

బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ శ్ త్పాల సాంబ. 23

టీ. పానుపు. తూ. పొన్ను, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, పెజ్జ (ప్ర. శయ్య.) - ౬ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పందెను. పడకవేసెను, అత్తమిలెను - ౮ శయనించె. నిద్దురగొనియె, గుఱకగొనియె. నిద్దురవోయె, కూర్కిడెను - ౯ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కొనియె, మెఱుకువయె - ౧౦ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోషము, ఇంపు, నుదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరు నంబు - ౧౧ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె నర ప్పననేసె మందలిం
చెను విన్నవించె జెర ప్పె నన నొడివె
నాడె బల్కె వచించె ర నన భావణము నేసె
ననుట కౌ వీనిచ్చె ర నాలకించె
వినె జెవియొగ్గెను ర వినియె నాలించె వా
శ్రుతమయ్యె ననుట కౌ ర జాలుక చౌక
యులక యెల్లిద మన ర నొనరు లఘుత పేళ్ళు
పులకలొత్తెను గగు ర రొప్పడిచె గగురు

తే. పాతె గరుపాతె మైమోజుర పర్వె ననగఁ
దగును రోమాంచనామనులే ర నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు ర నడిమిదిన్నె
దీవి యాన ద్వీప మగుఁ బర ర దేవ సాంబ. 24

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పననేసె (ప్ర.) అర్పణ నేసెను) మందలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను - ౧౧ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవి యొగ్గె. వినియె, ఆలించె - ౧౨ వినెను. చులుకు. రూ. చుల్క, చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము - ౧౩ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగురొప్పడిచె. రూ. గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాతె. గరుపాతె మైమోజు

పర్వె- ౭ రోమాంచము గలిగెను. నగవు, నగు, నవు- ౪ హానము. నడి
మిడిన్నె, దీవి- ౨ ద్వీపము.

సీ. జోత చాగిలి? కొల్చు ర జోహారు గిడిగిడి

మోడువు చేకూర్పు ర మ్రొక్కు మొగువు

చిన్నిపూ చేమోడ్పు ర జేజె వెన్నెల చెంగ

నాలు గొబ్బులు పెంక ర నాలు నేరె

డల్లుల్ సలా మన ర నమరు దండము పేళ్ళు

పళ్ళెము కంచము ర పళ్ళెరంబు

తెలె హరివాణంబు ర తలియ తట్టి యనంగ

భాజనం బగు గిన్నె ర బటుది కోర

తే. డబ్బుర యనంగఁ జవక మా ర దప్పి దూప

దప్పి దగ నీరువ ట్టన ర దాహ మమరుఁ

జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ర తేగ మీగి

యనంగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ర లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్చు, జోహారు. రూ. జోహారువు- జోహారు- జోహారువు, గిడిగిడి, మోడువు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు మ్రొక్కు, మొగువు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు. గొబ్బులు, పెంకనాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) ౨౩ నమస్కారము. పళ్ళెము. రూ. పళ్ళెము, కంచము, పళ్ళెరము: తెలె రూ. తెలియ, హరివాణము. తలియ తట్టి - పాత్రము. గిన్నె; బటుది, కోర; డబ్బుర. రూ. డబ్బుర- ౫ త్రాగుగిన్నె. దప్పి; దూప; దప్పి, నీరు వట్టు- ౪ దాహము. చాగము; ఈవి, పుడుకు; పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ. యివి- ౬ త్యాగము.

సీ. అగపడఁ జేవడఁ నబ్బెదొరకెఁ జిక్కెఁ

తగిలెఁ తగుల్కొనెఁ న తగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ చిక్కు న వడఁ తవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య న లఱచె నేడ్చు
వాపోయె మొఱలిడె నవాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు న రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొల గొల నద్దు న కూత యులివు
నలుకుడు రవళి యి న తనఁగ ధ్వని

తే. నలరుఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడ న హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ పెనఁగెఁ జెందె న నంబ ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె న నగ్గమయ్యె
లోబడె ననంగ స్వవశాఖ్య న లు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను), చేపడెను, అబ్బెను, (దొరకెను
చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెను, తగులువడియెను, పట్టువడియెను,
చిక్కువడెను, తవిలెను-౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపో
యెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి,
చప్పుడు, గొలగొల, నద్దు, కూత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, యింతు-౧౦
శబ్దము కలసెను, పెరసెను, కూడెను, హత్తెను, దొరసెను, అందెను,
పొందెను, పెనఁగెను, చెందెను, అంబెను-౧౦ చేరుకొనెను, లోనయ్యెను,
అగ్గమయ్యెను, లోబడెను- ౩ స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను వాసె న నడబాసెఁ బురివిచ్చె

వేఱువడె ననంగ న వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన్ న పలుకులు వెడలించె
వళ్ళగొట్టెను దోత న వెలలఁ బన్నె

దతిమె రొప్పె ననంగఁ శ దనరు నుచ్చాటనం
 బొనరించె ననుటకు శ గనియెఁ జూచెఁ
 గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ గనెగాంచె ననఁ జెల్లు
 దర్శించె ననుటకు శ దాల్చెఁ బూన

తే. నానె మోచె ననంగఁ జెల్లు శ సధివహించె
 ననుట కరికట్టె బోనీక శ యంకెచేసె
 నానె నిల్చెఁ దటాయించె శ నడ్దగించె

నానుకొనె ననఁ దగు వార శ ణాఖ్య సాంబ 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేటు
 పడెను-౬ ప్రత్యేకమాయెను, వెడలించెను, వెళ్ళగొట్టెను, తోలెను, వెరింఁ
 బిన్నెను, తటిమెను, రొప్పె-౬ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెఁ, చూచెఁ,
 కనుఁగొనెఁ, తిలకించెఁ, కనెఁ, కాంచెఁ -౬ వీక్షించెను. తాల్చెను.
 పూనెను, ఆనెను మోచెను -౪ ధరించెను. అరికట్టెను = చుట్టునిలిచెను,
 పోనీకయంకె చేసెను, ఆగెను, నిల్చెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను,
 అనుకొనెను-౭ నివారించెను-నిరోధించెను.

నీ. అంటుగై కొనియె ముట్టయ్యె శ జెఱుగుమాసెఁ
 గడకేఁగె నింటికి శ గాకపోయె

ననంగఁ దూరస్థకు శ దనరుఁ దానముచేసె

నీళ్ళుపోసికొనె ము శ నింగెఁ గ్రుంకె

నన నిమజ్జమయ్యె శ ననుటకుఁ దగుఁ మడి

మడుగు మడు వనంగ శ నడచు శుచికి

మొల కట్టువిడుపు శ మా వన మలినాఖ్య

లగు దల్పు వాకిలి శ యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మం త తన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు త నక్కఱ వని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య త మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ త వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగై కొనియె, ముట్టయ్యెన్, చ్చెఱఁగుమాసెన్, కడకేఁగెన్
ఇంటికిఁగాకపోయెన్-౪ బహిష్కరణయెను. తానముచేసెను, నీశుపోసికొనెను,
మునింగెను, క్రుంకెను-౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుగు, మడుగు-౩
పరిశుద్ధి (మడుగుదోవతి). మైల రూ.మయిల, కట్టువిడుపు, నూపు-౩ మైల,
(మైలగుడ్డ). తల్పు. చూ. తలుపు, వాకిలి-౩ కవాటము. ఏకతము, మంత
నము-౨ యవాగువు.

నీ. ఒకటి యొక్కఁ దొకండు త నొండన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి త జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన త ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ త ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ త మూడనఁద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ త చౌకము నలు
వాలు గనఁగఁ జతు త ర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై త దనఁగఁ బంచ

తే. కంబు నాటిత్తిగ యన మ త ట్కంబు చక్కు
పగడ సత యే డనంగ స త ప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన సప్తకము తొమ్మి త దనఁగ సవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య త పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-
గం ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట-దోయి - ౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉద్ద, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుగు-౬ చతుష్టయము. చౌవంచ, ఆరపది - పదిరో నగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౪ పంచసంఖ్య-పంచకము. అఱు, ఇత్తి గ (ఇరు+తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కుపగడ, సత. (ప్ర. సప్త) ఏడు-౩ సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండు అయిదులు-౨ దశసంఖ్య-దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను శ బరఁగు నేకాదశం

బీరాఱు పండ్రెండు శ బార యనఁగ

తవిసంఖ్య యగు నానె శ ద్రాగె ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగ బానముచేసె శ ననుట కొనరు

బనివినియెను బోయె శ జనె నేగె నరిగె నా

గృతగమనునకు బే శ శ్చెసఁగు గ్రమ్మ
జించె ద్రిప్పెను మగి శ డించె మరలె నా
నావర్తన మొనర్చె శ ననుట కొనరు

తే. బాతె వల్లెను బరువెత్తె శ బఱచె గదలె

నుత్తికె దొలఁగె నటమరించె శ జరిగె ననఁ బ

లాయితం డయ్యె ననుటకు శ నలరు చుండు

నకలసురచక్రవర్తి శ్రీ శ సాంబమూర్తి.

30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండు అఱులు, పం ద్రెండు, బార-౩ ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను. త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను- ౪ పానముచేసెను. పనివినియెను, బోయెను, చనెను, ఏగెను, అరిగెను-౫ గృత

గమనుండయ్యె. క్రమ్మటించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను- ౪
నివృత్తిచేసెను. పాతెను, వెళ్ళెను, పరువెత్తెను, పటచెను, కదలెను, ఉఱికెను,
తొలగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౬ వలాయతుడయ్యెను.

నీ. గడుసరి దిట్ట యె శ క్కటి వాడిగలవాడు

వడికాడు పోటరి శ బంటు మేటి

మనసరి తెంపరి శ మొనకాడు మిడిమాసి

వడివాడు డనంగ శూ శ రుడు సెలంగు

నని చవ్వయేడై ట శ యాలము బవరము

పోట్లాట పెనకువ శ పోరు కలను

కయ్యము దురము జ శ గడ మన యుద్ధాఖ్య

లమరు మద్దత్తు వె శ న్నాస తోడు

తే. పాటు సావాసము వరాలు శ బాసట యన

రాజిలు సహాయమునకును వే శ రమ్ము కంటు

సూడు పగ దేస మనగఁ బొ శ ల్చును విరోధ

నామములు సర్వలోకై క శ నాథ సాంబ.

31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాడిగలవాడు, వడికాడు, పోటరి,
బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాడు, మిడిమాసి, వడివాడు-౧ ౩
శూరుడు. అని, చివ్వు, ఏ డైట, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనకువ,
పోరు, కలను, కయ్యము(ప్ర. కలహము.), దురము, జగడము-౧౨ యు
ద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సావాసము, వరాలు, చాపట- ౬
సహాయము, వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేసము-౫ విరోధము.

నీ. నులిచె వెంపరలాడె శ నుగ్గాడఁ దెగటార్చె

జక్కాడఁ బగదెంచె శ జంపె శేండ్

సదమదమొనరించెఁ శజదిపెఁ బీచమడంచె

నులిమె చాఁగఱలాడెఁ శ బిలుకుమార్చెఁ

పరిమార్చె ముగియించె శ నుఱుముసేసె నడంచె

ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ శ తునిమె మడిపె

మన్నిగొనియె రూపు శ మాపె గీటఁడగించె

మడియించెఁ దూలించె శ మలిపె ననఁగఁ

తే. బొసఁగు పధియించె ననుటకుఁ శ బ్రోచెఁ బ్రోవె

సాఁకెఁ కాపాడె బ్రతికించె శ సంతరించెఁ

బెంచె మనిపె ననఁగను బో శ పించుట కగు

సుకలసురచక్రవర్తి శ్రీ శసాంబమూర్తి.

32

టీ. నులిచెన్, వెంపరలాడెన్, నుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగదెంచెన్, చంపెన్, చెందెన్, సదమదమొనరించెను, చదివెను, పీచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఱలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను, ముగియించెను, నుఱుముసేసెను, అడంచెను, ద్రుంచెను, పొగరుమార్చెను, తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడంచెను, తూలించెను, మలిపెను-అనంహరించెను, ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాంకెన్ కాపాడెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిపెన్ రూ. మనిచెన్, మంచెన్ - ౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్చ తలఁపు మది శ యెద మన సనఁజిత్త

మగుఁ దమకము మేలు శ మరులు బాళి

తమి వలపు విఠాళి శ మమత నా మోహ మా

నాఁడాది యదినుత శ నాట, బట్టి యూ

నాఁడునికి యది మొదల్ శ నాటఁగోలె

యనఁగ దదారభ్య శ యనుట కౌ మంచి మేల్
 బాగు లెస్స యన శు శ భంబు లలరు
 తే. వనట యంగలారుపు వెత శ వంత గోడు
 బాద యంగద వగ పనఁ శ బరంగు, బీడ
 పదవి సిరి కల్మి యనఁగ నం శ పదకు వెలయు
 నితము పేరి మిం పన హిత శ మెనఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలపు, మది, ఎడ, మనసు (ఇది తత్సమముగానున్నది)
 -౫ చి త్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత
 (ఇది తత్సమము.) -౮ మోహము. నాఁడాది, ఆదిసుత, నాటినుండి, తల
 నాడు, నాడు మొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాడున్కి, ఆది మొదలు. నాఁటఁ
 గోలె-౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స-౪ శుభము
 వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాధ (ప్ర. బాధ.), అంగద,
 వగపు-౬ పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్మి. రూ. కలిమి-౩
 సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు -౩ హితము.

నీ. జలవీడ నెడసె నాఁ శ జను విరహము పేరు
 లెనసె బైకొనె బొందె శ నేలె గలసె
 నన సంగమ మొనర్చె శ ననుట కౌ బొలయల్క
 వెడమోడి యనఁ బేళ్ళు శ వెలయుఁ బ్రణయ
 కలహమునకు జడ శ గాంజ గంజా బంగి
 యనఁగఁ గళంజాహ్వా శ యంబు లలరు
 మబ్బు లాహిరి కై పు శ మన్తన మత్త
 భాసిల్లుఁ దొడుసు నుం శ పడ-మనంగ
 తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి శ ముసుకు కుంక
 మాసక మ్మన విధవనా శ మములు సెలఁగు

బైరవాసంబు దోవతి శ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వానాభిఖ్య శ లలరు సాంబ.

34

టీ. జతవీడెన్, ఎడసెన్-౨ వియోగము నొందెను. ఎనసెన్, పెక్ నెన్, పొందెన్, ఏలెన్, కలసెన్-౩ సంగమించెను. పొలయలుక, వెడమోడి-౨ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా; బంగి-౪ కలంజము. మబ్బులాహిరి, కైపు, మస్తు-౪ మత్తు. తొడుసు, ఉంపడము-౨ ఉంచుకొన్నస్త్రీ తెంపి, ముసుకు, కుంక, మానకమ్మ-౪ విధవ. బైరవాసము. రూ. బయిరవాసము, దోవతి; పంచె-౩ పయివస్త్రము.

నీ. విచ్చేసె నేతెంచె శ వచ్చెను వేంచేసె

నరుదెంచె జనుదెంచె శ ననఁగ నాగ

తునిపేరు లగు మగ శ తనము మగంటిమి

గం డనఁ బొరుషా శ ఖ్యలు చెలంగు

గద్దించె నదలించె శ గదిమెను నుటిమె నా

గర్జించె ననుట కౌ శ గట్టి యుక్కు

చేగయూట యుదుటు శ చేవ యులుపు బిగు

వన దృఢత్వము పేరు శ లలరు జట్టి

తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా శ ఖ్యలు దనర్చుఁ

గ్రహమ సిరంబు గంబూర శ కప్పుర మన

వెలయుఁ జంద్రంబు వెల్లిగుక్క శ గిలుగు పలుకు

రవవలు కనంగ మణితాఖ్య శ లవును సాంబ 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏ తెంచెను. రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను అరుదెంచెను. రూ అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను-౨ అగతుఁడయ్యె మగ తనము, మగంటిమి, గండు - ౩ పొరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెన్, ఉటిమెను-౪ బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదులు, చేవ,

ఉటవు, బిగువు-౮ దార్ద్యము. జట్టి, విలువ. రో, వెల-౯ మూల్యము-
క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర. రూ. గంజూరము, గంబూరము,
గంబూతా, కప్పురము. రూ. కపురము-౧౦ కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకు
పలుకు, రసపలుకు-౧౧ రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదరికము శ లేమిడి లేవడి

నిప్పచ్చర మిడుమ శ నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ శ తగు దెన యాత్రము
కడగండ్లు గోరముశక్తి జేడఁద
యడలు చేటన విట శ దాఖ్యలు వర్తిల్లు
దెక్కిమెగురఁగొట్టె శ శింకవేసె
పెద్దవిడ్డురవోయె శ బిద్దె నుడిసెఁ జచ్చె
జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె శ నమసె నేగె

తే. గూలె నీల్లె కెడసెఁ బ్రెల్లె శ క్రుంకె బ్రుంకె
తెరలె బోయె ముగిసెఁ తేటె శ తొరఁగె ననఁగ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు శ బవిరి చుట్టు
వేడె మన వలయాభిధల్ శ వెలయు సాంబ 35

టీ. లేమి, పేదరికము [పేద+రికము-భావార్థకతత్త్వము], లేమిడి
లేవడిఁ నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ- ౭ దారిద్ర్యము, దెన, ఆత్రము.
రూ. ఆత్రము. కడగండ్లు [నిత్యబహువచనాంతము], గోరము, శక్తి,
జేడఁద, అడలు, చేటు-౬ అపత్తు. దెక్కిమెగురఁగొట్టెన్. శింకవేసెన్,
పెద్దవిడ్డురవోయెన్, బిద్దెన్. మడిసెన్, దచ్చెన్, చనెన్, గంతుకొనెన్,
క్రుంగెన్, నమసెన్, ఏగెన్, కూలెన, నీల్లెన్, కెడసెన్, ప్రెల్లెన్.
క్రుంకెన్, బ్రుంగెన్, తెరలెన్, పోయెన్, ముగిసెన్, తేటెన్, తొరఁగెన్-
౧౧ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు. వేడెము-౩ వలయము.

నీ గమి పౌజ మొత్తము శ కదుపు చేరువ బారు
 పిందు కూటువ పరి శ దండు దిమ్ము
 గుంపు తుటుము గుమి శ గూటు వదు వనంగ
 బృందాఖ్య యగు వెళ్లె శ వెడలె వెలలె
 వెలువడె ననఁ బేర్పు శ వెలయు నిర్దతుఁ డంట
 కెన్నఁడు వాలాయ శ మెపుడు నిచ్చ
 లెల్లప్పు డెప్పటి శ కేప్రొద్దు నెడపకే
 నా డెప్పు దుడుగక శ నాఁ జెలరిగు

తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ శ నమ్ము వంగ
 గ మ్మనఁ గులాఖ్య వత్తిల్లు శ క్రమ్మఱు మఱి
 మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు శ మరల సారె
 తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు శ వరగు సాంబ

37

టీ. గమి, పౌజ, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారుపిందు, కూటు
 వ, పరి, దండు, దిమ్ము. గుంపు, తుటుము, గుమి, గూటు, వదువు-౧౨
 నమూహము. వెళ్లెన్, వెడలెను. వెలలెన్, వెలువడెన్-౪ ప్రయాణము
 యొను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, ఉడుగక-౧౧ సంతతము-నదా,
 కొలము, వంగసము, వంగడము-౩ వంశము. క్రమ్మఱు, మఱి. మగు
 డన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగన్-౮ మాటిమాటికి.

నీ. వంద కోఁచ పిఱికి శ సాంబంబో తనఁగను
 సుమరభీరునిపేరు శ లమరుచుండు
 విడియుము వీడెంబు శ వీడ్యము వక్కాకు
 తములము బాగాలు శ తమ్ములంబు

నా, జను, దాంబూల శ నామముల్ గొనియాడె

నగ్గించె, బొగడె, గొంధాడె నంచె,

కై వారమొనరించె శ నా వినుతికి, బేళ్ళు

క్రచ్చు కోరిక కోర్కె శ యిచ్చు యనగ

తే. నిచ్చు కగు రోసె, బరికించె శ నెమకె, దడవె

వెదకె నారసె నరసెను శ వెతకె ననగ

దనరు నన్వేషణాఖ్యలు శ తన్నె, దాచె

నడుగు తాటించె, గాళ్ళచే శ నడిచె ననగ,

నమరు, బదతాడనాభీధా శ నములు సాంబ.

38

టీ. పంద, కోచ, పిఱికి, పాఱు(టోతు (పాఱు+పోతు)-౪ యుద్ధ మునకు వెఱచువాడు. విదియము, రూ. విదెము, వీదెము, వీడ్యము వక్కాకు (వక్కలు+అకులు.), తమరిము, బాగాలు, తమ్మరిము-౮ తాంబూరిము కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడె, ఎంచె, కై వార మొనరించెం - ౯ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కె, ఇచ్చు - ౪ అపేక్ష. రోసె, పరికించె, నెమకె, తడవె, వెదకె. అరసెను, అరసెను, వెతకె-౮ అన్వేషించెను, తన్నెన్ తాచె, అడుగుతాటిం చె, కాళ్ళచేనడిచె-౪ కాళ్ళతో, దన్నెను.

నీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము శ గొనబు చొకారము

చొక్కము మేలిమి శ జోక పాలువు

నాణెంబు సారు వి శ న్నాణంబు తిన్నన

పరంగు చొక్కా చెల్వు శ మురువు తనరు

నగు తియ్య పొనరు చె శ న్నలరు నలువు, తీరు

వఱలు జాను చెలంగు శ కొలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నెర నంగు ననెడు పేళ్ళు
తగు మంజులమునకు ర దండ యొద్ద

తే. చెంత కుఱగఁలి దగ్గఱ ర చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ ర ప్రాపువద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ర నమర నౌ న
మీపనామాములు మనోజ్ఞ ర రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటమ్మ. రూ. చొక్కాటమ్మ, చొక్కాటమ్మ,
గొనబు, చొక్కారమ్మ. రూ. చొక్కారమ్మ, చొక్కామ్మ, మేలిమి, జోక,
పొలుపు, నాణెము. రూ. నాణెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు
చొక్కా.రూ.చొక్క, చొక్కా, చెల్వ, రూ. చెల్వ, మురువు, తనరు,
నగు, తియ,, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలుపు, తీరు, వఱలు, జాను,
చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎనఁగు - ౪౦ అందమై
నది, దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱగలి, దగ్గర, చేర్వ.రూ. చేరువ, పొంత
దాపు, సరస. కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ చక్కి,
గరిడి-౧౮ సమీపము.

నీ. పిమ్మటఁ దరువారఁ ర బిదప వెనక వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభి ర ఖ్యలు చెలంగు
నడలె వదలె ప్రీలె ర జాతే వీడె ననంగఁ
జ్యోత సమాఖ్యలగు లో ర చ్చు కొద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు ర కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదువ లోను ర కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్ళు ర మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చ పెల్లుదనము ర పెచ్చ మిగుల

తే. హే చ్చనగ నధికాభిఖ్య శ లెనగుచుండు,
దొలుత ముందర మున్ మున్ను శ తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జను, శ బూర్వమునకుఁ
దడవు జా గన నాలశ్య శ సాంబ. 40

టీ. పిమ్మట, తరువాత, (తరువాతకబ్దిమునకు సప్తమ్యేకవచనము.) పిదప, వెనక్, వెనుక-ఁ అనంతరము. నడలె, వదలె, పదలె, వీలె, జాతె వీడె-ఁ అవలెంబించెను. మృతమయ్యెను, లొచ్చు, కొద, కడచ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, అగ్గు, కొంచెము, చుక్కువ, కుందు, కొడవ, లోను, కొద్ది-గ అస్వల్పము - న్యూనత్వము, మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు. పెల్లుధనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు- ౨ అధికము. తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును. తొలి-౨ పూర్వము. తడవు, జాగు-౨ ఆలస్యము,

సి. తామూఱయ్యెను శ దడలుడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య శ లమరు సాము
నగము సాఁబా లనఁ శ దగు నర్థ మనుటకు
దూకొనిఁ జొరఁబాటె శ దగునర్థ మనుటకు
ననఁగఁ బ్రవేశించె శ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తె గొట్టెను ప్రవేసె శ మోఁడె ననఁగఁ
ప్రహరించె ననుట క్కా శ బనిచె ననిచె బుచ్చె
నంపె బుత్తెచె బొమ్మనియె బంపె

తే. గెలుపుమనె ననఁ బ్రస్థితా శ ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయపొంతనఁ జోటనఁ శ బాయయిక్క
చక్కి తా ననఁగఁ బ్రదేశ శ సంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటా శ డంబ సాంబ. 41

టీ. తాటుమాటయ్యెను, తిడబడె, వీడ్వడె - 3 వ్యత్యస్త
 మాయెను. సాము, నగము. సాఁబాలు-3 అర్థము, దూకొనెన్, చొరఁబా
 తెను, తూతెన్, చొచ్చెన్ - 4 ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను,
 ప్రేసె-4 మోదె-4 ప్రహరించెను, పనిచెన్, అనిచెన్-పుచ్చెన్ (పోవు
 థా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియె, పంపె,
 గెలుపుమనె - 5 ప్రయాణముచేసిపంపెను. చాయ, పొంతు, చోటు.
 పాయ, ఇక్క, చక్కి, తావు-2 ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు శ నచ్చొ నదిగొ యట

నక్కడ నక్కడ శ నకడ నాడ

నావంక నల్లదె శ యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య

లోదవు ముంగల మ్రోల శ నెదుట ముందు

ముందట యనఁగ స శ మ్ముఖము పేళ్ళు రహించు

నిరుదెస లిరువంక లిరుగెలంకు

లిరుప్రక్క లిరుమైల శ లిరుగ్రేద లిరుగడల్

సూరె లనెడిపేళ్ళు శ మీఱు నుభయ

తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె శ బాళితాఁకె

మైమఱచె గడపట్టె సొమ్మసిలె ననఁగ

మూర్ఛ కౌఁ గిక్కురించెను శ మోసపుచ్చెఁ

బిక్కుచేసె నా వంచన శ పేళ్ళు సాంబ

42

టీ. అచట, అయ్యెడన్, అందు, అచ్చొ, అదిగొ, రూ.
 అదె, అట, అచ్చట, అక్కడ, అకడ, అడ, అవంక, అల్లదె.
 రూ. అల్లదిగొ-౧౪ ఆప్రదేశము, ముంగల, మ్రోల, ఎదుట,
 ముందు, ముందట-౫ సమక్షము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు. రూ. ఇర్వంకలు.
 ఇరుగెలంకులు, ఇరుమైలులు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగెడలు, సూరెలు-౬ ఉభయ
 పార్శ్వములు. వడసెందె, బాళితాకె. మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె-౫
 మూర్ఛిల్లె. కిక్కురించెను, మోసపుచ్చె, బిక్కుచేసె-౩ వంచించెను.

నీ. వెఱి వీతు దిగు లక్కు ర వెఱి పదరు బెదరు
 జరు కెల జడువన ర వెలయు భయము
 క త్తి వా లడిదము ర కై దువు నన ఖడ్గ
 మెనఁగు బల్లెము గడ ర యీటె చివ్వ
 యనఁగఁ గుంతఃఖ్య లా ర నామెత పండుగ
 పబ్బం బనఁగఁ నుత్స ర వమున కలరు
 వంక వంకర సొట్ట ర దొం కన వక్రత
 చెలఁగు దుడుకు లూటి ర జలిమి దుండ

కే. గమ్మనఁగ నుద్ధతఃఖ్య లాఁ ర గాని వల్లె
 మంచిది యనంగఁడగు సమ్మ ర తించుటకును
 గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయ ర కుబుస మనఁగ
 నమరుఁ గూర్చాసనామధే ర యములు సాంబ. 43

టీ. వెఱి, వీతు (ప్ర, వీతి), దిగులు, అక్కు, రూ. అశకు, వెఱిప
 అదరు, జశకు, చెదరు, ఎద, జడుపు-గి భయము. క త్తి, వాలు, అడిదము,
 కై దువు-ఁ ఖడ్గము, బల్లెము, గడ, ఈటె, చివ్వ- ఁ కుంతము. ఆమెత,
 పండుగ, రూ. పండుగు, పండువు, పబ్బము-ఁ ఉత్సవము. పంక, పంకర,
 సొట్ట, దొంక-ఁ చక్కనిదికానిది-వక్రము. దుడుకు, లూటి, జలిమి,
 దుండగము-ఁ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది-3 అంగీకరించుటకు గుఱు
 తు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయ, కుబుసము-ఁ రవిక.

నీ. పావాలు పావలు ర సావుకోళ్ళనఁ జెఱు
 బాదుకాభిఖ్యలు ర పాయపోసు
 లూడ్పులు పాపోసు ర లుద్దముల్ మెట్లు చె
 ప్పు లనఁగ బాదర ర క్షలకుఁ దనరు

సంగడి బాజార శ సంగ వివణి పొల్చు
 గొన మల్లెనారి నా శ గుణము పరఁగు
 మొన యొడ్డనఁగ వ్యాహ శ మున కగు బెడబొబ్బ
 యా ర్పన నట్టహా శ నాఖ్య లెనఁగు

తే. లావు సత్తువ యనఁగ బర లంబు చెలఁగు
 నట్ట మొండె మనఁగఁగ బం శ దాఖ్య లలరు
 దూల నవ తీట యనఁగఁ గం శ డూతి కొనరు
 శంబరాహితమదభిదా శ డంబ సాంబ.

44

టీ. పావలు, పావలు, పావుకోళ్ళు-౩ పాదుకలు (కొయ్యవి).
 పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-౨
 పాదరక్షలు (తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశము.) -౨ వివణి,
 గొనము, అల్లె, నారి-౩ అల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు-౨ సేనలకూటము.
 పెడ బొబ్బ, ఆర్పు-౨ అట్టహాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువువ
 (ప్ర. సత్త్వము.)-౨ బలము. అట్ట, మొండెము-౨ కబంధము-తలలేనియొ
 డలు. దూల, నవ, తీట-౩ దురద-కంఠూతి.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి శ విల్ సింగిణి యనంగఁ
 గోదండమున కగుఁ శ గోవు కొప్పు
 నాఁజను ధనుర్గ్ర శ నామంబులు లకోరి
 యంపఱ నారస శ మమ్ము తీరు
 ములికి సరము కోల శ చిలుకు తూ పన శరా
 ఖ్యలు మించు మైమర్చు శ కమరు జోడు
 దగళా జిరాయి బొం శ దళము దుప్పటమును
 జిలుకత్తు బం దనఁ శ జెలఁగుఁ గనచ

తే. మరద మనఁ దే రనఁగ రధం శ బమరు హోయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ శ బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల శ యారెకోల
ముల్లుకోల నఁ దోత్రంబు శ మెనయుసాంబ 45

టీ. విల్లు, విల్లు, సింగాణి, విత్, సింగిణి-౫ ధనస్సు. కోపు, కొప్పు
౨ వింటికొన. లకోరి. ఆంపఱ, నారనము (ప్ర నారాచము.) అమ్మ.
తీరు- ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౬ బాణము. మైమర్దు.
రూ. మైమఱుపు, కమరు, జోడు, గగళా; జిరాయి, బొందళము, దుప్పట
ము, చిలుకత్తు, బందు - ౧౦ కవచము. ఆరదము (ప్ర. రధము.), తేరు
-౨ రథము, హోయలు బండి. కొల్లారు బండి. రూ. కొలారుబండి. ౩ గోళ
తాంగము-గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. తూ, ములుకోల -౪
తోత్రము- పసులను తోలెడు సాధన విశేషము.

నీ దీవట్లు పంజాలు శ దివ్యలో దివటీలు
దివియ లనం గరత దీపికలగు

నొగతాఁడ్రిమాఁతనఁ శ దగుఁ గూబరము కానక
కానుక సూడిదె శ కప్ప మనఁగఁ
గరము పేళ్ళగు గడ్డె శ గద్దియ యనఁగ సిం
హానననామంబు శ లమరు గొఱిజ
గొల్పెనయు గుడారు శ గుడార మనఁ దగుఁ
బటకుటిరము నొప్పి శ బాద యలఁత

తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య శ నగును వెజ్జ
మందరి యనంగ వైద్యనా శ మంబు లెనఁగు
దండ చేరు సరము పేరు శ తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ శ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజలు, దివ్వటీలు, దివటీలు దివియులు-౫ చేతిదీపములు. నొగ, కాడిమాకు-౨ కూబరము, కాన్క. కానుక. రూ. కానిక సూడిదె, కప్పము-౫ ఉపహారము, గద్దె, గద్దియ-౨సింహాసనము. గొట్టిజ గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గుడారము-౫ పటమంటపము. నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ.), అలత, తెగులు, తెవులు ౫ రోగము. వెజ్జ (ప్ర వై ద్యుడు.), మందిరి-౨ వై ద్యుడు. దండ, చేరు, సరము పేరు, తాపదంబు, రూ. తావళంబు, సరి-౩ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొల్పును గిలాసము కొంగు

చెఱుగు చుంగన నొప్పుఁ శ జేలముతుద

నయ్యి నేచము రన శ నగడు నాజ్యము పేర్పు

తైలాఖ్య యగు నూనె శ తలచము రన

దివ్వెచమురు నామి శ దెము నాముదం బన

నేరండ తైలాఖ్య శ తెనఁగుఁ గోవు

సారాయి యనఁజెల్లు శ వారుణీనామముల్

తిలపిష్టమున కగుఁ శ తెలికపిండి

తే. గాన్తుపిండి యనఁగఁద శ శ్రంబువెలయుఁ

జిల్ల మజ్జగ యన దధి శ సంజ్ఞ దనరుఁ

బెరుఁగు కలు వన గోరంటఁ శ బెల్ల మచ్చు

నా గుడాభిఖ్య లగు జగ శ న్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨కిలాసము (దేహముమీది యొకవిధమైన తెల్లని మచ్చలు). కొంగు, చెఱుగు, చుంగు- ౩ చీరెయొక్కకొన. నెయ్యి-రూ. నేయి, నే, చమురు- ౪ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు-౨ తైలము. నూగులనూనె. దివ్వెచమురు=దీపమునకై న చమురు, అమిదెము, అముదము ౩ ఏదండతైలము. కోవు. సారాయి కల్లు. తెలికపిండి, గాన్తుపిండి,

రూ. గానుగపిండి-౨తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-౨తక్రము. పెరుగు, కలుపు-౨దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-౩ గుడము

నీ. ఒడమెలు సొమ్ములు శ తొడవు లనంగఁ జెల్లు

భూవణాఖ్యలు చిత్తమునకు రూక

ధనము రొక్క మనంగఁ శ దనరు బేలుతరంబు

మేల్బొంతి కన్నాకు శ మీసరంబు

తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు

లనవుడు నాఁగ నా శ ననంగ నావు

డనంగఁ జెల్లు ననంగ శ ననెడిపేరులకు విం

జామరము లన వింజామర లన

తే. జమిడివీచోపు లనఁ జామరముల కొన

వాతు కల్కండ చక్కెర శ పంచదార

కండచక్కెర మేల్పులకండ మనంగ

శర్కరాభిఖ్య లగుతై లశచాప సాంబ.

48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.), సొమ్ములు, తొడవులు-౩ భూషణములు. రూక. ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిది యిచ్చటఁజేర్చుట విచార్యము.), రొక్కము (ప్ర. రుక్తము.)-౩ చిత్తము. మేలుతరంబు. మేల్బొంతి కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు-౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడు, నాఁగన్, నా, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుదాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్న ర్థకములు)-౫ చెప్పఁగాననుటవింజామరములు, వింజామరలు, జమిడివీచోపులు-౩ చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము-౬ పంచదార-శర్కర.

నీ. సైకము తోడెము శ సన్న మన్నవ జిల్లు

వలి పెము చిలు లేత శ కొలఁది యలఁతి

యనదు లేజీ బన శ నమరు స్వల్పమునకుఁ
 బెను గొప్ప బలు పేరు శ పెద్ద దొడ్డ
 గన మన నధికాఖ్య శ లొనరుఁ దోరము హొమ్ము
 గమక మొమ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
 డస్సెఁ గుండె ముడింగె శ దాఁకె నుబ్బడఁగెను
 మ్రగ్గెఁ గ్రుంగెను దొంగె శ నగ్గె స్రుక్కెఁ
 తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు శ డబ్బు బద్దు
 పొల్లు దబ్బర తాటోటు శ బొంకు తవళి
 కల్ల జూ దన నన్మతంబు శ పేళ్ళు వెలయు
 నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య శ నగదు సాంబ. 49

టీ. సైకము, తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్లు, పలిపెము, చిలు, లేత, కొలది, అలతి, అసదు, లేజీయ-౧౨ స్వల్పమునుట. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము-౨ ఎక్కువయైనది. తోరము, హొమ్ము, గమకము, ఒమ్ము-౪ స్థూలమైనది. డస్సె, కుండె, ముడింగె, తాకెను, ఉబ్బడఁగెను. మ్రగ్గె, క్రుంగె, దొంగె, నగ్గె, స్రుక్కె, తగ్గెను - ౧౧ క్షీణదశనొందెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బర. రూ. డబ్బర, తాటోటు, రూ, టాటోటు, బొంకు, తవళి, రూ తవళి, కల్ల, జూదు-౧౨ నిజముకానిది. నిలుకడ=నిరతము.

నీ. ఎంచె గణుతిచేసె శ నన్నికనిడె నన్న
 ననఁగ గణించుట శ కమరుఁ దాల్చి
 సైరణ యోర్పన శ శాంతితపేళ్ళగు
 నమ్మి నమ్మది హాయి శ నిమ్మిళంబు
 నాఁగ నిరాతంక శ నామము లగు వెడ
 యలయిక బడలిక శ యలపు నేడ

యనఁగ శ్రేమాఖ్య తా శ నగ్గలం బాయెను
 మేరతప్పెను మట్టు శ మీతె మించె
 తే. వెక్కనం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ శ గ్రీక్కిఁజేసెను
 ననఁగ నుత్కృష్ట మగుట కా శ నావరించె
 నిండి నెగడె వెలసెఁ బర్వె శ నిగిడె ననఁగ
 వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళ శ కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎలచెన్, గయితచేసెన్, ఎన్నికనిదెన్, ఎన్నెన్-౪ లెక్కపెట్టెను.
 తాల్మి-రూ, తాలిమి, సైరణ-రూ. సయిరణ. ఓర్పు-రూ. ఓరుపు-౫ శాంతత.
 నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది), హాయి, నిమ్మకము-౪ నిర్భయము, వెడ, అలయి
 క, బడలిక, అలపు, సేద-౫ శ్రమ, అగ్గలంబాయెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీతెను
 మించెను, వెక్కనమయ్యెను, ఉఱవయ్యెను, గ్రీక్కిఁజేసెను-౭ సాంద్రమయ్యెను,
 అవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను-౯ వ్యాపించెను.

నీ. అవసడి యాడిక శ యాఱడి సడి అట్టు
 నగడు దూ అన నింద శ కమరు మార్క్కి
 యలవాటు వాడుక శ యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
 బరిచయాభిఖ్యలు శ పన్నిదంబు
 పందెము జూద ము శ నం దగు ద్యూతంబు
 నిబ్బది నిక్కము శ నిలువరంబు
 నిజము నిక్కువ మన శ నగడు సత్యముపేళ్ళు
 గోర్వంక నెలకూన శ గోటినాటు

తే. నా నఖక్షత మగును దం శ తక్షతములు
 కెరలు పలునొక్కు వా లేఱ శ కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ శ గొగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనా శ ఖ్య లగు సాంబ.

టీ. అవసడి, ఆడిక, ఆఱడి, నడి, అట్టు, అగడ, దూటు-౨ నిందమార్పి,
రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట-౩ అభ్యాసము, పన్నిదము, పందె
ము, జూదము (ప్ర. ద్యూతము.)-౩ ద్యూతము నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరంబు
నిజము, నిక్కువము-౪ సత్యము. గోర్వంక-రూ. గోరువంక, నెలకూన,
గోటినాటు-౪ నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెరకెంపు, పెదనిగంటి, కెమ్మోవి
గుఱి-౪ దంతక్షతము-సురతసమయమందలి దంతములకాటు, కొగిలి, కవుఁ
గిలి-౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

నీ. నాగకేసరులు చె శ న్నంగులు కురువులు

భోజనప్రియములు శ రాజనమును
గన్నేరు లిప్పపూల్ శ గంగాజలంబులు
మట్టకారులు పూల శ మంజరీలు
పెద్దవంకలు పాల శ వెల్లులు ముత్తైపు
సరులు సంభావులు శ చంద్రవంక
తేనుఁగుకొమ్ములు శ మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగ శ ములన శాలి

తే. ధాన్య మెనఁగును దూము ముం శ త ముకుసంబు

బల్ల కుం చన సోల త శ వ్య పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా శ కల మనంగ

ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ శ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజన
ములు, గన్నేరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూలమంజరీలు,
పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తైపుసరులు, సంభావులు, చంద్రవంకలు, వీనుఁగు

కొమ్మలు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు-౧౯ ధాన్యభేదములు.
తూము, ముంత, ముకుసంబు, బల్లి, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డగరిసె, పుట్టి,
సెలగ, మెడ, కలము-ఈ ౧౪ నుదాన్యములనుగొల్పుమానములు-సాధనములు

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి

నమ్మదమున దీని వినిన శ్ర జనులు భళా చొ

క్కమ్మనఁగా నెంతయు నన

ఘమ్మనఁగా మహిని నెలయుఁ శ్ర గావుత సాంబ 53

తా. నంతనముతో దీనిని వినినమనుజులు బలె యిదిలేస్సగానున్నది
యమనట్లు ఈ మానవవర్గును పైఁ జెప్పిన తెలుఁగునఁ జేసితిని. ఓ సాంబ
మూర్తి! యీ వర్గు గమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు నమాప్తము

*

— స్థావరవర్గు —

క. శ్రీవరదాయక సాయక

దేవరనామాంకితముగఁ శ్ర దేటపఱ చెదన్

స్థావరవర్గును గవితా

భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ శ్ర బళువతి సాంబ. 54

తా. సంసద్యుక్తుఁడయిన యోవరదాతా! పశువతీ! సాంబమూర్తి!
కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును తమ
పేర నంకితము చేసి చెప్పుచున్నాను, అవధరింపుము.

నీ. ఇలతాల్పు గట్టు గు శ్ర బృలి కొండ మల తిప్ప

యెన శైలనామంబు శ్ర లమరు మంచు

టిలతాల్పు వడఁకుగుర బ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
 గట్లరాయఁడు బేసిర కంటిమామ
 చలికొండ వలిమల ర వులుచూలితాత నా
 హిమగిరినామంబు ర లెనఁగఁ బసిఁడి
 గట్టు వేల్పులమన్కి ర పట్టు క్రొన్నెలదారి
 సింగిణి యన మేకు ర శిఖరివొల్పు

తే. వినపుమేఁతరి బలుఁబెంకి ర వెండికొండ
 తెలిమల యనంగ రజతాద్రి ర తేజరిల్లు
 బటువుమల తుదగ ట్టనఁ ర బరఁగుఁ జక్ర
 వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువన ర వంద్య సాంబ.

55

టీ. ఇలతాల్పు = భూమిని మ్రోయునది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మలతిప్ప
 = పర్వతము, మంచుటిలతాల్పు (మంచు + ఇలతాల్పు - టుగాగమము) = హిమ
 వంతమగు పర్వతము, వడఁకుగుబ్బలి = చలిగల పర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య
 = పార్వతికితండ్రి, గట్లరాయఁడు = పర్వతములకురాజు, బేసికంటిమామ =
 శివునిమామ, చలికొండ = చల్లని పర్వతము, వలిమల = మంచుగల పర్వతము,
 వులుచూలితాత = తెల్లనందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికిదల్లిదండ్రునాతామహుఁ
 డు-౧ హిమవత్పర్వతము, పసిఁడిగట్టు = బంగారుపర్వతము, వేల్పులమన్కి
 పట్టు = దేవతలకు వానస్థానము, క్రొన్నెలదారిసింగిణి = దాలచంద్రునిశిరసుని
 నఁదాల్చినవానికి-చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ ద్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరిం
 చినది-౩ మేరుపర్వతము, వినపుమేఁతరి బలుఁబెంకి = హాలాహలమునుభక్షిం
 చినశివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ = వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలి
 మల = తెల్లని పర్వతము-౩ కైలాసపర్వతము, బటువుమల = గుండ్రని పర్వ
 తము, తుదగట్టు = కడపటి కొండ-౨ చక్రవాళపర్వతము.

నీ. కవ్యపుమల తరిత గట్టన మందరం
 బడరుఁ దూరుపుమల త పొడుపుఁదిప్ప
 మొదటికొండ యనంగ త నుదయాచలం బొప్పుఁ
 బడమటిమల క్రుంకు త వుడమితాల్పు
 నా నన్తగిరి కగు త తాయి తా కల్లన
 బ్రన్తరాఖ్య నలిన్పుఁ త బల్లె యూరు
 కుప్పం బనంగ గ్రామ త మొప్పును బ్రోలు వీ
 డనఁ బట్టణము పేరు త లలరుచుండు

తే. నిరపు పెంకి యునికి యిక్క త యిల్లు గీము
 మనికి పట్టు బిడారు కొం త ప యిలు నెలపు
 నట్టు తా వన మందిర త నామము లగు
 శంబ రాహితమదభిదా త డంబ సాంబ.

56

టీ. కవ్యపుమల = దేవతలకుఁ గవ్యమైనకొండ, తరిగట్టు = క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ - ౨ మందిరసంస్కృతము, తూరుపుమల = తూర్పుదిశనుండు కొండ, పొడుపుఁదిప్ప = సూర్యుఁడుదండించుకొండ, మొదటికొండ = తూర్పుననుండు కొండ - ౩ ఉదయవర్జితము, పడమటిమల = పడమటిదిశ నుండెడి కొండ, క్రుంకుపుడమితాల్పు = సూర్యుఁడన్తమించెడి భూదరము - ౨ అన్తమానవర్జితము. తాయి, తా, కల్ల - ౩ శిల, పల్లె, రూ. పత్తియు, ఊరు, కుప్పము - ౩ గ్రామము, బ్రోలు, వీరు - ౨ పట్టణము, ఇరవు, పెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము (ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇల్లు, నెలపు, నట్టు, తావు (అన్యదేశము), రూ. తావు - ౧౫ వివానము.

నీ. పెంకాయచెట్టన త పేమాను నారిక
 డం బస నారికే త శంబు దనరుఁ

దాడనఁ దాళ మాత దాళిమ్మ దానిమ్మ
 యన దాడిమియుఁ బొన్నత పొన యనంగఁ
 బున్నాగముఁ దనర్చుత గన్నేరు గన్నేరు
 నాఁగను గరవీరత నామము లగు
 రేఁగు రే నన బదత రికిఁ జెల్లు మూలేడు
 బిలువ మనఁ దనర్చుత బిల్వమునకు
 తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁత జంపకంబు
 దనరు సంపెఁగ సంపఁగెత యనఁగ నెల్లి
 యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రిత కొప్పు రాగి
 యనఁగ లావన నశ్వత్థత మొనరు సాంబ. 57

టి. తెంకాయచెట్టు, రూ. తెంకాయచెట్టు, తేమాను, రూ. తేమాను,
 నారికడంబు-౩ నారికేళవృక్షము. తాడు-౧ తాటిచెట్టు. దాళిమ్మ, దానిమ్మ-౨
 దాడిమీవృక్షము, పొన్న, పొన-౨ పున్నాగవృక్షము, గన్నేరు, గన్నేరు-౨ కఠ
 వీరవృక్షము-కస్తూరిపత్తెచెట్టు, రేఁగు, రేను-౨ బదరీవృక్షము. మూలేడు, బిలు
 వము-౨ బిల్వవృక్షము, జమ్మి, జంబు-౨ శమీవృక్షము, సంపెఁగ, సంపఁగె,
 రూ. సంపఁగి-౨ చంపకవృక్షము, నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-౩ ఆమలవృక్షము,
 రాగి, రావి-౨ అశ్వత్థవృక్షము.

నీ. అత్తి మేడి యనంగత నౌదుంబరం బొప్పు
 మావి మామిడన నాత మ్రము దనర్చు
 వెలఁగ వెలంగ నాత వెలయుఁ గపిత్థంబు
 మల్లె మల్లియ నాఁగత మల్లిక యగు
 జాజి జాది యనంగత జాతి యా నేరేడు
 నేరేడు నాజంబుత నెగడుచుండుఁ

బాదిరి కలిగొట్టు శ నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పొవ డన నొశప్పును వకుళము

తే. ప్రాఁకు ప్రాను చెట్టనఁగ ద్రుశమంబు చెలఁగు
తీఁగ తీఁగియ లతకూస శ తీఁగె యనఁగఁ
దనరు లతపేరు పూవులు శ ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమంత్రులు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి-౨ అత్తిచెట్టు. మాని, మామిడి-౨ చూతవృక్షము.
వెలఁగ, వెలంగ-౨ కపిత్థవృక్షము. మల్లియ, మల్లె-౨ మల్లెతీగ. జాజి, జాది
-౨ జాతీత. నేరేడు-౨ జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు-౨ పాటలీవృక్షము
పొవడ, పొగడ-౨ వకుళవృక్షము. ప్రాఁకు; ప్రాను, చెట్టు-౩ వృక్షసామాన్య
ము. తీఁగ. రూ. తివ, తీఁగియ. రూ. తీనియ, లతకూస (ఇది మిశ్రపదము.),
తీఁగె. రూ. తీవె-౨ లత. పూవులు. రూ. పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ.
పువ్వులు, అలరులు-౩ పుష్పములు.

నీ. మొక్క మోటికి మోను శ మోక మొలక యన
నంకురనామంబు శ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగ శ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్రశమునకుఁ బొల్చుఁ
దొఱ తొలి తొట్ట నాఁ శ దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామ రనఁ గంఠజమ్ము పరఁగు
దొగ తొవ కలు ననఁ శ దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు జొంపంబు శ తఱుచు జీబు

తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు శ ముకుళమునకు

నిక్షుకాండంబునకు, బేరు శ తెనఁగుచెఱకు

కనులుగలమాను తియ్యమా శ ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక-౫ అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు-౩ సల్లవము. కొన, తుద-౨ అగ్రము. తొఱ, తొలి, తొఱ-౩ కోటరము-వృక్షమునందలిరంధ్రము తమ్మి. తామర-౨ కమలము, తొగ, తొవ కలువ. రూ. కల్వ-౪ ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు, రూ. గుబురు, తుంపర-౩ దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ-౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమాను = గణుపుబుండునట్టివృక్షము, తియ్యమాను-౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల శ తెలి తెల్ల వెలి యన

ధవళవర్ణ మెనఁగు శ దొవరు తొగరు

కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ శ కెం పన రక్తవ

ర్ణమగు నల్లన కఱి శ నల్ల కప్పు

నలు పన నీలవర్ణము పోల్చు జామనఁ

బసరుచా యన శ్యామ శ మెనఁగుచుండు

నళిది పసు పనంగ శ నగు బీతవర్ణంబు

తేట నున్నన నున్న శ తెలివి నునుపు

తే. నిర్ద మన స్నిగ్ధత కెనఁగు శ నిగ్ధ డాలు

మినుకు మిన మించు నిగ తక్కు శ మెఱుగు చికిలి

కళుకు జిగి రంగు మెఱ పన శ బొలుచు గాంతి

నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల శ మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬ శుక్లవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఏఱ్ఱ, కెంపు-౬ రక్త వర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు, నలుపు-౫ నీలవర్ణము. చామన, పసరు

చాయ-౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము. అశిది, పసుపు-౨ పీతవర్ణము. తేట
సున్నన, నున్న, తెలివి, నాసుపు. నిర్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము,)-౬ నిర్మలత్వము. నిగ్గు
జాతి. మినుకు. రూ. మినుక్క, మిన, మించు, నిగ, తళుకు. రూ. తళ్కు. మెఱుగు.
చికిరి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱుపు-౧౫ కొంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు-౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస శ పాణి సుస్పాణి ము

తైము ముత్తియంబు ముత్య మనఁ దనరు
మాక్తికాఖ్యలు కెంపు శ మానికము రతన
మనఁగ నూణిక్కావ్యావ్యాయంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బశనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
బక్కి రాయనితాయి శ పచ్చ యనగ
మరకతము దలిర్చు శ మగతాలు మూలతా
లన వజ్రము లగుఁ బుల్లంటుతాయి

తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల శ మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యేట్రంత శ పొనుఁగు గడ్డి
గణిక పచ్చిక వెణుతురు శ కనపు తుంగ

విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు శ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస. పాణి, సుస్పాణి, ముత్తైము, ముత్తియము,
ముత్యము-౨ మూర్తాఫలము. కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము,)-౩
మాణిక్యము పగడము, పవడము-౨ ప్రవాళము. పక్కిరాయనితాయి, పచ్చ-౨
మరకతమణి. మగతాలు, మూలతాలు-౨ వజ్రములు. పుల్లంటుతాయి, కప్పు
తాయి-౨ ఇంద్రనీలమణి పిల్లు, పూరి, చిగిరింత, ఏట్రంత. పొనుఁగు, గడ్డి, గణిక
పచ్చిక, వెణుతురు, కనపు (ప్ర. ఘనము.) తుంగ, విడవలి-౧౨ తృణభేదములు.

నీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడుగు గెండమలు వనంగ
 చత్రంబు దనరు ధ్వజంబుపేళ్లు
 పెక్కము పెక్కెము గు పెక్కియము సిడంబు
 వడగ చాలనఁ జెల్లు గు నిడివి నిడుగ
 సోగ నిడువు చాపు గు నాఁగ దీర్గ మున కౌ
 ముఱుగు చాటొలము గు ముఱు వనంగ
 దగుఁ బిఠానాఖ్యలు గు జగతి జగిలె తిన్నె
 యరుఁ గన వేదిక గు కమరు నేల

తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంటవలఁతి యనఁగ
 ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు గు విరివి పలుపు
 వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు గు వెలయుఁ బైరు
 ససి యనఁగ సస్యనామము గు లెనఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమలుపు(గు)-ఁ చత్రము. పెక్కము, పెక్కెము, పెక్కియము, సిడము, వడగ(ప్ర.పతాక), చాలు-ఽధ్వజము. నిడివి విడుద, సోఁగ, నిడువు, చాపు-ఁ దీర్ఘమైనది. ముఱుగు, చాటు, ఓలము, ముఱువు-ఁ మూత. జగతి, జగిలె, తిన్నె, అరుఁగు-ఁ వేదిక-తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర.పృథివి.), మన్ను, బువి(ప్ర.భువి), పంటవలఁతి = పంటలిచ్చునాఁడుది-ఽ భూమి. విప్పు, వెడంబువు. రూ. వెడల్పు, విరివి, రూ. విడివి. పలుపు. వెడఁద-ఽ వైశాల్యము. పైరునసి-ఽ సస్యము.

నీ. మోడు మొరడు మొద్దు గు మోటన స్థాణు వౌ
 బొటియ కలుఁగు బొక్క గు బొంద లోయ
 యన బిలాఖ్యలు చల్లు గు నడును బురద తొంపి
 యనఁ లనఁ బంకాఖ్య గు లెనగు మడుఁగు

మదు వన ప్రాద మొప్పు శ బొడ వన నున్నతం
 బగు గొడ యనంగ గురద్యంబు పొల్చు
 సోరణగం ద్దన శ మీలు గవాక్షము
 మాడుగుల్ మిదైలు శ మచ్చు లనంగ

తే. దారునిర్మితగృహము తొ శ నగకసంబు
 బత్తలిక పొది దొన యన శ బరంగు దూణి
 పెట్టి మందనమును పెట్టె శ పెట్టియ యన
 బేటికాభిఖ్య లగు గుణశపేటి సాంబ.

63

టీ. నోడు, మొరగు, మొద్దు, మోటు-౪ స్థాయిపు -కొమ్మలులేవిచెట్టు.
 బొటియ, కలుగు, బొక్క, బొంగ, బోయ-౫ చిలము. అడుసు, బురద, బొంపి,
 అనలు-౪ పంకము. చుడుగు, చుడుపు-౨ ప్రాదము, పొడవు-౧ ఉన్నతము.
 గోడ-౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు-౧ గవాక్షము, మాడుగులు, మిదైలు, మచ్చులు
 -౩ కొయ్యతో గట్టినయిండ్లు. తరకనము బత్తలిక, పొది, దొన-౪ అమ్మరి
 పొది. పెట్టి, మందనము, పెట్టె, పెట్టియ-౪ పేటిక.

నీ. ఎన జోడు మాదిరి శ యీదు పురుదు మాద్రది
 సాటి పాటి శరంబు శ దీటు దినుసు
 సరి యుద్ది క్రుతి దిన్ను శ నవతు పాలిక దొర
 జలె యనగా నద్యశమున కెనంగు
 బల్లకి కల్లకీ శ పాలకి పాల్కి నా
 బల్బంకికాఖ్యలు శ పరంగు లాలి
 యుయ్యాల యుగ్గోల శ యూయెల తొట్ల జో
 ల యనంగ దోలికాశ్వాయము లెనంగు

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ర ఖట్వమునకుఁ
 బీట పలక యనఁగ నొప్పు ర బీరమునకు
 బరణియుఁ గ రాటి మనుపేళ్లు ర భరణి కమరు
 నిచ్చెన యనంగ నిశ్చేణి ర నెగడు సాంబ.

64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాదిరి, సాటి, పాటి, తరము, దీటుదిను
 సు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిన్సు, నవతు, పోలిక, దొర, జత-౧౯ సమానములనుటపల్లకి,
 పల్లకి, పాలకి, పాల్కి-౪ పల్లకి. లాలి, ఉయ్యాల. రూ. ఉయ్యాల-ఉయ్యాల, ఉయ్యేల
 రూ. ఉయ్యేల-ఉయ్యేల-ఉయ్యేల-ఉయ్యేల, తొట్ల, జోల-౧౧ దోలిక. కంకటి,
 మంచము-౨ ఖట్వము. పీట, పలక-౨ అననము. బరణి, కరాటము-౨,
 కాటుకభరణి. నిచ్చెన-౧ని శ్చేణి-విక్కుసాధనము.

నీ. ఉలి యు క్కిను మనఁగ ర నొనరు నయస్సంజ్ఞ
 చెంబు రాగి యనఁ దాశ్రమం బెనంగుఁ
 దగరము కరుగు డరనఁగ నీసము రహించు
 కాంస్యంబు వ ర్తిల్లు ర గం చనంగఁ
 ద్రపునామ మమరుఁ బిర త్తలి యిత్తలి యనంగఁ
 గుండలు చట్లు మూత్రకల్ప బుడ్లు
 కడవలు బాసలు ర పిడతల్ వెల్లెన
 భాండముల్ తగు నాచు ర పాచి యనఁగ

తే. శైవలం బగు నూతులు ర బావు లనఁగ
 వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట ర కొలను కొలఁకు
 తిరుకొళం బన సరసికి ర బరఁగు వాఁక
 యేలు వంక వాఁ గనఁ జేరు ర లెనఁగు సాంబ.

65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇమము-౩ అయము-లోహము. చెంబు(ఇది ద్రావి
తము.), రాగి-౨ కామ్రములోహము. తగరము, కరుగుడు-౨ సీనము. కంచు
-౧ కాంస్యము. పిత్తళి, ఇత్తళి. రూ. ఇత్తడి-౩ త్రపువనులోహము. *కుండ,
చట్టి, మూకుడు, బుడ్డి, కడవ, దాన, పిడత వెనరు-౨ మంటికుండలలో భేద
ములు. నాచు, సాచి-౨ వారిము-౨ పాచితీగ. నూయి, బావి-౨ బావి,
గుంట, కొలను, కొలకు, తిరుకొళము(ఇది ద్రావిడపదము)-౪ నరస్సు. వాక,
ఏఱు, వంక, వాగు-౪ నని.

నీ. మీల్ మీలు చేపలు శ మీనులు తెలుగంటలు
మచ్చెము లనఁ జేలు శ మర్చ్యములకుఁ
దాఁజేలు కామేలు శ నాఁ బొల్కుఁ గూర్మము
నెం ద్రుండకా యన శ ననఁగుఁ గర్క-
యోడ కల మనంగ శ నొనరు నావకు వాన
జడి మును రనఁగ వర్షమున కలరు
వానతాల్ వడిగండ్లు శ నా నొప్పుఁ గరకలు
నిను మన నిను కనిననినువనంగ

తే. మెఱయు సైకతనామముల్ శ కురుజుతేన
పుట్టతేనియ పెరనేన శ పువ్వుఁదేన

*కుండ=సాదారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నె
వంటిపాత్రము. మూకుడు=మూత్రపెట్టెడిపాత్రము. బుడ్డి=నోరునన్నగ
ను బొడుపుగాను నుండుపాత్రము. కడవ=పీళ్లు మొదలగునవి తోడుబిందె.
దాన=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగను నుండుకుండ. పిడత=చిన్న
గిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెనరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జాతీయతను లునఁ దగు శ సుమరసము

శంబధరనుతనుగుణకరదంబ సాంబ.

66

టీ. మీను(దీనికిబహువచనముమీలు, మీల్, మీనులు), చేప, తెలుగన్ను
మచ్చెము(ప్ర.మత్స్యము,)-౪ మత్స్యము. తా(బేలు.తామేలు-౨ కూర్మము.
ఎండ్రీ,ఎండ్రకాయ-౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము-౨ నావ, వాన, జడి,
ముసురు-౩ వర్షము. వానతాలు, నడగండ్లు-౨వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసువు,
ఇసుక-౩ నీకత. కురుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె. పువ్వుదేనె(పువ్వు+తేనె)
=పుష్పములయందలి తేనె. జుంటితేనె-౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి శ జంబుకాణ మనంగఁ

గంబళాఖ్య లగు బంగారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి శ మేలిమి బంగరు

వసిడి పొన్ను కడాని శ పైడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు శ నవరంజి కుందనం
బనఁ దత్తకనక మౌ శ దునుక తునియ
చిదుగుప చిదురు నా శ జెలఁగు ఖండమునకు

బొది ప్రోగు వామియు శ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాళి కగు నజ్జ శ యుప్పరిగయు
మహాలు మేడ యనంగ హార్య మగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెగు వనఁబ శభంబు వెలయు
రవ రజం బన లవముపే శ శృ-వ్రును సాంబ.

77

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణము-౩ కంబళము. బంగారు,
హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి, మేలిమి, బంగరు, వసిడి, పొన్ను, కడాని, పైడి.
రూ. వయిడి, ఉదిరి-౧౨ సువర్ణము. అపరంజి, కుందనము-౨ పుటముపేసిన

బంగారము. తునక, తునియ, చిదురుప, చిదుర - ౪ ఖండము. పొది, ప్రోగు, నామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప - ౭ రాశి. సజ్జ, ఉప్పరిగ, మహాలు (ఇది యన్యదేశ్యము), మేక - ౪ హర్ష్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరుపు - ౪ మార్గము. రవ, రజము - ౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ శ నటవిక్రీ దగు హౌసు

తోట సింగారపుఁ శ దోట నంద

వన మనంగను నాప శ వన మొప్పు నడబావి

డిగ్గియ దొరు వన శ దీర్ఘిక తగుఁ

బవ్వళింపుబిడారు శ పడుకటిల్లనఁ గళి

గృహ మగు బోనపు శ టిల్లు వంట

యిల్లు సువారంపు శ టిల్లనఁ బాకము

దిరము రాజులు దగ శ తీర్పు చల్ల

తే. శంది లనఁ జలిపంది ల శ నం దనర్పు

సలిలశాలాభిధలు నీరు శ చల్ల నీరు

మజ్జిగయు జలతక్రనా శ మములు వినన

కట్ట వీవన యన వృంత శ క మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి(ప్ర. అటవి.), కాన(ప్ర. కాననము.) - ౧ అరణ్యము. హౌసు

తోట, సింగారపు(దోట, సందవనము - ౨ ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ.

డిగ్గె, దొరుపు - 3 దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు(పడక + ఇల్లు) - ౨

శయనగృహము. బోనపుటిల్లు(బోనము + ఇల్లు) = అన్నము పాకముజేయు

నట్టి యిల్లు, వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు(సువారము + ఇల్లు) = వంటకై న

యిల్లు - మహాననము - పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి - 3 పానీయ

శాల. నీరుచల్ల, నీరుమట్టగ - ౨ నీటితోఁగూడిన మట్టిగ. విననకట్ట, వీవన - ౨

తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గును

సవరణావాసినను వినినఁ శ జదివిన యమ్మా

సపులను విద్యామతివై

భవశౌలులఁగా నొనర్పు శ వశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గునుచక్కఁగావ్రాసినవారును, వివిన వారును, చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన, విద్యామతి, కలిమియుఁగల వారగునట్లు చేయును.

స్థావరవర్గు సమాప్తం

తి ర్య గ్వ ర్గు

క. శ్రీశారీపతిఁ నీపై

బా గారీతి రచియింతుఁ శ బటుకవి తాధా

రాగతి దిర్యగ్వర్గును

వేగమె నిగిడించి ప్రోవ శ వే శ్రీసాంబా.

తా. కాంతియుతుఁడవయిన ఓగారీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయఁ దిర్యగ్వర్గునువేగిరముగారచియించె దను. దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

నీ. నెఱసరి సింగంబు శ లెఱమొగ మొ మెకంబు

మొకములదొర జడ శ మొకము బొబ్బ

మొకము వెడఁదనోటి శ మొకము గుబ్బలిపట్టి

గుట్ట మేనుంగుల శ గొంగ యనఁగఁ

జెలఁగు సింహముపేళ్ళు శ పులి చాఱలమొకంబు

దెరువుఁగావరి పసి శ తిండి పోతు

మువ్వన్నె మెక మనఁ శ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వాపురము పటాణి శ వారువంబు

తే. జిక్కి మాపు గుట్టము తేజ శ యెక్కిరింత
త తడి రవాలు నడగఁడు శ క త్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పు శ దురగమునకుఁ
గొమ్మనఁగఁ దనమేరు శృ శ గమ్ము సాంబ. 71

టీ. నెఱసరి=చార్యముగలది, సింగము (ప.సింగము.), తెఱమొగము
మెకము=విరివిమోముగల మృగము, మెకములదొర=మృగరాజు, జడమె
కము=తేసరములుగలది, బొబ్బమెకము=గొప్పనాదముచేయు మృగము,
నెడఁద నోటిమెకము=విశాలముబముగలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుట్టము=
పర్వతపుత్త్రికి(పాఠ్యతికి)వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ=గజశత్రువు- ౬
సింహము, పులి, చాఱలమెకము=గీతలుగలమృగము, తెరువుగాఁపరి=మార్గ
మునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు=పనులను భక్షించునది, మువ్వన్నె
మెకము=మూడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గల మృగము-౫
వ్యాఘ్రము. వాపురము, పటాణి, వారువము. చూ. వార్వము, జిక్కి, మాపు,
గుట్టము, తేజి. చూ. తేజీ, ఎక్కిరింత. చూ. ఎకిరింత, త తడి, రవాలు,
నడగఁడు, క త్తలాని. పా. క త్తళఁడు, తురికి. బాబా-౧౮ అశ్వము-కొమ్ము-౧
శృంగము.

నీ. సిబ్బె మేనిమెకంబు శ గబ్బు చెంపమెకంబు
గొప్పయజ్ఞమెక మె శ క్కుడుమెకంబు
గారు చెయ్యిగల మె శ కము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు శ దగినమెకము
హ త్తి బ ల్లలమెకం శ బన దంతిపేళ్ళగుఁ
బుట్టపూటిమెకంబు శ బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్లు శ వెలిసోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ శ పరఁగు గోరిజ

తే. గోరిసె యన ఖర మమరును శ గో రనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవ శ నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వ లనఁ జాట్లు శ వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ శ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిద్ధిమేనిమెకము=పొడలుగలమేనితోఁగూడినమృగము, గబ్బు
చెంపమెకము=మదగంధముగల మృగము, గొప్పయజ్ఞమెకడు=పెద్దపాద
ములుగల మృగము, ఎక్కుడుమెకము=రాజులెక్కెడిమృగము, గోరు, చెయ్యి
గలమెకము=తొండముగల మృగము, రెండుత్రాగుడు=రెండుమాటులుత్రా
గునది-ద్విపము, ఏనుఁగు. రూ. ఏనిక. పలుగొమ్ములు దగినమెకము=పండ్లె
కొమ్ములుగాఁగల మృగము, హత్తి(ప్ర. హస్తీ), బిల్లిలమెకము=గొప్పతల
గలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము=పుట్టకూటిని (చీమగ్రుడ్లతోఁ
గూడినపుట్టనుంటిని)దినమృగము, బొచ్చుమెకము=ఒడలినిండుగవెండ్రుక
లుగలమృగము, వెనుచూపుమెకము, ఎల్లు, వెలిసోటిమెకము-౫ ఎలుఁగుగొడ్డు.
గోరిజ, గోరిసె-౨ గిట్ట-ఖరము. గోరు-నఖము. జోడనలు=ధారితకములు.
రవనడలు=అస్కందితములు, అడ్డవేడెములు=రేచితము, పర్వులు=పుత
ములు, చుట్టువేడెములు=వల్లితములు-౫ గుట్టముయొక్క నడకభేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వావు శ వసరము తొడు కనఁ
బశువుపే శృగు గిబ్బ శ బసవఁ చాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ శ పురముదా ల్పెద్దుము
క్కంటిమా వన వృషా శ ఖ్యలు దనర్చు
గోడె గిత్త యనంగఁ శ గొఱలు నుత్తాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ శ లేగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు శ లలరును నెను పెంటి

బట్టె నా మహిషికి శ బరగు మంత

తే. దున్న పో తన మహిషమా శ దొడ్డు తొట్టు

పట్టు లనగ గోస్థానముల్ శ కరగు మంద

కదువు పదు ననఁ జెలగు గోశగణము పాగ

లాయ మన నొళ్ళ వాజిశా శ లకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిద్ది, మొదపు, పు, సనకము. తొడురు-పకుపుగిద్ది, పన
వడు, అలపోరు, అఱ్ఱోరు, మూపురమునాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటిమాపు=
శునివాహనమైనది-పచ్చపనము. కోదె, గిత్త-చిన్నయెద్దు-ఉక్షముక్తేపు,
పద్ద, దూడ, లేగ, పెయ్య-ఆపుదూడ-వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము+
పెంటి), బట్టె-మహిషి-గేదె మంతి. దున్న, పోరు-మహిషము. దొడ్డి. తొట్టు
పట్టు-పసురికొట్టము. మంద, కదుపు, పదుపు-అప్పలగుంపు. పాగ. పా. పాగా
లాయము-అ అశ్వకాల.

నీ. సింగంబుగొంగ ద శ చ్చియదుగులమొక మ

నగ నశభాఖ్య తా శ గగగు జంట

మొగమువేలువునేజి శ పొట్టేలు గొఱియపో

తేడిక యన మేవ శ మనగు నిట్టి

నులికొమ్ముమొక మన శ వెలయు గృష్ణమ్మగంబు

జింక లే దన మృగి శ చెలగు బిల్లి

చీలి యనంగ మా శ ర్జాల మా గుండేలు

చెవులపో తనగ రం శ జలు శశంబు

తే. నొంబు లొట్టిపిట్ట యనగ శ నన్న మామరు

గణితి కణు జన ననరు గో శ కర్ణమ్మగము

పిక్కుమొక మెండ్రుమేతరి శ నక్క బుద్ది
మొక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు శ మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగపుగొంగ=సింహమునకు విరోధి, దచ్చియడుగులమొకము
=ఎవిమిదికాళ్ళ మృగము-౨ శరభమృగము. తగరు, జంటమొగము వేలుపు
తేజి=రెండుముఖములుగలవేల్పునకు (అగ్నికి)వాహనము, పొట్టేలు, గొఱియ
పోతు. రూ. గొట్టేపోతు. ఏడిక-౫ మేషము, ఇట్టి, నులికొమ్ముమొకము=మెలి
కలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము-౨ కృష్ణమృగము. జింక, లేడి. రూ. లేటి
౨ ఆడుజింక. పిల్లి, చీలి-౨ మార్జాలము. కుందేలు, చెవులపోతు-౨ శశము.
ఒంటె. రూ. ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట. రూ. లొట్టిపిట్ట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట్ట. పా.
లొట్టియ-౨ లొట్టె - లొట్టేనుగు-౨ ఉష్ణము కణితి, రూకడితి, కణజు.
రూ. కడజు-౪ గోకర్ణమృగము. పిక్కుమొకము=వంచనచేయు మృగము
ఎండ్రుమేతరి=ఎండ్రకాయలనుదినునది, నక్క, బుద్దిమొకము-౪ జంబుకము.

నీ. కొమ్ములొంకిమొకంబు శ తిమ్మఁడు వెకిరింత

కోఁతి నాఁ గవిపేళ్లు శ కొఱలుచుండు

జల్లితోఁత మొకంబు శ సవరంపుమొక మనఁ

జమరికిఁ జనుఁ బంది శ చప్పరింత

కొమ్ముకాఁ డూట మె శ కమ్ము వేపులమిత్తి

ముక్తసైలమేపరి శ మోటుమొకము

వాలుమొకంబు రో శ బంటరి యొంటరి

ముట్టెమొకము వీఁట శ వెట్టుమొకము

తే. ఏకలము గుర్గురిం తన శ నెనఁగు దంష్టి

పొడమొకము దుప్పి యనఁ బొలు శ పడరు రామ

మృగము మనుబో తనఁగ ఋశ్య శ మృగముదనరు

బల్లి గా శన మునలికిఁ శ బరఁగు సాంబ.

టీ. కొమ్మలెంకిమెకము = చెట్లకొమ్మలెంకిపట్టుగా గలమ్మగము-
శాఖామ్మగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత = తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది,
కోఁతి. రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము = పలుచనివెండుకలు
తోఁకయందుఁ గలమ్మగము, సవరంపుమెకము = సవరములకై నమ్మగము
-౨ చమరమ్మగము. సంది, చప్పరింత = చప్పరించితినునది, కొమ్మకాఁడు
= కొమ్మగలది, ఊటమెకము = దృఢమైనమ్మగము, వేపులమిత్తి = కుక్క-
లకుశత్రువు, ముస్తెలమేపరి = తుంగగడ్డలనుదినునది, మోటుమొకము = *
మోటుపయోగింపఁ బడుమ్మగము, వాలుమెకము = కూరమైనమ్మగము,
రోబంటరి, ఒంటరి, ముట్టెమెకము = నుట్టెగలమ్మగము, పీటవెట్టుమెకము
= పల్లముత్రవ్వికూర్చుండు మ్మగము. ఏకలము, గుర్గురింత = గుఱగుఱ-
యని చప్పుడు చేయునది-౧౪ అడవిపంది-వరాహము, పొడమెకము, దుప్పి-
౨రామమ్మగము. మనుఁబోతు-౧ఋశ్యమ్మగము. బల్లి. గొళి-౨బల్లి.

సీ. తోఁడెలు గొఱియల శ సూ డన వృక మొప్పు

ముంగిన వెంట్రువ శ ముంగి యనఁగ

బ్రభువు తగుఁ గొక్కు శ పందికొక్కన మూషి

కకుఁ బొల్పు గాడిద శ గాలిగాడు

చలువగుఱ్ఱము తేవు శ జిక్కి యన ఖరాఖ్య

లగు మొఱుఁగుడు జాగి శ లమ్ము గుక్క

వేపి నా శునకంబు శ వెలయును దొండ యూ

సరవెల్లి యనఁ దగు శ సరటమునకుఁ

తే. జెట్టెలుక యన బాలమూ శ పిక్కకుఁ బొల్పు

నుడుము తేళ్ళమేపరి యన శ నొనరు చుండు

*మోటు అనఁగా పందికెడుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట
లక్ష్యము.

నవని గొధేరనామధేర యములు మహిత

సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి

76

టీ. తోడేలు, గొటియలసూడు = గొట్టెలకు శత్రువు - ౨ వృకము. ముంగిన, వెంట్రువ, ముంగి-3 నకులము. కొక్కు, పందికొక్కు - ౨ మూషికము గాడిద, గాలి, గాడు, చలువగుట్టము = చాకలి చలువచేసినబట్టలుమోయు వాహనము, తేవుజక్కి = చాకిరేవునందుండుగుట్టము - ౫ ఖరము మొలుగుడు, జాగిలము, కుక్క, వేసి - ౪ కునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి - ౨ సరట. చిట్టెలుక (చిటు + ఎలుక) చిన్న ఎలుక - ౧ చుంచు, ఉడుము, తేళ్ళమేపరి - ౨ ఉసుము గొధేరము.

నీ. తంతువాయ మగుఁ బాఠ దట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁ డనఁ న రాశ్వరాసి
గాఁడు గరిమిడియెఁ న ల్క యన నాఖువు దగు
నెఱకలు చట్టుపల్ న గలులు తెక్క
లనఁ బక్షములు పొల్పు న లావు లీఁక లనంగఁ
బర్ణంబు తగు గువ్వ న పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి న వెలయు మదికొలంకు
పులుఁగు తెల్లని పిట్ట న నలువతేజ

తే. పాలు నీరును వెలినేయు న యంచవక్కి
యన మ రాశంబు తగుఁ గెంపు న కనులపుల్గు
తలిగుమేఁతరి సాఁకుడు న పులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్గు కోవెల న కోయి లనంగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ న పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు = ఇండ్రలోపలి వానములకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించువుదుగు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు - ౪ సాలెపురుగు

జాళ్ళరాసిగాఁడు, గరిమిడియెలుక-గొప్పయెలుక. ఏటకలు, చట్టుపలు, గఱులు, తెక్కలు-ఁ పక్షములు. లావులు, ఈకలు. అఈకలు-పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి-(ప్ర. పక్షి.), పిట్ట, పులుగు-ఁపక్షి. మదికొలంకుపులుగు=మానసశరస్సునందలిపక్షి, తెల్లనిపిట్ట=తెల్లపర్ణముగలపక్షి, నలువతేజి=బ్రహ్మ వాహనము, పాలునీరునువెలిసేయుపక్కి, అంద-ఁహంసము, కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట, తలిరుమేతరి=చిగుళ్ళు తినునది, సాఁకుడుపులుగు=ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకఁబడుపక్షి-పరభృతము. మావి....పుల్గు=మామిడికొమ్మయందువసించుపిట్ట, కోవెల, కోయిల-కోకిలపక్షి.

నీ. పచ్చతెక్కలపుల్గు శ పచ్చవిల్తునితేజి
పలుకులపులుగు నా శ జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య శ లగు బట్టికాఁడు గో
ర్వంక గోరింక గో శ రంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లె శ సంగు నట్టువపిట్ట
నెమ్మి జుట్టుఁబులుగు శ నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి శ పులుగు కన్నులుగల
పులుగున బర్హికి శ వెలయుచుండు

తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ శ జక్కవ యనఁ
గోకనామంబు లగు మంచు శ గ్రోలుపుల్గు
నిప్పులను మ్రుంగుపులుగు వె శ న్నెలపులుఁ గన
నమరును జకోరనామధే శ యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చతెక్కలపులుగు=అకుపచ్చనితెక్కలుగలపిట్ట, పచ్చవిల్తునితేజి=మన్మథునివాహనము, పలుకులపులుగు=మాటాడుపక్షి, చిలుక, చిల్క-ఁ కుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక, చూ. గోరువంక, గోరింక, గోరంక-ఁ శారిక. నట్టువపిట్ట=నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుగు = జుట్టుగల

పక్షి-శిఖి, నెమలి. రూ. నెమిలి, నమిలి, పురివిప్పియాడెడి పులుగు = పింఛము
 విచ్చి యాడుపక్షి, కన్నులుగల పులుగు = నయనమువంటియాకృతిగల పురి
 గలపక్షి-౮ మయూరము, జంటపిట్ట = ఆలుమగలు గలసియుండుపక్షి, బటువు
 గువ్వ = గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ-౩ చక్రవాకము. మంచుగ్రోలు పులుగు =
 మంచుపానముచేయుపక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుగు, వెన్నెలపులుగు-౩
 చకోరపక్షి.

నీ. విరితేనెత్రావుడు శ మరునల్లె బమిపుర్వు
 తుమ్మెద తేటి ము శ ద్దుగలకాళ్ళ
 పురు గన భ్రమరంబు శ పాలుచు లకోరిలు
 బకదారు లొడ్డిలు శ పల్లటీలు
 పావురములు నేల శ పల్లటీల్ కూకీలు
 పావురా లంతర శ పల్లటీలు
 సురటీ లనంగఁ బొ శ ల్పును గలరవములు
 కొక్కెర కొంచయుఁ శ గొక్కరాయి

తే. యనఁగ గ్రొంచాఖ్య లగుఁ గొంగ శ యన బకంబు
 జాలె జలకట్టె యణజు వే శ నడము లగుదు
 జావడము వారణము బైరి శ సాళువంబు
 కనిసెరము చెంచడము డేగ శ యనఁగఁ దనరు
 శ్వేనమునకు మునీశ్వరా శ ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు = పూవులతేనెను బానముచేయునది, మరునల్లె =
 మన్మథుని కల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేటి, ముద్దుగలకాళ్ళ
 పురుగు = మూడుజంటల(ఆలు) కాళ్ళపురుగు - షట్పదము-౬భ్రమరము.
 లకోరిలు, బకదారులు, ఒడ్డిలు, పల్లటీలు, పావురములు, నేలపల్లటీలు, కూకీలు,

పావురాలు, అంతరవల్లటీలు, సురటీలు - ౧౦ కపోతములు. కొక్కెర
కొంచ, కొక్కెరాయి-౩ క్రొంచపక్షి. కొంగ - ౧౭కము. జాలె. రూ.
జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. నెలకట్టె, అణుజు. రూ. అడుజు
వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, జైరి. రూ. బయిరి, సాకువము
రూ. సాశ్వము, కనిసెరము, చెంచడము. దేగ-౧౦ శ్యేనభేదములు.

సీ. కరువలిమేతరి శ కంటివిస్కరి పాము

పుట్టకాపరి త్రాచు శ చుట్టుపురుగు
విసముతాలుపు చిల్వ శ బుసపుర్వు నా భోగి
చెలయుఁ జలువతేడు శ వెన్ను పాన్పు
తడవునిడువఁడు శ తరిగట్టుత్రాడన
నహిపతి శగు నజ్జ శ యలుఁగుపులుఁగు
కోడి పుంజన నొప్పు శ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటి శ గ్రుడ్డి గూబ

తే. యనఁగ ఘాతాభిధానంబు శ లగు లకుముక్తి
మీనవల్లంకి పొడలిక శ మీలగొంగ
యనఁగఁ జనువ ర్తితకుఁ బేరు శ లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుతన శలభాఖ్య శ లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేతరి - గాలిని భక్షించునది. కంటివిస్కరి=చక్షు
శ్రవము, పాము, పుట్టకాపరి=పుట్టయందు వానముచేయునది, త్రాచు,
చుట్టుపురుగు=చుట్టుకొని యుండుకీటకము, విసముతాలుపు=విషముధరించు
నది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసపుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-
సర్పము చిలువతేడు=పాములకుతేడు, వెన్నుపాన్పు=విష్టువునకు శయన
మైనవాడు, తడవునిడువఁడు=చిరకాలము జీవించుయుండువాడు, తరిగట్టు
త్రాడు=మంతరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుద్రాడయినది - ౪ ఆదిశేషుడు,

అజ్ఞయలుఁగు పులుఁగు=చరణాయుధము, కోడి, పుంజు- 3 కుక్కుటము.
గుడ్లగూబ, పగటిగుడ్డి=దివాంధము, గూబ-3 ఘూకము. లకుముకి, మీన
వల్లంకి, పొదలిక, మీరిగొంగ=చేపలకువై 3-3 పిచ్చుక. దివ్వెయార్పు
=దీపము చల్లార్చునది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁత కటిగువ్వ మేట్రింత

పులుఁగులగదుమరి తపోలిగాఁడు

నాఁగ భరద్వాజ త నామముల్ తగు గబ్బి

లము గబ్బిడా గబ్బి త లాయి చీకు

రా యనంగనుఁ జైల త పాయి కాఖ్యలు చెల్లు

మ్రానుదొలుచుపిట్ట త మ్రానుపోటు

వనఁగ దాత్వాఘాట త మున కగు బెగ్గుఁ

మన సారసమ్మున త కలరు నీరు

తే. కట్టె నీరుపా మన వల త గర్ద మలరుఁ
బుడమి చెవి పాములబిడారు త పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ త మెట్టు తాప
మెట్టికయన సోపానాఖ్య త మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూకటిగువ్వ, వేట్రింత, పులుఁగులగదుమరి=
పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి.
గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిడాయి. రూ.
గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి-౮ తై లపాయిక. మ్రానుదొలుచుపిట్ట,
మ్రానుపోటువు-౨వద్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము-౧సారసపక్షి. నీరుకట్టె. నీరు
పాము-౨నీటిలో వసించుపాము-౨లగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము,
పాములబిడారు=సర్పగృహము, పుట్ట-3 వల్మీకము. మెట్టు, తాప,
మెట్టిక. రూ. మెట్టిక-3 సోపానము.

నీ. గుమికాడు కాకి నాఁ ర గొఱులుఁ గాకముపేరు
 గ్రద్ద యనంగ గృ ర్థంబు వెలయు
 జరుగు గుబ్బిలికాడు ర నకినాలు వెలయిందు
 పక్కి పగటిచీకుఁ ర పైడికంటి
 యనఁ గనకాక్షికి ర దనరు జవాది జ
 వ్వాజి యనఁగ సాంక ర వము దనర్చు
 కస్తూరి వీణయుఁ ర గస్తూరి యనఁ బొల్చు
 మృగనాభి చట్టపు ర మెకము పునుఁగుఁ

తే. విల్లి యొత్తెడుపిల్ల నాఁ ర బేళ్ళు వెలయు
 గంధిలమునకుఁ జాతకా ర ఖ్యలు దనర్చు
 వానకోయిల మబ్బునీ ర రానుపిట్ట
 యనఁగఁ గైలాసశైలవి ర హార సాంబ.

82

టీ. గుమికాడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయనము, గ్రద్ద.
 రూ. గద్ద - ౧ గృద్ధ్రము. గుబ్బిలికాడు. రూ. గుబ్బిలి, నకినాలు....
 పక్కి=శకునములనుదెలుపుపక్షి. పగటిచీకు = పగలుకన్నులుదెలియవిది,
 పైడి కంటి=బంగరువంటికన్నులుగలది-౫ కనకాక్షి. జవాది.రూ.జవ్వాది
 -జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి- ౫ నంకునుదము-ఒకనుగంధద్రవ్యము
 కస్తూరి, వీణె. రూ. వీణీయ, కస్తూరి-౪మృగమదము-ఒకదినును సుగంధద్ర
 వ్యము. చట్టపుమెకము-పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పు
 నుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి వానకోయిల, మబ్బునీరాను
 పిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి-౨ చాతకపక్షి.

నీ. పాడకోడి కానపుం ర జడవిపుం జన వన
 కుక్కుటం బగు బెల్లి ర కోడి నీరు

కోడి యనఁగ జల శ కుక్కుటంబు దలిర్చు
 పిట్ట పచ్చిక యూరఁ శ బిచ్చిక యనఁ
 దగుఁ జటకమున కౌ శ దాటరి చలికాపు
 కప్ప యనఁగ భేక శ మొప్పు జలగ
 నల్లత్రాగు డన రా శ జిల్లు జలూకము
 మొగటిపురువు గోడ శ పురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ శ యీఁగ యనఁగ
 మక్షికకు నొప్పు ములుపుర్వు శ మంటితిండి
 తే లనఁగ వృశ్చికంబు వ శ ర్తిల్లు తొచ్చు
 పురుగు దో మన మశకంబు శ పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొడకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు-౩ వనకుక్కుటము. బొల్లి
 కోడి. నీరుకోడి-౨ నీటియందు వసించు కుక్కుటము, పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁ
 దిచ్చిక (ఊరఁ+పిచ్చిక)-౩ ఒక దినుసుపిట్ట-చటకము. దాటరి=దుము
 కునది, చలికాపు-వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది. కప్ప -౩ మండూకము
 జలగ, నల్లత్రాగుడు-ర క్రపానముచేయునది-౨ జలూకము. మొగటిపురువు,
 గోడపురువు=గోడయందుఁ బ్రాకునట్టిపురుగు, నల్లి - ౩ మత్కుణము.
 ఈఁగ, ఈవ - ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి=
 మన్ను భక్షించునది. తేలు-౩ వృశ్చికము. తొచ్చుపురుగు=అడుసుమీద
 వాలుపురుగు, దోమ - ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మా
 నీతిర్యగ్వర్లు జగము శ లెన్నఁగ లోకా
 తీతం బై పూతం బై
 భ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ శ గాపుత సాంబా. 84

తా, ఓసాంబమూ క్రి! నేను భక్తితో నీ కంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుగును గాక.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్ణ

క. శ్రీనాయకసాయక వా
 ణీనాయకముఖ్యవినుత శ నీపేరిట నే
 నానార్థవర్గుఁ జేసెద
 నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు శ ననుఁ గృప సాంబా. కిర
 తా. త్రిపురనంహారనమయంబున విష్ణువును దూపునుగాఁ జేసికొన్న
 వాఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ జొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థ
 వర్గును రచించెదను. నీవు నాకన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటుకుఁ శ గోవు నా విలసిల్లు
 గోతికి శాఖ కౌఁ శ గొమ్మ యనఁగ
 శకలంబునకును మా శ టకు బలు కన మించు
 నిసువును గోవు నౌఁ శ బసి యనంగఁ
 గతికిఁ బై పూరికి శ గ వృనఁ జెన్నొందుఁ
 గొట్టుకుఁ గడమ కౌఁ శ గొఱత యనఁగ
 మగగుఱ్ఱమునకు గు శ ల్కమున కౌ గుం డన
 నెలకు జాబిల్లి కౌ శ నెల యనంగ

తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు శ నూట యనఁగ
 వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు శ వేఁడి యనఁగ

సంకమునకు బిడ్డకును గాఁ శ దనఁగఁ బరఁగు

లలితమువిమానసాబ్జరౌ శ లంబ సాంబ.

86

టీ 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, అట. 2 కొమ్మ=ఆడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునక, మాట. 4 పసి=బాలుడు, పసరము. 5 కప్పు=నల్లన ఇంటిపైకప్పు. 6 కొఱత=కొఱ్ఱ, తక్కువ. 7 గుండు-మగగుఱ్ఱము, గుఱ్ఱము. 8 నెల=మాసము (౩౦ దినములు.), చంద్రుడు. 9 ఊట=బలము, నీటియూట. 10 వేడి (వేడుధాతువు-క్వార్థకము)=వేడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డడు,

సీ. ఈతచెట్టును లోతు శ నీత యనఁ జెలంగు
 నజ్జకుఁ గ్రింది కౌ శ నడు గనంగ
 మార్మికి నడత కి శ మ్మగు నలవాటన
 నమ్మకు నవ్వ కౌ శ నవ్వ యనఁగ
 గొడుగును తుఱునాడు శ నలరు నెల్లి యనంగ
 నెఱ్ఱకుఁ దిండి కౌ శ నెర యనంగ
 విరికి నొప్పుటకును శ వెలయ నల రనంగఁ
 బేరును దండ యౌ శ బే రనంగ

తే. నది యనుటకు భంగమున కౌ శ నల యనంగ
 నాత్రమునకు వృత్తమున కౌ శ నక్కట యన
 నాలమునకుఁ బలుకుట కౌ శ నని యనంగ
 సంబరధునీలసజ్జటా శ డంబ సాంబ.

87

టీ? 1 ఈత=ఈతచెట్టు (ఇదినమానపదముయొక్కయొకభాగము దీనికిప్రాతిపదికము.). నీటియందుఈడుట. 2 అడుగు=పాదము, క్రిందిభాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి, స్వభావము. 4 ఆవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి, తల్లితల్లి

5 ఎత్తి=గొడుగు. మఱునాడు-రేపు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)=
ఎఱుపు, ఎర (లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము (నామము.),
ఒప్పు (క్రియ.). 8 పేరు=దండ, నామధేయము. 9 అఱ=ఆయనుట (విణ),
తరంగము. 10. అక్కఱ=ఆత్రము (అలఘురేఫము), అక్కరయను నొక
వృత్తము (లఘురేఫము). 11 అని=(అనుధాతువుక్వార్థకము అవ్య.) చెప్పి
యనుట, యుద్ధము నామము.

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకో శ వునకు నల్లనఁ బొల్పు
నై దును దాను నే శ నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం శ తువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికి శ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి శ కగుఁ గాన యనఁ బొల్పు
గల్గును తాయియు శ గల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం శ గమున కొఁ గొమ్మునఁ
బాఁచికి దొంగ కొ శ నాఁ చనంగఁ

తే. గరువలికి దయ్యమునకు నౌ శ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కునౌ శ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ శ నూ తనంగ
జటులదై తేయమదశై ల శ శంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్లు.రూ. అల్లుఁగు=బాణము, చెఱువుకట్టయొక్క కొనభాగ
ము. 2 ఏను=ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3 పోఁగు=కర్ణభూ
షణము, దారము, 4 పురుడు=అశౌచము (జాతము). సమానము. 5 'కొన'=
అడవి. కనుధాతువు తుమున్నరకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు=
తాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁజేయఁబడినయొకవాద్యవిశేషము,
శృంగము. 8 నాచు=పాచి, దొంగ. 9 గాలి=గాడ్పు, దయ్యము. 10 గడి

య=సుటిక(24నిమిషములకాలము).తలుపుగొక్కము 11 నూలు=పదిపడులు(నామము)., బండమీద నొకవస్తువును రాచుట.

పీ. కడుపుగడ్డయు, చూము శ నడరు బల్ల యనంగ
 విఱివికి శయ్య కౌ శ బఱ పనంగ,
 గొముదికిని మ్రొక్కు శ కగు వెన్నెల యనంగ,
 బగలును గంటు నౌ శ బగ లనంగ
 నంగళ్ళు నొకపోగు శ నగును బేట యనంగ
 నెమలికి మైత్రి కౌ శ నెమ్మియనంగ,
 బసుపుతావికి వీధి శ కెనగు వాడ యనంగ,
 జలికిని గాలి కౌ శ వలి యనంగ

తే. బట్టనకు, గొమ్మనుటకు నౌ శ బట్టనంగ
 భేదమునకు మూలమున కౌ శ వే టనంగ
 ఫలమునకు వృద్ధునకు, దగు, శ బం డనంగ
 దానహృదయకాసారకౌ శ దంబ సాంబ.

89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, చూము. 2 పఱపు (పఱచుదాతువు కృదంతము)=సొన్న, వైశాల్యము. 3 వెన్నెల=జ్యోతిస్స-చంద్రుని కాంతి. నమస్కారము. 4 పగలు (ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు దినము (ఈయర్థమున. 'పగలు' అనునదే ఏకవచనము). 5 పేట=అంగళ్ళవరుస, ఒకనూలిపోగు. 6 నెమ్మి=నెమ్మిలి, స్నేహము. 7 వాడ=పసుపువాసన, వీధి. 8 వలి=చలి, గాలి. 9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనికి, తీసికొనుము అనుట(ఈయర్థమున నిది క్రియ). 10 వేటు(అలఘురేఫము)=భేదము, వేరు (అఘురేఫము)=చెట్టు వేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలి వాడు.

నీ. సాముకూటమునకు శ సరస కౌ గరిడి నా
 సొరును ములికి యౌ శ దీ రనంగ

హాయశాలకును బాగ శ కమరు, బాగా యన
 మావి కామ్రమున కౌ శ మావి యనంగ
 గాహళి కొకచెట్టు శ కలరు బూరుగు యన
 జడితికి విరతి కౌ శ వడి యనంగ
 హొన్నున కువశ్యతి శ కొనరు మేల్మి యనంగ
 మురువును సొగసు నౌ శ మురు వనంగ

తే. గళుకునకు, గంపకోట కౌ శ వెలు, గనంగ
 మాను మనుటయు, దరువు నౌ శ మా ననంగ
 జేవడికి, బోలిక కెసంగు, శ గై వడి యన
 డమరుశూలపాశాంకుశా శ డంబ సాంబ

90

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుట, సమీపము. 2 తీరు=కాంతి, బా
 ణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ, 4 మాని=గుట్టము, మామిడి
 చెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్యలీవృక్షము (బూరగ), వాద్యభేదము. 6 వడి=
 వేగము, పద్యమందతియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము
 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుగు=ప్రకా
 శము, వెలుగు=పగువులురాకుండుటకై చేలమట్టునాటుకంప(ఈయ ర్థమున
 అరసున్నలేదు), 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు(నామము), 11
 కై వడి=చేతియురవడి (సమస్తనామపదము), పోతిక(అవ్యయము).

పీ. ఘూకంబునకు, జెవి శ గూబ కౌ గూ బన
 శిశువును బులియు నౌ శ జిలుత యనంగ

సంధ్యవార్చుటకు సంత జకు సందె యనఁ బొల్పుఁ
బక్షియుఁ దరువు నొఁ శ బాల యనఁగ

నొకమాకునకు వాతె శ ఆకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నొఁ శ జుక్క యనఁగఁ
గూరకు శ్వాసాన శ కుఁ జెలంగు నూ ర్చన
హెచ్చు నెక్కుటయు నొ శ నెక్కు డనఁగఁ

తే, గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు శ గుబ్బ యనఁగ
బక్కకును గుణకుమున కౌ శ బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నొ శ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్ణావ శ లంబ సాంబ

91

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2 చిటుత=బిడ్డ.
పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి,
పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి, 6 చుక్క=
నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శాకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు=అధి
కము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కిన
వాడు, పీనుగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము)
ఆకు.

సీ, లే పన మత్తకు శ తేవుటకుఁ దనర్చు
డా లనఁగాఁ గాంతి శ డాలుఁ బరఁగు

నా డనఁ దగు నాది శ నమునకు నీమకు

మిం చన జడలకు శ మీయిట కగు

మోడి నా నల్కకుఁ శ బై డితునల్కకుఁ జెల్లు
 బా రన బార యీ శ రాటు నొనరు
 దండ నాఁ జెంతకుఁ శ చామంబున కెసంగు
 సరి యన దండకు శ సమమున కగుఁ

తే. దోర మనఁగను స్థూలము శ నోముదార
 మమరు నా జీత్రిగయును నూఁ శ గారునగును
 గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధ శ కునకుఁ బొసఁగు
 సంబరతరంగిణీజటా శ డంబ సాంబ

92

టీ. 1 తేపు=పాన్పు (నామము), తేపుట(క్రియ) 2 డాలు=కాంతి
 పెక్కెము, 3 నాఁడు=ఆదినము (అరసున్నయున్నది), నాడు=దేశము
 (అరసున్నతేడు.) 4 మించు=మెలుపుఁదీఁగె (నామము). మీలుట(క్రియ)
 5 మోడి=కోపము. బంగారుతునుక. 6 బార=చాచినరెండుచేతులపొడవు,
 పండ్రెండు 7 దండ=నమీపము, పూవులదండ. 8 సరి=దండ. సాటి
 9 తోరము=లావయినది-నోముదారము. 10 ఆలు=ఒకసంఖ్య-బదునొ
 క్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము,) 11 గ్రుడ్డు=
 అందము-గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొవ్వనంగను వింటి శ కొనకును గబరి కౌ
 నెన్ను నా నెన్నున శ కెన్నుట కగు
 న బ్బనంగను దండ్రి శ కనవడమికిఁ జెల్లు
 నప్ప యనంగఁ దండ్రి శ కక్క కమరుఁ

గలు వన మడిలోని శ కనవును బెరుగు నా

బాసన నానకు శ భావ కలరు

డ బృన గవ్వకు శ డంబంబునకుఁ బొల్పు

మేలన మరులకు శ మెచ్చున కగు

తే. బా లగును క్షీరమునకును శ భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్రికకుఁ జెవి శ కమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకును గను శ బాప కెనయుఁ
చాపసోత్తమవినుతిక శ దంబ సాంబ

93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన, ప్రిలకొప్పు. 2 ఎన్ను=కంకి(నామము)
తలంచు (క్రియ). 3 అబ్బ=తండ్రి (కళ), దొరకఁగా (ద్రుతాంతము-
అబ్బన్ అని రూపము) 4 అప్ప=తండ్రి, అక్క 5 కలుపు=చేవిలోని
కనవు, పెరుగు. 5 బాస=భావ, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము,
ధనముగవ్వ 8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగము.
10 కమ్మ=చేవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

నీ, పెల యనఁగాఁ దేనె శ పెరకు వింతకుఁ బొల్పు
మొఱు గనఁ గాంతికి శ మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకు శ బలుగుతాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెందును శ బంక్తియు నగుఁ
జెరు గన దతికిని శ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేట నా గొఱియకు శ వేట కమరు
వెలి యన బయటికి శ వెల్ల నకు దనర్చు
వీడన వదలును శ వీడు నలరు

తే. మ బ్బనఁగ మందుసొక్కును శ మబ్బును నగు
బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ శ బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య శ కతిశయలు
శంబరాహితమదభిదా శ డంబ సాంబ

94

టీ. పెర (అ.రే.)=తేనెతెప్పె, పెక్ష (అల. రే.)=అన్యఁడు.
2 మెఱుఁగు=కొంతి, మెఱుపు. 3 బండ=తిట్టు, పలుగుటాయ. 4 బంతి=చెండు, వరున. 5 పెరుఁగు=దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొట్టె 7 వెలి=బయలు, తెలుపు. 8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ) 9 మబ్బు=మందుసొక్కు, మేపుము. 10 పులుఁగు=వక్షి, గుఱుతు (అరసున్నలేదు). 11 అల=గోవులు (అహవచనము), (భార్య ఏకవచనము),

నీ. గురు వన నొజ్జకుఁ శ బరువునకుఁ తెలంగు
నారి నా యల్లెకు శ నాతి కెనయు
నూ రనఁ బల్లెకు శ నూరువునకుఁ బొల్పుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ శ దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ శ గవ్వనకుఁ దనర్చుఁ
జింత వాఁదింతిని శ చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణ శ మునకు రిక్కకుఁ తెల్లు
మను వన బ్రతుకును శ మనువును నగుఁ

తే. గూట మన శిఖరమునకు శ గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు శ జాతి కెనయు,
బరి యనంగ నెమ్మిత్తోకకు శ బురికిఁ దనరు

నకల సురచక్రవర్తి శ్రీ శ సాంబమూర్తి.

95

పదము	సంస్కృతమైనపుడు	తెనుఁగయినపుడు
1 గురువు	ఉపాధ్యాయుడు	పరువు
2 నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాకు
3 ఈరు	తొడ	గ్రామము
4 తమి	రాత్రి	కోరిక
5 కరి	ఏనుఁగు	కటి = నలుపు
6 చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7 మూల	నక్షత్రము	కోణము
8 మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9 కూటము	కొండకొన	గుంపు
10 జాతి	జాజిపువ్వు	కొలము
11 పురి	పట్టణము	నెమలిపింఛము

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగనుకవి శ ఘటియించినయీ
సిన్తగునాంభ్రనిఘంటువ్ర
శన్తంబై వెలయుఁగాత శ జగతిని సాంబ.

96

తా. ఓ సాంబమూర్తి! సాటిరేవి లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ
సుకవి రచించిన యీమేలగు నిఘంటువు వుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలుగును
గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హామాడి వహించి మించి శ్రయరవిశశిభూ
తారకమై తారక మై
తారక మాఁగఱ సుకవి శ్రతతులకు సాంబా. 97

తా. ఓ సాంబమూర్తి! ఈయుపయనానార్థయిన తెలుఁగునిఘంటువు
మిక్కిలి వన్నెకెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీరి సూర్యచంద్రనక్షత్రము
లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కళతేర్చినదై
కాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్ణ సమాప్తము

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము

—0—

84.813109
LAB
KEY NO. 24282